

LECTORI SALUTEM!

Érthető, hogy az elmúlt az évben többet beszéltünk és írtunk a Bibliáról, hiszen a magyar keresztények (főként katolikusok és protestánsok) a Biblia évének nyilvánították az Úr 2008. esztendejét. Gyakran hallottuk, hogy a Biblia a legek könyve: a világon a legtöbb nyelvre lefordított, legtöbb kiadást és legnagyobb példányszámot megért könyv. Talán még azt is elmondhatjuk, hogy a Biblia a legolvasottabb könyv a világon. Az biztos, hogy nincs olyan ember széles e házában, de földrészünkön sem, aki nem hallott volna valamit róla. Aki már beolvasott, hallott, tanult felőle valamicskét, az véleményt is alkot, s ez a vélemény a legritkább esetben semleges. A Biblia iránt egyszerűen nem lehet közömbösnek maradni.

A Biblia évével azt szeretttük volna elérni, hogy a vallásos vagy kevésbé vallásos emberek is megismerjék, és egyre jobban értékeljék a Szentírást, valahogyan úgy, ahogy Gárdonyi Géza, a nagy egri író, aki a Bibliáról írott versében ezeket mondja.

Ez a könyv a könyvek könyve,
Szegény ember drágagyöngye
Égi harmat lankadtaknak,
Világosság földi vaknak,
Bölcsességnek arany útja
Boldog, aki rátalál,
Szomjas lélek forrás kútja
Hol pohárral Krisztus áll.

És sorolhatnánk még a szép és megható példákat, de ezeknél fontosabb, hogy a keresztények hittel vegyék kezükbe a Bibliát. Ez pedig azt jelenti, hogy számunkra a Szentírás az Istentől sugalmazott szent könyvek összessége. A sugalmazás ténye minden más emberi könyv fölé emeli, hiszen a hozzánk szóló, kinyilatkoztatást adó Isten szavát, Isten ígését tartalmazza, mégpedig tévedés nélkül. Gondoljunk arra, hogy amint a második isteni személy, az örök Ige az időben értünk emberré lett, s emberi testben megjelent a Földön, éppen úgy a Szentírásban is Isten ígéje, Isten szava és gondolatai emberi formában, az emberi nyelv és kifejezőmód törvényei szerint jelentek meg. Gárdonyi kifejezésével élve: „Ez a könyv a Mózes bokra, Isten szíve dobog benne”. Isten örök

gondolatai mintegy testet öltöttek, emberi beszéd formájában jelentek meg úgy, hogy szemünkkel olvashatjuk, fülünkkel hallhatjuk azokat. Ez a hitünk, és az ebből a hitből fakadó Biblia iránti tiszteletünk szépen megmutatkozik az igeliturgia szimbólumaiban (felállás, tömjénezés, stb.).

Természetes és magától értetődő, hogy a Biblia évében elsősorban az írott Igéről (*verbum scriptum*), annak jelentőségéről beszélünk, de nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy Isten igéje másféle módon is jelen van az életünkben. Katolikusok és protestánsok egyaránt fontos tartjuk a hirdetett (*verbum praedicatum*) igét, mellyel főként az Egyház liturgiájában találkozunk.

A MKPK Liturgikus Intézete Isten igéje a liturgiában címmel szimpóziumot rendezett a Biblia éve alkalmából 2008. október 16-án, csütörtökön. A tanulmányi napon Bosák Nándor, az MKPK Liturgikus Bizottsága püspök-elnöke megnyitója és zárszava között tizenegy előadás hangzott el a témakörben.

A szimpózium három részből állt. Az első részben elhangzó előadások azt hangsúlyozták, hogy Isten igéje a liturgikus ünnepelés konstitutív eleme. A második rész bemutatta, hogy Isten igéje hogyan jelenik meg a szentmise és a szentségek ünnepelésében. A harmadik rész minden előadása a zsoltárok keresztény használatáról szólt: gyakorlatias módon és tudományos igényességgel bemutatta, hogy a liturgiában a zsoltárok hogyan válaszolnak Isten igéjére.

Ebben a tematikus számban az előadások közül – gyakorlati okokból kifolyólag – nem tudtuk mindegyiket megjelentetni, de a megjelenő tanulmányok is sejtetik a szimpózium értékét és jelentőségét. Nemcsak szaporítani akartuk a Biblia éve rendezvényeit, hanem tenni akartunk valamit azért, hogy Isten igéje „egyre jobban életté váljon az emberi szívekben” (vö. a püspök intelme a lektor avatáson).

A Dokumentumok, a Szemle, a Liturgikus élet és Bibliográfia rovatunk is jelentkezik. Egy recenzió és a szerkesztővel folytatott beszélgetés is felhívja figyelmünket arra, hogy magyar nyelven is megjelent Rupert Berger Lelkipásztori liturgikus lexikonja, a Vigilia Könyvkiadónál. Reméljük, hogy ez a lexikon is segíteni fogja a tudatos és tevékeny részvételt Egyházunk liturgiájában.

A szerkesztőség

TARTALOM

BOSÁK NÁNDOR: Megnyitó.	132
THORDAY ATTILA: A Biblia kialakulásának, műfajának liturgikus vonatkozásai	135
DOLHAI LAJOS: Isten igéje a liturgiában. Teológiai alapvetés	141
HOLLAI ANTAL: A lectio divina	153
STANCO ATTILA: A Biblia mint a liturgikus szövegek forrása	163
SULYOK ELEMÉR: A mise olvasmányrendjének logikája	177
ÁMENT LUKÁCS: A Biblia és a szentmise énekei	187
VERBÉNYI ISTVÁN: A zsoltárok újszövetségi alkalmazása: a zsoltárkönyörgések. Múlt – jelen – jövő	197

DOKUMENTUMOK

Az MKPK Liturgikus Intézetének közleménye a mise végi elbocsátásról (<i>Verbényi István</i>)	212
Missale Romanum Editio Typica Tertia. Reimpressio emendata (<i>Verbényi István</i>)	213

SZEMLE

Sicardus: <i>Mitralis de officiis</i> új kritikai kiadása (<i>Józsa Attila</i>)	216
Gerhards-Krannemann: <i>Einführung in die Liturgiewissenschaft</i> (<i>Pákozdi István</i>)	218
Lelkipásztori liturgikus lexikon (<i>Dolhai Lajos</i>)	219

LITURGIKUS ÉLET

Az MKPK Liturgikus Intézetének munkáiról (<i>Verbényi István</i>)	222
Liturgikus cselekmények a <i>XVI. Benedek pápa és a Szent Liturgia</i> című budapesti nemzetközi konferencián (<i>Józsa Attila</i>)	223
Konferencia: Isten igéje a liturgiában (Program)	227
Új lexikon a liturgiáról: Riport a lexikon szerkesztőjével, Pákozdi Istvánnal (<i>Füzes Ádám</i>)	228

BIBLIOGRÁFIA

FÜZES ÁDÁM: Magyar liturgikus bibliográfia 2007	231
---	-----

BOSÁK NÁNDOR

Megnyitó*

Tisztelettel köszöntöm a Liturgikus Intézet ünnepi szimpóziumának minden résztvevőjét és előadóját.

Ünnepi konferenciánk a Biblia évéhez kapcsolódik. A Biblia és a liturgia kapcsolatának szerteágazó kérdéseit szeretnénk körüljárni, és ezzel gyarapítani a Biblia évének gyümölcseit a magyar egyházban, ugyanakkor megértve a Biblia szerepét, liturgikus életünk elmélyítését is kívánjuk szolgálni.

Egész napos munkánk elé néhány tanítóhivatali megnyilatkozást szeretnék felidézni, a Bibliára és a liturgiára vonatkozóan.

Először a Biblia szerepét határozzuk meg üdvösségünk művében.

A Katolikus Egyház Katekizmusában olvashatjuk a következőket:

[51] *Istennek a maga jóságában és bölcsességében úgy tetszett, hogy kinyilatkoztatja önmagát, és tudunkra adja akaratának szent titkát, mely szerint az embereknek Jézus Krisztus, a megtestesült Ige által a Szentlélekben **úttjuk** nyílik az Atyához, és az isteni természet részesei lesznek.*

[52] *Isten „aki megközelíthetetlen fényben lakozik” (1Tim 6,16), a szabad akaratából teremtett emberekkel **közölni akarja a maga isteni életét**, hogy így egyszülött Fiában fiaivá fogadja őket. Amikor Isten kinyilatkoztatja magát, az embereket képessé akarja tenni arra, hogy Neki válaszoljanak, Őt megismerjék, és sokkal jobban szeressék, mint arra önmaguktól képesek volnának.*

[53] *A kinyilatkoztatás isteni terve egymást megvilágító és „egymással szorosan kapcsolódó **tettekben és szavakban**” valósul meg.¹*

A Biblia ezeket az isteni kinyilatkoztató „tetteket”, „szavakat”, igazságokat gyűjti össze, és írásos formában őrzi a számunkra. Így is mondhatjuk: a Biblia kommunikációs eszköze, médiuma, nyelve annak a párbeszédnek, amely az Isten és az emberek között jött létre Krisztusban, az Ige megtestesülésével, üdvösségünk érdekében. A **liturgiában** pedig ez az Isten és ember között folyó „üdvösséges párbeszéd” valósul meg, ölt „testet”.

* A MKPK Liturgikus Intézetében 2008. október 16-án a Biblia éve alkalmából *Isten igéje a liturgiában* címmel rendezett szimpóziumon elhangzott előadás szerkesztett változata.

¹ Katolikus Egyház Katekizmus, 51–53 pp.

A Katolikus Egyház Katekizmusa – idézve a II. Vatikáni Zsinat Liturgikus konstitúcióját (*Sacrosanctum Concilium*) – Krisztus megváltó művéről ezt mondja:

E nagy mű végrehajtására Krisztus mindig jelen van Egyházában, kiváltképpen a liturgikus cselekményekben. Jelen van a szentmise áldozatában, mind a papi szolgálata személyében – mert az áldozatot ugyanaz mutatja be most a papok szolgálata által, aki a kereszten önmagát feláldozta – mind az eucharisztikus színek alatt. Jelen van erejével a szentségekben, úgyhogy amikor valaki kereszttel, maga Krisztus kereszttel. Jelen van igéjében, mert ő maga beszél, amikor az Egyházban a Szentírást olvassák. Végül, amikor könyörög és zsoltároz az Egyház, ő van jelen, aki megígérte: „Ahol ketten vagy hárman összegyűlnek a nevemben, ott vagyok közöttük” (Mt 18,20). Valóban, e nagy műben, amely Istent tökéletesen dicsőíti és megszenteli az embereket, Krisztus mindig maga mellé veszi szeretett menyasszonyát, az Egyházat, mely Urának hívja őt, és általa tiszteli az örök Atyát.²

A liturgikus cselekményekben tehát Krisztus van jelen, és benne Krisztus szól és cselekszik (mint ahogy a Biblia szavai által is). Ebben van a liturgia méltósága és hatékonysága. És ha tovább folytatjuk a gondolatokat, akkor az is világossá válik, hogy a liturgiában igazában párbeszéd folyik Isten és ember között, mégpedig hatékony párbeszéd, a közlés, a befogadás és az egyesülés párbeszéde.

Szent Ágoston mondja:

...Ezért, amikor könyörögve szólunk Istenhez, ne vonatkoztassunk el a Fiútól, és amikor imádkozik a Fiú Teste, ne válassza külön magától a Főt, és ő legyen a mi Urunk, Jézus Krisztus, az Isten Fia, Testének egyetlen üdvözítője, aki egyszerre imádkozik értünk, imádkozik bennünk, mint Fejünk, imádást kap tőlünk, mint Istenünk. Ismerjük fel tehát a magunk szavait őbenne és az ő szavait mibennünk.³

Ha így egymás mellé rakjuk a Bibliát és a liturgiát – a Bibliát, amely Isten üzenetét hordozza, aki Krisztusban „szólt” az emberiséghez – a liturgiát, amelyben Krisztus maga mellé vesz bennünket, hogy vele dicsőítsük az Atyát, és benne érjen el bennünket Isten üdvözítő szeretete – akkor már nem nehéz felfedezni a Biblia és a liturgia egymást kiegészítő szerepét üdvösségünk művében. Hiszen mindkettő ugyanazt szolgálja, ugyanazt a „nyelvet” használja. Er-

² Katolikus Egyház Katekizmusa. 1088–1089; SC 7.

³ Szt. Ágoston: *Ennarat. in psalm. 85,1* Idézte: Általános rendelkezések az Imaórák Liturgiájához 7.p. (Az Imaórák Liturgiája I. kötet, 26. old.)

ről a szoros összefüggésről beszélni azért is fontos, hogy egyiket is, másikat is igazi természete szerint egyre jobban megértsük.

Ezen gondolatokkal nyitom meg tanácskozásunkat, és kívánom, hogy a Biblia és a liturgia ügyéért való fáradozásunk teremjen gyümölcsöket magyar egyházunk javára. Isten áldása kísérje munkánkat.

ÉLETRAJZI ADATOK: *Bosák Nándor* 1939-ben született Taksonyfalván (Pozsony megye). Teológiai tanulmányait az Egri Hittudományi Főiskolán és a budapesti Hittudományi Akadémián végezte. 1977-93 között teológiai tanár az Egri Hittudományi Főiskolán. Ugyanott 1977-90-ig spirituális. 1990-93-ig rektor. 1993-tól a Debrecen-Nyíregyházi Egyházmegye megyés püspöke. 2006-tól az MKPK-ban a Liturgikus Bizottság elnöke. E-mail: bosak@t-online.hu.

THORDAY ATTILA

A Biblia kialakulásának, műfajának liturgikus vonatkozásai*

Egyházunkban természetesnek tartjuk, hogy liturgikus ünnepléseinken a Szentírásból olvasunk fel részleteket, mert a kanonizált, hitelesített tanítás meghallgatása az ünneplés szerves részét képezi.

De megfigyelhetjük, hogy nemcsak az olvasmányaink, hanem a liturgikus szövegeink (pl. könyörgések, prefációk) is számos szentírási gondolatot tartalmaznak.¹

Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy már a szentírási szövegek is rögzítenek a liturgikus életre vonatkozó utalásokat, sőt szövegeket. Bizonyos szempontból mondhatjuk, hogy az istentisztelet időben megelőzi a Szentírást, amennyiben az a már meglévő hagyomány írásba foglalását jelenti. Másrészt az Írások kanonizálása hat a – főleg közösségi – liturgiák mikéntjére. A következőkben ezt a kölcsönhatást kívánom bemutatni néhány ó- illetve újszövetségi példa felidézésével.

Amikor az Ószövetséget áttekintjük, a zsoltárok gyűjteményében megfigyelhetjük a zsoltárfeliratokat, amelyek sokszor nemcsak az egyéni vagy közösségi imádság keletkezési körülményét említi, hanem az előadás módját is (pl. hangszert) megadja.²

Exegéták megegyeznek abban is, hogy a Kivonulás könyve 15,20–21 verseiben olvasható, ún. Mirjam hálaéneke a legősibb megfogalmazása a csodás tengeri átkelésnek. „Énekeljete az Úrnak, mert igen felséges, / lovat és lovast a tengerbe vetett!” E ritmikus prózaként, az évenkénti liturgia által áthagyományozott emlék köré rendeződött a későbbi részletes beszámoló az Egyiptomból való kivonulás felejthetetlen történéseiről. Izrael alapvető eseményének vallási dimenzióját tehát elsődlegesen a rituális ének és tánc által örökítették át a kö-

---

* A MKPK Liturgikus Intézetében 2008. október 16-án a Biblia éve alkalmából *Isten ígéje a liturgiában* címmel rendezett szimpóziumon elhangzott előadás szerkesztett változata.

¹ A húsvéti keresztség-szentelési imádság pl. az üdvösségtörténet vízzel kapcsolatos eseményeit, mint előképeket idézi emlékezetünkbe. Vö. VERBÉNYI István, „Liturgikus közösség az ősegházban”, *Jeromos füzetek* 12 (1993), 19.

² Lásd erről CZIGLÁNYI Zsolt, „Történeti feliratok a Zsoltárok könyvében”, *Teológia* 33 (1999), 6–13.

vetkező nemzedékek számára.³ Ezt – mintegy két évszázaddal – követte az írásba foglalás, amely nyilvánvalóan részletesebb lehetett, sőt egyre bővült, mígnem az Öt tekercs, a Pentateuchus – a babiloni fogság idején vagy hamarosan azután – elnyerte végleges megfogalmazását és mértékadó (ún. „kánoni”) szerepét.

A fogság utáni történeti könyvek között is találunk olyan leírásokat, amelyek egy-egy ünnepélyes istentiszteleti alkalmat örökítenek meg. Legmarkánsabb példa erre a Nehemiás 8. fejezetében ránk maradt közösségi liturgia leírása. Ezdrás pap az egész gyülekezet előtt felolvassa Mózes törvénykönyvét. A hetedik hónap első napján (a régi kultikus naptár szerint az újév, a mi időszámításunk szerint ez Kr. e. 445. októberében történhetett), virradattól délig tart a felolvasás, melynek fontosságát az is hangsúlyozza, hogy a vezetők közül néhányan Ezdrás mellett az emelvényen állnak. *„Ezdrás az egész nép szeme láttára nyitotta föl a könyvet – magasabban állt ugyanis az egész népnél –, és amikor felnyitotta, föllállt az egész sokaság. Ezdrás áldotta az Urat, a nagy Istent. Erre az egész nép kiterjesztett kézzel ráfelelte: »Ámen! Ámen!« Aztán meghajoltak, és arcukkal a földre borulva imádták Istent. Ezután Józsue, Báni, Serebja, Jámin, Akkub, Seftáj, Hódija, Maaszja, Kelita, Azarja, Jozabád, Hánán, Pelaja és a leviták kifejtették a törvényt a népnek. A nép pedig állva maradt a helyén.”* Szentírásunk tehát egy konkrét és felejtetetlen szövetség-megújítási liturgiát őrzött meg az utókor számára.

Az újszövetségi könyvek olvasása közben feltűnik, hogy az evangéliumok csak Jézus tanítványainak kisebb-nagyobb csoportjáról szólnak. Pünkösöt követően a zsidók közül megtért első jeruzsálemi keresztényekről az ApCsel tanúsága szerint megtudjuk, hogy naponta felmennek a Templomba imádkozni, ám a „kenyértörést” – amit később eucharisztikus ünneplésnek hívnak – „házanként” végzik (2,42.46–47). A kenyérszegést az apostolok tanítása és az imádság kíséri. Lukács aztán megismétli összefoglaló híradását (irodalmi műfaját tekintve ún. „szummárium”) a nemrég született Egyház liturgikus aktivitásáról a Templomban és a házaknál folyó tanításról: *„Nem szüntek meg naponta a Templomban és házaknál tanítani és hirdetni Krisztus Jézust.”* (ApCsel 5,42)

Szintén az ApCsel beszámolójából tudjuk, hogy a 40-es évek közepén a szíriai Antióchia egyházában liturgikus ünneplés keretében választják ki a missziós munkára küldendő apostolokat. *„Miközben az Úr szolgálatát végezték és böjtöltek, a Szentlélek azt mondta nekik: »Különítsétek el nekem Sault és Barnabást a munkára, amelyre meghívtam őket!« Erre böjtöt tartottak, imádkoztak, rájuk tették kezüket, azután útnak indították őket”* (13,2–3).

³ A dobolva és körtáncot lejtve dalolt ének az 1Sám 18,6–7-ben leírt ama szokásra emlékeztet, hogy a hazatérő harcost ritmikus diadalujjongással köszöntik az asszonyok. Itt azonban nem emberri győztest ünnepelnek, hanem Jahvét, aki erősebb, mint a harci kocsi.

Követve Pál missziós tevékenységét, néhány év múlva a görögországi Troászban pogánykeresztények, vagyis nemzsidó háttérű krisztushívőkől álló közösség istentiszteleti összejöveteléről olvashatunk (20,7–11). A liturgikus közösség a hét első napján (vasárnap) egy magánházaiban találkozik, ahol Pál a kenyérszegés előtt és után hosszas tanításban részesíti az egybegyűlteket. Értethető, hogy a továbbutazása előtti estén az Apostolt sokan akarják hallgatni, beszéde pedig olyannyira hosszúra nyúlik, hogy volt, aki elaludt rajta. Itt olvashatunk arról a csodás eseményről, hogy Pál visszahozza az életbe azt a fiút, aki beszéde közben elaludt, és kiesett a harmadik emeletről (az epizód, irodalmi műfaját tekintve, „feltámasztás-csoda”). Ezen esemény megőrkítése által – úgy tűnik – Lukács arra kíván rámutatni, hogy az apostolok szavainak igazságát a csodatettek is alátámasztják, miként az Jézus életében is megfigyelhető volt.

Pál levelei közül elsőként a korintusiaknak írt első levelét tekintjük, hiszen ebben hosszasan olvashatunk az eucharisztia ünneplésének lényegi és szükségszerű méltóságáról. A 11. fejezet 23. versében az Apostol a hagyomány átörökítésének szakkifejezéseit használja, amikor így ír: „Az Úrtól kaptam, amit átadtam nektek”.⁴ Majd ezt követően olvassuk Jézus, a tanítványjaival elköltött utolsó pászka-lakomájának felidézését, mégpedig olyan lényegre törő módon, ahogyan azt az ősegyházi liturgikus gyakorlat megőrizte. „Az Úr Jézus azon az éjszakán, amelyen elárulták, fogta a kenyeret, hálát adott, megtörte, és így szólt: »Ez az én testem, amely értetek van. Ezt tegyétek az én emlékezetemre!« A vacsora után ugyanígy fogta a kelyhet is, és így szólt: »Ez a kehely az új szövetség az én véremlében. Tegyétek ezt, ahányszor csak isszátok, az én emlékezetemre!«” Ez a levélrészlet azért olyan értékes számunkra, mert mintegy két évtizeddel korábbi keltezésű, mint a szinoptikus, kánoni evangéliumok, amelyek szintén megőrizték az önmagát értünk áldozó Üdvözítő szavait és gesztusait.

Egy későbbi keletkezésű páli levélből is hozható példa arra, hogy a kánoni rangra emelt Írások gyűjteménye, a Biblia nemcsak meghatározza a későbbi keresztény istentiszteleti rendet, az olvasmányok szövegét, hanem az addigra már kialakult liturgikus imádságokat megőrizte számunkra. Példaként az Éfesusi-levél kezdő, nagy áldását hozzuk. Kellő okunk van azt feltételezni, hogy bizonyos ősegyházi liturgia nyomaira bukkantunk.⁵ Kimutatható ugyanis, hogy amennyiben a hosszas dicsőítést hat, egyenlő hosszúságú szakaszra bontjuk, és közöttük – refrénszerűen – ismételjük a kezdő félmondatot („Áldott az Isten, Atyja a mi Urunknak, Jézus Krisztusnak”), a 12 versnyi összefüggő görög szöveg teológiai tartalma kibomlik. Indokolt a felmerülő kérdés: va-

⁴ Az „átadok” *paradidomi* (παροῖδομι) és az „átveszek” *paralambanó* (παρалаμβάνω) a *māšar* (מֵשָׁר) és a *qibbēl* (קִבֵּל) rabbinikus kifejezések görög változata, amellyel a Tóra és magyarázatának hagyomány szerinti továbbítását jelölik.

⁵ Pierre GRELOT, „La structure d’Éphésiens 1,3–14”, *Rivista biblica* 96 (1989), 193–209.

jon az 1,3–14 szakaszban olvasható himnuszt az apostol készen találta és illesztette levelének elejére, vagy inkább ő fogalmazta meg, s ezzel adott költői *ouverture*-t művének?⁶

Végül Szentírásunk utolsó könyvére, János jelenéseire fordítjuk figyelmünket. Nem véletlenül olvassuk a könyv legelején (1,9), hogy a patmoszi látások „az Úr napján” (ἐν τῇ κυριακῇ ἡμέρᾳ), vasárnap kerül elragadtatásba. Az eucharisztikus ünneplés erőterében valóban lehull a lepel, hogy megnyíljon az ég, s a földi és mennyei liturgia összekapcsolódhasson. Az ősegyház meg van győződve arról, hogy a küzdő, a szenvedő és a dicsőséges Egyház lényegileg egy: elkülönült, de elválaszthatatlan. A Jelenések könyvét átszövik az őskeresztény mise liturgikus akklamációi.⁷ Barsi Balázs még a virágvasárnapi stáció körmenet elemeit is a Jelenések könyvének fényében láttatja.⁸ A hívek bekapcsolódnak azok sorába, akik „megmosták ruhájukat a Bárány vérében”, vagyis a vértanúk, a szűzek, majd a szent özvegyek és hitvallók végeláthatatlan sorába: „Ezután akkora sereget láttam, hogy meg sem lehetett számlálni, minden nemzetből, törzsből, népből és nyelvből” (7,9). Krisztus első eljövetele szelíd és békés volt, amit a szamárcsikón való jeruzsálemi bevonulása is nyilvánvalóvá tett. A Jelenések könyvében viszont erőteljes lovon érkezik: „Egy fehér lovat pillantottam meg. A rajta ülő kezében íj volt. Koronát nyújtottak neki, és ő diadalmasan kivonult, hogy győzelmet arasson” (6,1). Ő nem gyilkolni jött – miként az őt követő vörös, fekete és szürke lovas –, nem az életet győzte le, hanem a halál felett aratott diadalt, mégpedig éppen azáltal, hogy „vértől ázott ruhát viselt” (19,13). Virágvasárnap az Egyház a sírnál virrasztó Mária Magdolna jelenetét olvassa a passiót, és Zakariás próféciájának megfelelően föltekint arra, akit keresztül szúrtak: „Nézzétek, közeledik a felhőkben, látni fogja minden szem, még azoké is, akik átszúrták!” (1,7)

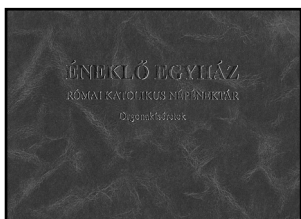
⁶ Vö. János evangéliumának prológusa. A kérdésre – indoklásokkal – adott válaszat lásd hamarosan megjelenő tanulmányomban „Áldott legyen, aki megáldott minket! Az efezusi levelet kezdő nagy áldás elemzése” (a Biblia évében, a SzIT gondozásában).

⁷ Hét ilyen felkiáltást lehet elkülöníteni (1,4–7; 5,9–10.12.13; 7,10; 11,15; 19,6–7), amelynek teljességre utaló szimbolikus száma is az istendicséret teljességét fejezi ki az Egyház részéről. Az első szentháromságos akklamáció: a Trónon Ülőnek, a Hét Lángnak és a Báránynak szól. A Fiú és a Szentlélek sorrendjének felcserélése minden bizonnyal a kiszélesedő dicséret miatt történt, hiszen a továbbiakban a megölt és mégis élő Bárány kerül figyelmünk középpontjába.

⁸ BARSZ BALÁZS, *A Bárány menyegzője*, Budapest 1997, 130–133.

ÉLETRAJZI ADATOK: *Thorday Attila* 1962-ben született Budapesten. 1986-ban matematika–földrajz szakos középiskolai tanári diplomát szerez a szegedi József Attila Tudományegyetemen. 1992-ben a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karán teológusi diplomát kap, majd két éves ösztöndíjat nyer a római Gergely Egyetemre. 1994-ben biblikus szaklicenciát szerez az *Università Gregoriana*. 1995-96-os tanévben a Szegedi Hittudományi Főiskola Szentírástudományi Tanszékén megbízott előadóként kezd oktatni, majd 1996-97-es tanévben adjunktusi kinevezést kap, és teljes óraszámában tanítja az ó- és újszövetségi exegézist. Időközben több kisebb szakmai tanulmánya, egy biblikus szakkönyv fordítása, valamint egy önálló kötete jelenik meg nyomtatásban.

1997 júniusában védi meg a PPKE Hittudományi Karán benyújtott disszertációját, mellyel doktori fokozatot nyer. Ez a munkája „*Az istenismeret dinamikája; exegetikai vizsgálatok az Efezusiaknak írt levél alapján*” címmel megjelenik nyomtatásban is. 1997 szeptemberétől főiskolai docensként előadásokat tart, és szemináriumi gyakorlatokat vezet, valamint számos publikációja lát napvilágot. Az évenként megrendezésre kerülő, ökumenikus jellegű Szegedi Biblikus Konferenciának társszervezője. 2000 szeptemberétől a Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulatnak ügyvezető elnökhelyettese lesz. 2001-2006 a PPKE Hittudományi Karán a Liturgia és Lelkipásztorkodástan Tanszékének vezetője, és egyúttal rendkívüli egyetemi tanár. 2006 őszétől újra a Szegedi Hittudományi Főiskolán, tudományos és oktatási rektorhelyettes. E-mail: thorday@gmail.com.

ÉNEKLŐ EGYHÁZ ORGONAKÍSÉRETEK

A közel két évtizede használatban lévő kétkötetes, kézzel rajzolt kottalapokat váltotta fel a római katolikus Népénektár új, javított és átdolgozott egykötetes változata, amely a verses népénekek és liturgikus énekek orgonakíséreteinek kottáit tartalmazza a legmodernebb kottagrafikával.

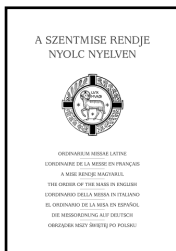
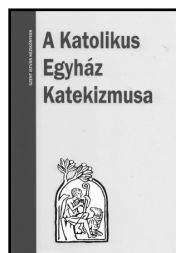
392 oldal, keménytáblás. Ára: 7100 Ft

A KATOLIKUS EGYHÁZ KATEKIZMUSA

„Őrizni a hitletéményt, ime, ez az a küldetés, melyet az Úr Egyházára bízott és amit az betölt minden időben“ (II. JÁNOS PÁL PÁPA)

A kötet szerves és rendezett módon tárja elénk a katolikus tanítás lényegi és alapvető tartalmát, a hit és az erkölcs igazságait, a II. Vatikáni Zsinat és az egyházi Szentagyomány egésének fényében. A mű szerkezete, a katekizmusok nagy hagyományát követve, négy tartópillérre épül: szól a keresztségi hit megvallásáról, a hit szentségeiről, a hitből fakadó életről és végül a hívő imádságról.

864 oldal, keménytáblás. Ára: 3900 Ft.

A SZENTMISE RENDJE NYOLC NYELVEN

A Szentmise állandó részei magyar, latin, német, angol, olasz, francia, spanyol és lengyel nyelven, a Római Misekönyv Általános rendelkezései alapján.

48 oldal, puhafedeles. Ára: 650 Ft.

DOLHAI LAJOS

Isten igéje a liturgiában*

Teológiai alapvetés

A címben megjelenő kérdésre csak akkor adhatjuk meg a választ, ha már a bevezetőben tisztázzuk, hogy milyen értelemben használjuk az „ige” fogalmát.

Isten igéjének régóta ismert, de a híres református teológus, Karl Barth által klasszikusan megfogalmazott megkülönböztetés szerint három formája van: a megtestesült Ige (*verbum incarnatum*), a hirdetett (*verbum praedicatum*) és az írott (*verbum scriptum*).¹ Már az Ószövetség is beszél Isten igéjéről (*dabar Jahwe*), de számunkra az „ige” elsősorban Jézus Krisztus, akiben az Isten igéje „testté lett” (Jn 1,14), hogy általa megkapjuk a kinyilatkoztatás teljességét. A hirdetett ige egyrészt a próféták és az apostolok tanúságtétele, akik szem- és fültanúi voltak a kinyilatkoztatásnak, másrészt az Egyházban folytatott igehirdetés, amely által a föltámadt és megdicsőült Krisztus folytatja az ő megváltói tevékenységét. Az írott ige a Biblia, amely a prófétai és apostoli igehirdetés írásba foglalása a Szentlélek segítségével. A testté lett Igével napjainkban a Bibliában is találkozhatunk, többek között az Egyház liturgiájában. A biblia évében sokat beszélünk a szentírásolvasás fontosságáról, de nem feledkezhetünk meg arról, hogy az írott Ige azért van, hogy az Egyház közösségében újra és újra élő szó, *viva vox* legyen. Isten igéjét hirdetni kell, hiszen Jézus Krisztus akarata az, hogy igéje emberi ajkakon elhangozva hirdettessék mindenütt a világ végéig (Mt 28,19). A következőkben főként a hirdetett ige és a liturgia kapcsolatának teológiai alapjait kívánjuk röviden felvázolni.

Nyilvánvalóan, nagyon kevés az, ha a két valóság kapcsolatáról csak azt hangoztatjuk, hogy a liturgiához hozzátartozik az Isten igéjének olvasása, hallgatása (*lectio*) és magyarázata. Több és mélyebb a Biblia és a liturgia kapcsolata. Tanulságos és sokatmondó lehet számunkra XVI. Benedek pápa figyelmeztetésszerű kijelentése „Az Újszövetség minden teológia lelke, a liturgia pedig az a keret, amely nélkül elszáradna a krisztusi tanítás”.²

* A MKPK Liturgikus Intézetében 2008. október 16-án a Biblia éve alkalmából *Isten igéje a liturgiában* címmel rendezett szimpóziumon elhangzott előadás szerkesztett változata.

¹ Vö. K. BARTH, *Die kirchliche Dogmatik*, I/1, Zürich 1967, 60–66.

² J. RATZINGER, *Életutam*, SzIT, Budapest 2005, 82.

Többféle összefüggésben is rámutathatunk a mindörökkön élő Igének, valamint Isten írott és hirdetett igéjének és a liturgiának benső, lényegi viszonyára. Vizsgálódásunkban elsősorban az Eucharisztia liturgiájára (főként a 3. részben) figyelünk, de tudjuk, hogy a többi szentség liturgiájában és a zsolozsmában is találkozunk Isten szavával.

■ 1. KRISZTUS JELENLÉTE IGÉJE ÁLTAL

A II. Vatikáni Zsinat liturgikus konstitúciójának gyakran idézet hetedik pontja³ a megdicsőült Krisztus ötféle jelenléti módjáról beszél: Krisztus valóságosan jelen van mindenekelőtt az Eucharishtiában, továbbá jelen van a szentmise-áldozatban a miséző pap személyében, kegyelmével a szentségekben, és ígérete szerint jelen van az imádkozók közösségében. És „*jelen van igéje által, mint-hogy ő maga szól hozzánk, amikor az Egyházban a Szentírást olvassák*” (SC 7).

Ezek közül négyről már XII. Pius pápa *Mediator Dei* kezdetű enciklikája, a liturgikus konstitúció legfőbb forrása is beszélt (MD 20), de egészen új elem a zsinat tanításában Krisztus jelenléte a liturgiában igéje által. Sokak számára egészen újnak és protestáns jellegűnek tűnt ez a tanítás. Éppen ezért VI. Pál pápa *Mysterium fidei* című körlevele (1965) – a különböző jelenléti módozatokról szólván – ezt a jelenléti módot pontosabban is meghatározta: „*Más értelemben és mégis valóságosabban jelen van Egyházában, amikor az ígét hirdet, hiszen az evangélium, amit hírül ad, az Isten igéje, és Krisztusnak, a megtestesült Igének a nevében és tekintélyével, az ő segítségével hirdeti*”⁴.

Jézus Krisztusnak ez a jelenléte övéi között valóságos jelenlét.⁵ A hagyományos teológia ezt aktuális vagy operatív (tevőleges) jelenlétnek nevezte. Nem valami merőben eszmei jelenlétről van szó, mint ahogy a múltnak valamelyik nagy alakját emlékezéssel mintegy megjelenítjük. Ez a jelenlét „a láthatatlan, mert a pneumatikusan jelenlévő Krisztus személyének tevékeny, üdvhatékony és reális, az ember szubjektív tudatától független jelenléte itt és most. Mivel emberi cselekvések közvetítik, ezért cselekvő jelenlét.”⁶ Az Isten mindenütt jelen van, de a liturgiában nemcsak erről van szó, hanem Istennek arról a különleges jelenlétéről, amelyet a testté lett Igében adott az emberiségnek. Az önmagát kinyilatkoztató és üdvözíteni akaró Isten hallható és látható mó-

³ Vö. DOLHAI L., „Krisztus jelenléte a liturgiában”, *Vigilia* 62 (1978), 590–600.

⁴ Magyar fordítása: *Bűnbocsánat és Oltárszentség*, MKPK, Budapest 1976, 337–359.

⁵ Vö. KRAKOMPERGER Z., „Jézus Krisztus igei jelenléte”, *Praeconia* 3 (2008), 7–33.

⁶ Lothar LIES, „Verbalpräsenz–Aktualpräsenz–Realpräsenz. Versuch einer systematischen Begriffsbestimmung”, in Lothar LIES (ed.), *Praesentia Christi. Festschrift für Johannes Betz zum 70. Geburtstag dargebracht von Kollegen, Freunden, Schülern, Patmos*, Düsseldorf 1984, 83.

don is meg akart jelenni közöttünk. Ennek a különleges jelenlétnek a helye – a feltámadás és a parúzia közötti időben – elsősorban az Egyház liturgiája.

Jézus Krisztussal való találkozásunk az ige és a szentségek által megy végbe, mint ahogyan Krisztus szavaiban és tetteiben is adta meg a kinyilatkoztatást: A Názáreti Jézus szavai és tettei által, egész személyében, életében és halálában lett Isten végső szava és jele a világhoz. Jézus Krisztus az emberi szót és az emberi élet jelszerűségét használta fel küldetésének teljesítéséhez. Ebből az is következik, hogy „Jézus Krisztus a szót és a jelszerűséget, melyek az ember lényegéhez tartoznak, az üdvösség szavává és jelévé tette”.⁷ És ha Isten önközlése így történt, akkor nyilvánvaló, hogy az Egyháznak is Isten szava hirdetésével és a szentségek kiszolgáltatásával kell közvetítenie a megváltás kegyelmét.

Isten igéje tehát nem csupán a kinyilatkoztatott igazságok tárháza, hanem Isten kegyelmi működésének is lényeges formája: „az üdvösség szava” (ApCsel 13,26), a „kiengesztelődés” (2 Kor 5,19), az „igazság” (Ef 1,13) és az „élet” igéje (Ef 1,13). Főként a protestáns teológusok hangsúlyozzák, hogy a *verbum scriptum* és a *praedicatum* a szentségekhez hasonló kegyelmi eszköz. Már az Ószövetség is tanúsítja, hogy az isteni szó az Úr jelenlétének egyik módja a nép körében: A Biblia istene beszélő Isten, sőt Jézus Krisztusban az „ige testté lőn”. Az egyház a liturgiában nemcsak Isten és az ember egykori párbeszédére emlékezik, hanem a liturgiában ez a párbeszéd folytatódik: „a liturgiában ugyanis Isten szól a néphez és Krisztus most is hirdeti az örömhírt” (SC 33). Pál apostol is utal erre, amikor azt mondja, hogy az embert üdvözíteni akaró Isten a kiengesztelődéssel egyidejűleg létrehozta a kiengesztelődés szolgálatát, a kiengesztelődés igéjét (2Kor 5,18k), úgyhogy az ige hirdetésben maga Krisztus, sőt maga Isten találkozik velünk. Számunkra a „kellő idő”, és az „üdvösség napja” az, amikor a Szentírás szavai által Jézus szól hozzánk (2Kor 6,2).

Az apostolok és utódaik Krisztus tekintélyével hirdették az evangéliumot. Krisztus azonosítja magát a róla és Isten országaról tanúságot tevő tanítványokkal: „Aki titeket hallgat, engem hallgat” (Lk 10,16). Már a tesszalónikai keresztények is úgy hallgatták az apostoli ige hirdetését, mint az „Isten szavát”, az „Úr szavát” (1Tessz 2,13). Nem véletlen tehát, hogy ugyanaz a megosztottság valósul meg az apostoli szóval szemben, mint amelyet már megfigyelhettünk Jézussal szemben: egyesek visszautasítják, mások elfogadják. Vannak olyanok, akik csak meghallgatják, de vannak olyanok is, akik tanulékony lélekkel elfogadják, hogy tettekké váltsák (Jak 1,21kk), és általa elnyerjék az üdvösséget (1Kor 15,2). Ez a magyarázata annak, hogy a Jelenések könyve figyelmet: Isten írott szavát őrizzük, és tisztelettel hallgassuk (Jel 1,3).

⁷ Walter KASPER, „Wort und Sakrament”, in *Theol. Jahrbuch* 1977, S. Benno Verlag, Leipzig 1977, 437.

Már a *Didaché*, az apostolok halála utáni időszak legfontosabb műve, amely betekintést ad az ősegyház liturgikus életébe, arról beszél, hogy az Úr jelen van, ahol az ő dicsőségét hirdetik (4,1). Órigenész szerint „az Írásban az Ige testté lett, hogy bennünk lakozzék”.⁸ Szent Ágoston találó megfogalmazása szerint „az evangélium Krisztus ajka, Ő a mennyben van, de nem szűnik meg beszélni a földön” (Serm 85,1).

Ez a hitbéli meggyőződés az alapja annak, hogy az első évszázadok keresztényei is az evangéliumokból vett olvasmányokat olvasták mindig legutoljára, mert az evangélium „minden szent iratok koronája” (Órigenész). A liturgiában úgy hallgatjuk az evangéliumot, mintha közvetlenül Jézus szólna hozzánk. Hitünk és a tiszteletadás jeleként állva hallgatjuk az evangéliumot, a miséző pap az evangélium olvasása előtt imádkozik, az evangélium olvasására rendelt diakónus áldást kért a főcelebránstól, sőt még a tömjénezéssel is kifejezzük tiszteletünket.

■ 2. TEOLÓGIAI ALAPVETÉS

A Biblia részletesen leírja és bemutatja számunkra az Ószövetség liturgiáját, és az ősegyház kialakulóféiben levő liturgiájának elemeit (imádság, tanítás, kenyértörés, éneklés).⁹ *A liturgia természetéből kifolyólag támaszkodik az Isten szavára, sőt a liturgia lényegi elemeihez hozzátartozik Isten igéjének olvasása.*¹⁰ Az igehirdetés liturgikus jelentőségére és szerepére már Jeremiás próféta is utal, amikor leírja, hogy Izrael Istene azt üzeni, hogy neki szava van a néphez, s az igazi istentisztelet lényege: Isten szavának meghallása, megfogadása és megcselekvése (Jer 7,22–23). A Biblia olvasásának és hallgatásának a kerete már az Ószövetségben is a liturgia volt. Erre következtethetünk Ezdrás nyilvános, ünnepélyes felolvasásából (Neh 8,1–8), erre utal a kumráiak istentisztelete, és különösen is a *Misna*, amely több fejezetben szabályozta a zsinagógai istentiszteleten felhangzó bibliai szövegek felolvasásának módját és a liturgia rendjét.¹¹ Tudjuk, hogy ószövetségi húsvét megünnepléséhez, a lakomához is hozzátartozott az igehirdetés. A családfő megemlékezett az üdvtörténet nagy tetteiről, és azok alapján buzdított a hitre.

⁸ Órigenész, *In Joh.*, 1,4.

⁹ Vö. ApCsel 2,42; 1Kor 11,12; 1Tim 2.

¹⁰ Vö. Salvatore MARSILI, „La Liturgia, momento storico della salvezza”, in *La Liturgia*, (szerk.) B. Neunheuser – S. Marsili – M. Augé – R. Civil, Anamnèsis 1, Marietti, Cinisello Balsamo 1974, 101–102.

¹¹ A Misna az ószövetségi szentíráshoz, elsősorban a Tórához kapcsolódó szóbeli hagyomány, a Talmud alapanyaga. 12 traktátus található benne a szombatról és az ünnepekről.

Már az Apostolok Cselekedeteiből látjuk, hogy az első keresztények „állhatatosan kitartottak az apostolok tanításában és közösségében, a kenyértörésben és az imádságban” (4,2). Hippolütosz *Traditio Apostolica* című műve kivételével (amelyben egy püspökszentelést követő eucharisztikus liturgiáról számol be), minden rendelkezésünkre álló forrás szerint az Eucharisztia liturgiáját mindig igeliturgiának kellett megelőznie. A keresztény liturgiához – az ószövetségi hagyomány alapján – kezdettől fogva hozzátartozott az igeliturgia, mivel az igehirdetés által fölébresztett hit a föltámadt Úrral való, a szentségekben megvalósuló kegyelmi találkozából táplálkozik és növekszik

A liturgia első és legfontosabb eleme a hit, hiszen a szentségek a hit szentségei. A szentségek liturgikus ünneplése és kiszolgáltatása feltételezi a hitet. Pál apostol tanítása szerint pedig „a hit hallásból ered, a hallás pedig Krisztus igéjéből” (Róm 10,17). A liturgia lényegét csak a hit által lehet megérteni. Mert, ami a liturgiában végbemegy, az olyan titok, amely a szem és az értelem elől el van rejtve. A kívülálló is látja, hallja, ami a liturgikus cselekményekben történik (1Kor 14,13), de annak értelmét csak az Isten igéje tárja fel számunkra. A kívülálló ugyanis csak azt veszi észre, amit az ember tesz, a hívő ellenben tudja, hogy a liturgia emberi cselekvéseinek is az alapja, hordozója, végső alanya az embert üdvözíteni akaró Isten (vö. a liturgia mint *opus Dei*).

Az Isten szava hozza létre a liturgikus közösséget, amely az Egyház konkrét, látható megnyilvánulása. Nemcsak az ószövetségi (*qahal Jahwe*) hanem az újszövetségi Isten népét is az Isten szava hívja egybe, és fontos, hogy Isten népe hallgasson Isten szavára (Zsolt 95,7). A görög *ekklészia* (egyház) szó¹² a héber *kahal*nak felel meg, és elsősorban Isten népének egybehívott, egybegyűjtött kultikus közösségét jelenti. Az Egyház, Isten újszövetségi népe a Bibliában nem statikus, hanem dinamikus fogalom: az Egyház lényegét a Jézus Krisztus nevében való egybegyülekezés aktusa, vagyis a liturgia nyilvánítja ki a legtekélyesebb módon. Az igaz, hogy az Egyház lényegét nem szabad a liturgiára szűkíteni, de kétségtelen, hogy a küzdő Egyház egyik legszebb megnyilvánulása az, amikor megjelenik a liturgikus közösségben és odafigyel Isten szavára.

„*Isten szavának hallgatása által épül és növekszik az Egyház, és a csodás tettek, melyeket Isten egykor időben és sokféle módon vitt véghez az üdvösség történetében, misztikus valóságban újra jelenvalóvá válnak a liturgikus ünneplés jeleiben*”.¹³ A liturgia az ige és a szentségek által építi az Egyház közösségét. Pál apostol szerint a liturgiában mindennek a keresztények épülésére kell történnie (1Kor 14,26), Krisztus testének építésére (Ef 4,12). A közösségben vég-

¹² Az *ekklészia* főnév az *ekkaleo* igéből származik; jelentése: kihívni, kiszólítani.

¹³ „Ordo Lectionum Missae”, 7; in *Enchiridion Doc. Inst. Liturg.* I. (szerk.) R. Kaczynski, Marietti Cinisello Balsamo 1976, 582.

zett istentisztelet nemcsak az egyén, hanem Isten szándéka szerint a közösség, az Egyház javát szolgálja; feltételezi és ugyanakkor munkálja a közösséget (1Kor 12,7). A Szentírás egyéni olvasása fontos és hasznos, Isten igéjének hirdetése a liturgiában pedig lényegbevágó, hiszen a megváltás műve az igehirdetés által is folytatódik köztünk. Nem véletlen tehát, hogy már a *Traditio apostolica* is figyelmezteti a második századi keresztényeket a Szentírás közösségben való hallgatására: „menjetez inkább meghallgatni az Isten igéjét lelketek megerősítésére. Menjetez buzgón a gyülekezetbe, ahol a Lélek virágzik”.¹⁴

Még az *Egyházi Törvénykönyv* is – az előbbieken hangoztatott szempontokra utalva – hangsúlyozza, hogy az Egyház megszentelő tevékenységében kiemelten fontos az isteni ige szolgálata. „Mivel Isten népét először az élő Isten igéje gyűjti egybe, melyet teljes joggal igényelhetnek a papok szájából hallani, a prédikáció feladatát a szent szolgálatot teljesítőknek nagyra kell becsülniük, hiszen elsődleges feladataik egyike, hogy mindenkinek hirdessék Isten evangéliumát” (762.kanon).

A teremtő Isten kinyilatkoztatta önmagát, szólott hozzánk, sokszor és sokféle módon (Zsid 1,1). Hittel valljuk, hogy a Szentírás tartalmazza ezt a szót; az Egyház igehirdetése azt továbbadja; a liturgia ünnepli és aktualizálja.¹⁵ Pius Parsch megfogalmazása szerint „a liturgia élő katekizmus, megélt dogma, megimádkozott erkölcs, Jézussal együtt átélt élet”.¹⁶ A katolikus teológus is kijelentheti azt, hogy az Isten szava hozza létre a liturgiát, és a liturgikus ünneplés tulajdonképpen nem más, mint Isten szavának sajátos, hatékony megvalósulási módozata.¹⁷ Az ige a liturgia konstitutív elemének is mondható, mivel a liturgiában azt ünnepeljük, az válik jelenvalóvá, amit megismertünk Isten írott és hirdetett igéjében. A liturgia az Egyház igehirdetésének megkülönböztetett helye, ahol Isten igéjének sajátos hatékonyságát látjuk és tapasztaljuk. A zsinat szerint Isten szava, amely egybegyűjti Isten népét (PO 4) és táplálja (DV 28) a Krisztusban hívők lelki életét, a liturgiában éri el hatékonyságának legmagasabb fokát.

A liturgiát így is meghatározhatjuk: megváltásunk Bibliából megismert misztériumai az anamnézis (a múltat jelenbehozó megemlékezés) és az epiklézis (Lélekhívás) által jelenvalóvá válnak, hogy keresztény életünk javára részesedjünk bennük. Az Eucharisztia tehát nem a tanítványok szubjektív emlékünnepe, amelyben megemlékeznek Jézusról, hanem objektív valóságmegjelenítő megemlékezés: az a Jézus, akiről megemlékeznek, jelenvalóvá teszi

¹⁴ *Traditio apostolica*, XXXV, in Ókeresztény írók, V, 102.

¹⁵ D. BROUVWER, *Theologie de la Révélation*, Paris 1969, 12.

¹⁶ P. PARSCH, „Zur Reform der Predigt”, in *Seelsorgebriefe*, nr. 12, 14.

¹⁷ A. GERHARDS, „Das Wort, das zum Ereignis wird. Überlegungen zur Wirkweise des Wortes in Gottesdienst”, *Bibel und Liturgie* 64 (1991/3) 135–141.

magát az igében és a szentségi jelekben. Minden liturgikus cselekményhez hozzátartozik az igeliturgia, melyben az Egyház hirdeti és ünnepli megváltásunk misztériumait, de arról sem feledkezhetünk meg, hogy az egyház nemcsak hirdeti az üdvösség misztériumait, hanem azokat jelenvalóvá is teszi (*verbum actuale*) a liturgia által.

Azt is állíthatjuk, hogy a liturgiában értjük meg legjobban az Isten szavát, hiszen a liturgia nemcsak alkalom az igehirdetésre, nemcsak külső keretet ad az igehirdetésnek, hanem szakramentális módon megünnepli és a Szentlélek által jelenvalóvá teszi azt a misztériumát, amiről szól az Isten igéje. Az Isten írott szava legnyilvánvalóbban az Eucharisztia ünneplésében aktualizálódik, ott fejt ki mindenható erejét.

*A celebráció egészén belül Isten igéje kifejezésre juttatja jelentésének teljességét, folytonos megújulásra ösztönözve keresztény létünket, hogy „az, amit a liturgikus tevékenységben hallgatunk, valóra váljék az életben”.*¹⁸ Mindezt azért állíthatjuk, mert az Egyház liturgiája, az egyházi év, a liturgia állandó és változó elemei állandóan emlékeztetnek bennünket a felolvasott bibliai szövegeknek üdvtörténeti összefüggéseire. Ezek közül is kiemelkednek a krisztológiai és ekkleziológiai vonatkozások.¹⁹ A liturgiában Krisztus misztériumának fényében olvassuk az írásokat. Nemcsak az emmauszi tanítványoknak, hanem nekünk is Krisztus világítja meg az Írások értelmét. Ő a Szentírás megértésének „kulcsa”. A Biblia gyűjti egybe „Isten szétszóródott fiait” (vö. Ján 11,53), amely maga az Egyház, és ez a közösség a liturgia által is segít, hogy egyre jobban megértsük Isten szavát.

A liturgia szimbólumai is igénylik az isteni szó jelenlétét. Ha a keresztény kultusz tárgyi szimbólumai és a szertartások önállósulnak, vagyis elszakadnak az Isten szavától és a liturgiában elhangzó imádságoktól, akkor a keresztény iszentisztelet is a ritualizmus, vagy rosszabb esetben a mágia felé hajlik el. A liturgikus imádságok is mágikus formulákká lehetnek, de csak akkor, ha ezeknek megszűnik a dialógikus jellege, vagyis akkor, ha nem képesek kifejezni azt, ami minden vallás lényege: Isten és az ember személyes kapcsolatát. A zsinat megfogalmazása szerint a „szentírásból táruul fel a cselekmények és jelek értelme” (SC 24). Anélkül, hogy leértékelnénk a liturgia szimbólumait, hangsúlyoznunk kell a szó, illetve az imádságok teológiai jelentőségét. „Igaz, a szimbolikus cselekvések már önmagukban is egyfajta nyelvezetet alkotnak, de az is szükséges, hogy Isten igéje és a hit válasza kísérje és éltesse ezeket a cselekményeket, hogy az ország maga jó földbe hullva meghozza a termését” (KEK 1153).

¹⁸ „Ordo Lectionum Missae”, 7; in *Enchiridion Doc. Inst. Liturg.* I, (szerk.) R. Kaczynski, Marietti Cinisello Balsamo 1976, 582

¹⁹ Vö. A.M. TRIACCA, „Celebrazione liturgica e parola di Dio”, in *Incontro con la Bibbia* (szerk.) G. Zevini, LAS, Roma 1978, 107–117.

A keresztények liturgián való részvételét úgy is felfoghatjuk, mint engedelmes igent-mondás az Isten szavára, amely kihív bennünket a világból, majd újra és újra visszaküld a világba. Tudatosítja velünk, hogy a mi hazánk a mennyben van (Fil 3,20), és alkalmassá tesz bennünket arra, hogy Krisztus evangéliumához méltóan éljünk már ebben a világban (Fil 1,27).

■ 3. AZ IGE LITURGIA JELENTŐSÉGE

Minden szentség, de főként a szentmise megújított formája újból hangsúlyozza az igeliturgia jelentőségét.²⁰ A megújított liturgia szerkezete már önmagában is azt tanítja, hogy előbb Krisztus szavát kell meghallanunk, hogy fellángoljon bennünk a hit kegyelme, és felnyissa szemünket az Eucharishtiában jelenlévő Krisztus felismerésére. Ha meghalljuk az Isten szavát, ha Krisztus tanítása belevésődik a lelkünkbe, az felszítja bennünk a vágyat, hogy Krisztussal személyesen is találkozzunk. Az Isten igéjének hallgatása vezet el bennünket az Eucharishtiához, ahol az Ige megtestesült személyét lelkünkbe és testünkbe fogadhatjuk.

Az emmauszi tanítványok története (Lk 24,13-32) is jól szemlélteti az igeliturgia és Eucharisztia liturgiája közti összefüggést. Ezek a tanítványok először nem ismerik fel a Feltámadt Urat, de tűzre gerjed a szívük, mikor az idegen „minden Írásban kifejtette nekik azt, ami róla szólt” (Lk 24,27). Csak miután az idegen szavára feltárul előttük az Írások krisztológiai értelme, nyílik ki a szemük, hogy felismerjék a feltámadott Urat a „kenyértörésben”. Krisztus igéjében való jelenléte, vagyis az igeliturgia az eucharisztikus jelenlétre készít fel bennünket.

A megdicsőült Krisztus a liturgiában az Ige és az Eucharisztia által egyformán erősíteni és táplálni akarja övét: „*a szent liturgiában egyaránt veszi és nyújtja híveinek az élet kenyerét mint Isten igéjének, mint az Úr testének asztaláról*” (DV 21).²¹ Már az egyházatyák írásaiban is találkozunk a „két asztal elvével”. Szent Jeromos így fogalmazott: „Az Úr teste valóban étel és az ő vére valóban ital; az az igazán jó – amely a jelen életben adatik meg nekünk –, hogy táplálkozhatunk az ő testével, és ihatjuk az ő vérét, nemcsak az Eucharishtiában, hanem a Szentírás olvasása által is; valóban igazi étel és igazi ital Isten szava, melyet az Írások ismeretéből merítünk”.²² A zsinat óhaja az volt, hogy „Isten igéjének asztala a hívők számára minél gazdagabban legyen megterítve” (SC 51).

²⁰ Vö. J. EMMINGHAUS, „Liturgie als Verkündigung”, *Bibel und Liturgie* 45 (1972/3) 149–161.

²¹ A „két asztal” kifejezés Kempis Tamástól származik, vö. *Krisztus követése*, IV, 24–26.

²² *Commentarius in Ecclesiasten* 313, CCL 72, 278.

A liturgikus reform új perikópa rendje teljesítette a liturgikus konstitúció kérését.²³

A legutolsó egyetemes zsinat azt is hangsúlyozza, hogy a *szentmisének ugyan két része van, de mégis oszthatatlan egész*: a részek „olyan szorosan kapcsolódnak egymáshoz, hogy egyetlen istentiszteleti cselekményt (*unum actum cultus*) alkotnak” (SC 56). Benső, lényegi kapcsolat van Isten igéje és az Eucharisztia között. „Ezért állandóan szem előtt kell tartani, hogy Istennek az Egyház által a liturgiában olvasott és hirdetett Igéje a vele egytermészetű céljához, az Eucharisztiahoz vezet”.²⁴ Az igeliturgia megvilágítja az Eucharisztia, hozzásegít a szentmisén ünnepelt misztérium mélységeinek megismeréséhez és megértéséhez. Az Ige asztala előkészíti az Eucharisztia asztalát; felébreszti a vágyat, növeli a Krisztus iránti „éhségünket”. De az igeliturgiának nemcsak előkészítő szerepe van, hiszen a szentírási olvasmányok értelmezik számunkra az eucharisztikus Úr bennünk való tevékenységét.

A misekönyv bevezető része, az ún. *általános rendelkezések is rámutatnak az igeliturgia jelentőségére*: „Az olvasmányokban, amelyeket a homília fejt ki, Isten szól a néphez, kinyilvánítja a megváltás és az üdvösség misztériumát és lelki táplálékot nyújt. Maga Krisztus pedig jelen van igéje által hívei között. Isten szavát a nép szívébe fogadja énekével, és a hitvallással csatlakozik hozzá” (ÁR 33).

Az igeliturgiában is Krisztus jelenik meg, az ő jelenlétének örvendhetünk a Szentírás szavain keresztül. Ugyanis az Ige, amit hirdetünk és hallgatunk, a megtestesült Ige, és benső kapcsolatban van Krisztus személyével és szentségi jelenlétével. *Tanításának napjainkban is „hatalma van”*: „Akkora erő és hatékonyság van az Isten igéjében, hogy támasz és életerő az egyháznak, hitszilárdság az egyház gyermekeinek, táplálék a léleknek, tiszta és el nem apadó forrása a lelki életnek” (DV 21). A szentírás nemcsak tanít valamiről, hanem azt is látjuk, hogy amit tanít, azt képes is megvalósítani. Az Eucharisztia teológusa, *Pachasius Radbertus* írja: „Az isteni írásokban a Szentlélek ugyanezen hatékonyan szólva valamit bensőleg végrehajt”.²⁵

A *Dei Verbum* kifejezetten is tanítja, hogy az ige „kegyelmet közvetít”, „hitet ébreszt” és „lelki életet táplál” (DV 5, 9, 21). Az Isten szava hitet ébreszt, hiszen a hit hallásból ered: az evangélium hittel való hallgatásából. Az Isten szava teremtő, illetve újjáteremtő szó, hiszen közreműködik az ember újjászületésében. „Krisztus hívei nem veszendő magból születtek újjá, hanem marandóból: az élő Isten igéje által” (1 Pét 1,23). Olyan szó, amely táplálja a lel-

²³ „Ordo Lectionum Missae”, 7; in *Enchiridion Doc. Inst. Liturg.* I, (szerk.) R. Kaczynski, Marietti Cinisello Balsamo 1976, 596–602.

²⁴ XVI. Benedek pápa, *Sacramentum Caritatis* kezdetű apostoli buzdítása, 44. sz.

²⁵ *Az Úr testéről és vérééről*, III, 2, (ford.: Rokay Z.), Kairosz, Budapest 2001, 28.

künket és tökéletesíti az Istennel való kapcsolatunkat. A megdicsőült Krisztus a liturgiában az Ige és az Eucharisztia által egyformán erősíteni és táplálni akarja övéit: „a szent liturgiában egyaránt veszi és nyújtja híveinek az élet kegyerét mind Isten igéjének, mint az Úr testének asztaláról” (DV 21).

Az igeliturgia több mint a kijelölt bibliai szakaszok felolvasása (*lectio*). Az Isten igéjét tehát magyarázva kell hirdetni. Amikor Jézus felolvasott egy részletet az ószövetségi szentírásból a názáreti zsinagógában, utána megmagyarázta (Lk 4,16kk). Ez az összetartozás mutatkozik meg a János evangélium eucharisztikus beszédében, melyben Jézus tanítása misztériumának alapvető bemutatásáról áttér a sajátos eucharisztikus jelleg magyarázatára: „Az én Testem valóban étel, és az én Vérem valóban ital” (Jn 6,55). Tudjuk, hogy e kijelentés a hallgatók nagy részében krízist okozott, és arra indította Pétert, hogy az apostolok és minden idők Egyháza szóvivőjeként kimondja: „Uram, kihez menjünk? Az örök élet igéi nálad vannak” (Jn 6,68).

Az emmauszi tanítványok történetében maga Krisztus mutatja meg „Mózesen kezdve az összes prófétánál”, hogyan beszélt „az összes Írás” személye misztériumáról (*vö. Lk 24,27*). Hasonlóan magyarázzák az apostolok az ószövetségi jövendöléseket és írásokat az első nagy prédikációikban.²⁶ Pál apostolról is olvassuk, hogy az Eucharisztia ünneplése alkalmából hosszú beszédet mondott (ApCsel 20,11).

Ugyancsak ezt a gyakorlatot látjuk *Jusztinosz* leírásából, aki így ír: „amikor a felolvasó a felolvasást befejezte, a főpap intelmeket és buzdításokat intézett hozzánk, s kért bennünket, hogy kövessük ezeket a dicső példákat”.²⁷ Ez a szokás megmaradt a következő századokban is. A IV. és V. század nagy egyházatyái szebbnél szebb beszédeket hagytak hátra, amelyek még homíliának tekinthetők, hiszen csak az evangéliumok magyarázatára törekedtek. Csak később, a középkorban alakult ki a prédikáció műfaja, amely tematikailag alig igazodott a liturgiához vagy az abban hirdetett szentírási szövegekhez. *II. János Pál pápa* utolsó apostoli levelében buzdít az igeliturgia méltóbb végzésére: „Nem elég ugyanis, ha a szentírási részeket érthető nyelven felolvassák, hanem magyarázni is kell, és olyan gondossággal, olyan előkészülettel, olyan figyelmes hallgatással, illetve csöndes elmélkedéssel kell fogadni, ami szükséges ahhoz, hogy Isten szava megérintse és megvilágosítsa az életet.”²⁸

A szent liturgiáról szóló zsinati konstitúció visszaadta a homíliának mint a liturgia részének a megfelelő helyét (SC 52). Ennek ökumenikus jelentősége is van. *Boross Géza*, a magyar reformátusok pasztorálteológusa, annak idején a

²⁶ Vö. ApCsel 2,14–36; 7,1–56; 13,16–44 stb.

²⁷ *I. Apológia* LXVII, 4.

²⁸ *Mane nobiscum apostoli levél az Eucharisztia évére*, 2007. okt. 7, 13.sz.

következő módon kommentálta a liturgikus konstitúció idevonatkozó határozatait: „A prédikációnak, mint konstitutív liturgikai alkatrésznek a beállítása annak a felismerésnek az eredménye, hogy az visszanyerte a maga rangját a sákramentum mellett”.²⁹ Elemzését folytatva, számunkra is tanulságos módon még azt is megjegyzi, hogy a két asztal elve a konstitúcióban (a *mensa corporis Domini* előfeltétele a *mensa verbi Dei*) egykor jelentős eredménye volt a reformátori liturgiának. Működése kezdetén Kálvin is a „két asztal” elvét kívánta megvalósítani Genfben, amikor minden vasárnap meg akarta teríteni az Úr asztalát. Elemzését így fejezi be: „Tudjuk, hogy nem rajta múltott a kudarc”.³⁰

A hatályos Egyházi Törvénykönyv elő is írja, hogy a nép jelenlétében bemutatott összes vasárnapi és kötelező ünnepi misében homíliát kell mondani. Ezt súlyos ok nélkül nem szabad elhagyni.”³¹ Isten igéjét írott formában azért őrizte meg számunkra az Egyház, hogy azt mint az üdvösség szavát az idők végéig hirdessék minden teremtménynek. Az üdvtörténet, Isten és az ember kapcsolata nem a régmúlt része, nem „holt múlt”, hanem a Szentlélek által a hirdetett igében napjainkban is élő jelenné válik. Az Isten igéje, mint külső kegyelem (*gratia externa*) azért is fontos, mert arra is képessé tesz bennünket, hogy úgy éljünk, ahogy azt a megtestesült Igétől, Jézustól tanultuk.

ÉLETRAJZI ADATOK: *Dolhai Lajos* 1952-ben született. 1977-ben szentelték pappá. Budapesten szerzett teológiai doktorátust, majd a Római Szent Anzelm Egyetemen szentségtani-liturgikus tanulmányokat folytatott. Jelenleg az Egri Hittudományi Főiskola dogmatika tanára. A MKPK Liturgikus bizottsága Szakértői Testületének tagja. Rendszeresen jelennek meg tanulmányai a Teológia, Vigilia, és a JEL folyóiratban. E-mail: vicer@eghf.hu.

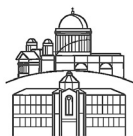
²⁹ BOROSS G., „A De Sac.Lit. konstitúció protestáns szemmel”, *Theologiai Szemle* 17 (1967/7–8) 203.

³⁰ Uo., 204.

³¹ 767. kánon, 2.§; A 3.§ szerint „erősen ajánlott, hogy ha a résztvevők elég sokan vannak, tartsanak homíliát a hétköznapi miséken is, főként ádventben, nagyböjtben, valamint az ünnepek vagy gyász alkalmából bemutatott miséken”.

MAGYAR SION

ÚJ FOLYAM

III. (XLV) ÉVFOLYAM
1. szám

ESZTERGOM - POZSONY (BRATISLAVA)
2009.

MAGYAR SION

Egyházi tudományos folyóirat

MEGRENDELHETŐ:

Magyar Sion szerkesztőség, Szent Adalbert Központ,
2500 Esztergom, Szent István tér 10. (info@szentadalbert.hu).

MEGVÁSÁROLHATÓ:

a Szent István Társulat, az Új Ember
és a Szent Gellért Kiadó könyvesboltjaiban
(1052 Budapest, Kossuth L. u. 1.)
a Szent Adalbert Központban
és a Semper Serviens Kegytárgyboltban
(2500 Esztergom, Széchenyi tér 10.)

HOLLAI ANTAL

A lectio divina*

A XVI. Benedek pápa által meghirdetett jubileumi Szent Pál évben és a magyarországi Biblia évében különös hangsúlyt kap az Isten ígéje, a vele való foglalkozás és a róla való gondolkodás minden keresztény ember, de egészen sajátosan a pap életében.¹ Kezelője, magyarázója, tanítója az Isten ígéjének, de vajon mennyire érinti meg és milyen szerepet tölt be a pap életében? Hol a helye?

A diakónusszentelés liturgiájában a püspök az új diakónus kezébe adja az evangéliumos könyvet ezekkel a szavakkal: „Vedd Krisztus evangéliumát, amelynek hirdetője lettél! Ügyelj arra, hogy amit olvasol, hidd; amit hiszel, tanítsd, és amit tanítasz, kövesd is”. Mielőtt tehát hirdetője lenne valaki az ígéjnek, előtte olvasójának, hallgatójának kell lennie.

Témánkat az alábbi beosztásban tárgyaljuk:

1. A *lectio divina* megalapozása
2. A *lectio divina* eszközei
3. A *lectio divina* alkotó elemei

■ 1. A LECTIO DIVINA MEGALAPOZÁSA

1.1 Egy szentírási kép

A Jelenések könyve 10. fejezetében olvasunk egy látomásról, melyben egy angyal száll le az égből. Felhő övezte, fején szivárvány volt, arca ragyogott, mint a nap, és lábai izzottak, mint a tűzoszlopok. Kezében kibontott kis könyvtekercset tartott. Jobb lábát a tengerre tette, a balt pedig a földre. Az angyal, a kinyilatkoztatást, Isten üzenetét hozza, és azt átadja az embernek, a kiválasztott tanítványnak, hogy az mint próféta, hiteles képviselője legyen az Isten Ígéjének.

* A MKPK Liturgikus Intézetében 2008. október 16-án a Biblia éve alkalmából *Isten ígéje a liturgiában* címmel rendezett szimpóziumon elhangzott előadás szerkesztett változata.

¹ Ennek egyik sajátos jele a XII. általános és rendes püspöki szinódus a Vatikánban, melynek témája „Isten ígéje az Egyház életében és küldetésében”, 2008. október 5–26.

Az apostolnak át kell vennie és le kell nyelnie a könyvtekerccset. Bele kell építenie saját életébe.

A kinyilatkoztatás befogadásának kettős hatása van: „Gyomrodban keserű lesz, de szádban édes, mint a méz”.² Vagyis száánkba venni, ízlelgetni: édes, mint a méz. A zsoltárok meglátásai is erről vallanak: „Az Úr szavai édesebbek a méznél, a lépből kicsordult méznél”.³ Találkozni, fölfedezni Isten szavát, öröm, élmény és édesség. Ezt az örömet éli át az ember, aki megtérése első lépéseit teszi: megtaláltam az értéket, megtaláltam azt, ami értelmet ad az élettemnek. De lenyelve ezeket a szavakat, vagyis naponta létté változtatni a megismert evangéliumi utat, már keserű valóság, hiszen maga Jézus is e szavakkal fordul követői felé: „Aki utánam akar jönni, tagadja meg magát, vegye fel keresztyét minden nap és kövessen.”⁴ Ez az, amit Péter és a többiek is oly nehezen tudtak és akartak megérteni. Ez az, amely a kezdeti lelkesedést oly könnyen ki tudja oltani az ember szívéből. Amelyről Jézus is beszél a magvetőről szóló példabeszédben: „a köves talajra hullott mag az, aki meghallgatja az igét és szívébe be is fogadja, de nem ver benne gyökeret, csak ideig-óráig tart. Amikor az ige miatt baj és üldözés támad, csakhamar eltántorodik. A tövisek közé hullott, meghallgatja az igét, de a világi gondok és a csalóka gazdagság elfojtják az igét és meddő marad”.⁵ A Szentlélek, a pünkösdi Lelke az, aki elfogadhatóvá teszi a tanítványok lelkében ezt a keserű ízt, aki erőt ad ebben az állapotban is a hűséghez.

Aki pedig befogadja ezt az édes-keserű ízt, annak jövendőlnie kell, vagyis hirdetni a megismert igazságot, Isten örök szeretetének tervét. Ezt bízva a Jelenések könyve szerzőjére Isten. Nem állhat meg az ember Isten édességének megismerésénél, hanem vállalnia kell a hozzá vezető út keserű áldozatait is. A mai, kényelemhez szokott ember számára ez különösen is nehéz. Szívesen vállalná ugyanis az evangéliumot, ha az nem állítana elé kemény követelményeket is. Ez a bibliai kép összefoglalja mindazt, amit a keresztény hagyomány a *lectio divina* módszerén és lelkiségén ért.⁶

1.2. A kezdetektől

A II. század végétől vált ismertté a keresztény szóhasználatban a kifejezés, melyet Órigenésznél még görög formában *theia anagnosisként* ismerünk, latin fordítása pedig a *lectio divina*. Főként azonban a szerzetesség kibontakozásának

² Jel 10,9.

³ Zsolt 19,11.

⁴ Mt 16,24.

⁵ Mt 13,20–22.

⁶ Hasonló képet látunk az Ószövetségben is Ez 2,9–3,14.

kezdeteitől fogva eleven gyakorlattá vált a *lectio divina*, vagyis a Szentírás elmélkedő olvasása. Ebből a gyakorlatból született meg a patrisztika kimeríthetetlen gazdagságú szentírás-magyarázata és a monasztikus élet reguláinak egyik oszlopa.⁷ Az Istennel való személyes találkozás kiváló alkalmainak egyike. A remeték, vagy a keresztény szerzetesség kibontakozásának kezdeténél megismert coenobita közösségek tagjai bár magányban éltek, mégis rendszeresen találkoztak egymással éppen a *lectio divina* megélésére. A történelem során mindig, az ember lelkében kiolthatatlan vágy él az Istennel való találkozás után. Ennek gyümölcseként tapasztalhatjuk korunkban is a *lectio divina* újra felfedezését mind az egyén, mind a közösségek életében.

1.3. A II. Vatikáni Zsinat

A zsinat így tanít:

„Az Egyház mindenkor tisztelte a Szentírást, mint magát az Úr testét is, hiszen főleg a szent liturgiában szüntelenül veszi és nyújtja a híveknek az élet kenyérét mind Isten igéjének, mind Krisztus testének asztaláról”.⁸

Azután határozottan felszólít a következőkre:

„A klerikusoknak tehát, elsősorban Krisztus papjainak és a többieknek, akik mint diakónusok vagy hitoktatók jogszerűen látják el az ige szolgálatát, szakadatlan olvasással kell csüggeniük a szent iratokon, nehogy valamelyikük Isten igéjének lélektelen hirdetője legyen külsőleg, mert nem hallgatója belsőleg, holott kötelessége Isten igéjének roppant gazdagságát közölni a rábízott hívekkel, kiváltképpen a szent liturgiában. Ugyanilyen nyomatékosan buzdítja a szent zsinat az összes keresztény híveket, hogy a Szentírás gyakori olvasásával tanulják meg Jézus Krisztusnak fönséges ismeretét, mert a Szentírás nem ismerése, Krisztus nem ismerése”.⁹

A papi megszentelődéssel kapcsolatban pedig ezeket olvassuk a zsinat tanításában: „Az életszentséget a papok sajátos módon érik el: éppen papi feladataiknak krisztusi szellemű, becsületes és fáradhatatlan teljesítésével. Mint Isten igéjének szolgái, naponként olvassák és hallgassák azt, amire másokat tanítaniuk kell, az Isten igéjét.... Ha szem előtt tartják, hogy az Úr nyitja meg a szíveket, és hogy a tanítás nagyszerűsége nem tőlük, hanem Isten erejétől száрма-

⁷ Szent Benedek előírja a szerzeteseknek, hogy a nap meghatározott óráiban végezzék a *lectio divinát*. Ennek legalkalmasabb ideje közvetlenül a vacsora után, a napot befejező imádság, a kompetórium előtt. Leginkább a Szentírást olvassák, de olvashatják az atyák kommentárjait is, amelyet *lectiones sanctaenak* nevez. Mario MASINI, *La lectio divina*, San Paolo, Milano 1996, 17–20.

⁸ DV 21.

⁹ DV 25.

zik, akkor éppen az ige hirdetése közben forrnak össze Krisztussal, a Mesterrel, és kerülnek az ő Lelkének vezetése alá”.¹⁰

Ugyanezt a gondolatot erősítette meg II. János Pál pápa apostoli levelében, a harmadik évezred kezdetén: „Nekünk magunknak is az Igéből kell táplálkoznunk, hogy az Ige szolgálói lehessünk az evangelizáció munkájában. Az új évezred küszöbén egészen biztosan ez a prioritás az Egyház számára”¹¹. Prioritás tehát élni az Igéből.

Az Isten igéje mindenekelőtt táplálék számunkra, amelyből először nekünk magunknak kell részesednünk. Tudatosítani kell önmagunkban, hogy a Bibliában valóban Isten igéjével találkozunk, aki megszólít és személyes elkötelezettségre hív minden nap. Nem Istenről olvasunk, hanem vele találkozunk és kerülünk olyan személyes kapcsolatba, amelyről XVI. Benedek pápa is ír a szeretetről szóló enciklikájában. „A keresztény lét kezdetén nem egy etikai döntés vagy egy nagy eszme áll, hanem a találkozás egy eseménnyel, egy személlyel, aki életünknek új horizontot s ezáltal meghatározott irányt ad”.¹² A találkozás az eseménnyel, a személlyel, aki Jézus Krisztus, döntő módon az ige által valósul meg.

A keresztény reményről szóló enciklikában pedig ezt írja. „A találkozás Istennel, aki Krisztusban megmutatta nekünk az arcát és föltárta a szívét, lehet-e több számunkra is, mint pusztán »informatív«; nevezetesen lehet-e »performatív«, azaz az életet átformáló, úgy, hogy a reményben megváltottak tudjuk magunkat, amit ez a találkozás jelent”.¹³

A *lectio divina* nagyszerű alkalma ennek a performatív találkozásnak, amelyre oly nagy szüksége van korunk emberének és társadalmi közösségének egyaránt.

■ 2. A LECTIO DIVINA ESZKÖZEI

Az eszközök, amelyek segítenek bennünket ennek a találkozásnak mind személyesebb megélésében: a hely, az idő, a csönd és a hallgatás, a belső adottságok.

¹⁰ PO 13.

¹¹ *Novo Millennio Ineunte* 40. sz.

¹² *Deus Caritas Est* 1. sz.

¹³ *Spe Salvi* 4.

2.1. A hely

Mivel a *lectio divina* meditatív, imádságos gyakorlat, megfelelő helyet kell biztosítani hozzá. Az imádság nem azért kötődik konkrét helyekhez, mert Isten csak itt, vagy ott hallgat meg bennünket, hanem mert a megfelelő hely segít a koncentrációban, megteremti az alkalmas körülményeket. Az alkalmas hely egy templom, egy kápolna, vagy egy csöndes terem, melyben kiemelt helyen őrizzük Isten Igéjét. Akár úgy, hogy a Bibliát, akár a lecionáriumot helyezzük jól látható helyre. Jó, ha mellette áll egy égő gyertya, vagy mécses, mely a feltámadt Krisztus jelenlétére figyelmeztet, aki jelen van közöttünk igéjében. Jó, ha egy Krisztus ikon is ott van a Biblia mellett, és halk zene is megszólalhat. Ezek segítenek abban, hogy ne csak az intellektus, de az érzékek is könnyebben koncentrálnak magára az Isten igéjére. Arra azonban mindig ügyelni kell, hogy a középpontban mindig Isten igéje maradjon és azt semmi el ne homályosítsa.

2.2. Az Idő

Mindig megfelelő időt kell adni Isten igéjének az életünkben. Ehhez szükséges az értelem és az akarat, amely megteremti a dolgok sorrendiségét. Fontos, hogy akár egyedül, akár közösségben végezzük a *lectio divinát*, ne sietessen semmi külső körülmény. Idő szükséges a ráhangolódáshoz, a csönd és a megszólaló ige befogadásához. Előre betervezett időről van szó, amit nem zavarhat meg semmi. A legalkalmasabb napszakban, amikor leginkább fogékonyak vagyunk az elmélyült imádság iránt. Időtartamában a *lectio divinát* végző adottságait kell figyelembe venni. Általános szabályként elmondható, hogy legalább háromnegyed órát, vagy egy órát biztosítani kell hozzá.

2.3. Csönd és hallgatás

A csönd és a hallgatás a két előfeltétele annak, hogy engedjük magunkat belépni az Istennek való találkozásba. A csönd segít ugyanis elhallgattatni fantáziánkat, létünket, kiiktatni mindent, ami megzavarhat. Egy ilyen csönd hallgat, befogad, engedi magát vezetni.

A mai ember kísértése, hogy nem tudja elviselni a csöndet. Számára a csönd az üresség rémisztő jele. Minden zaj kedvesebbnek tűnik, minden szó fölszabadulás egy lidércnyomás alól. Az az ember, aki képtelen a csöndre és a misztériumra való ráhagyatkozásra, együtt él mindnyájunkban, különböző arányban, de együtt azzal az emberrel, akinek a szíve kívánczik és vágyakozik az Isten után.

Aki Istennel akar találkozni, annak keményen kell harcolnia azért, hogy lelke mennyországában biztosítsa azt a „körülbelül fél órát”, amelyről a Jelenések könyve beszél.¹⁴

Így megszerzi a hallgatás képességét.

A hallgatás kulcs szó, amely meghatározza az ószövetségi nép egész hagyományát: „Halld, Izrael!”¹⁵ De jelen van az Újszövetségben is. A Lukács evangélium egy szakasza a betániai Mária hallgatás-képességéről beszél¹⁶. Ez egy olyan elbeszélés, amely a hallgatás központi szerepét emeli ki: itt az Ige hallgatását, általában pedig az Isten hallgatását, az ő Lelkének hallgatását.

A keresztény ember számára, az Isten hallgatása, egészen konkrétan a Bibliában található Szó hallgatását jelenti. Az ezzel az írott szóval való kapcsolat magával hozza az élet meglepő gazdagságát.

2.4. Belső adottságok

Alapvetően fontosak a belső készség sajátos vonásai, melyek a keresztény hagyományban a következők. Mindenek előtt a szív tisztasága. Hogy a szóban valóban fölfedezhető legyen Isten kinyilatkoztató szeretete és kifejezett akarata, hogy megláthassa valaki az Istent, szükséges a tisztaszívűség.¹⁷ Szent Bernát szerint csak a megtisztult szívnek ajándékozza magát a bölcsesség. Azután a belső béke és nyugalom. El kell hagyni a felszínességet és vállalni kell az „evezz a mélyre” lelkületét.¹⁸ Az olvasandó szöveget szeretettel kell olvasni, azzal a tudattal, hogy az olvasás, a szerző és az olvasó közös műve. „A Szentírást ugyanazon Szentlélek segítségével kell olvasni és magyarázni, mint akinek sugalmazására készült”.¹⁹ A Szentlélek pedig a szeretet Lelke, Isten szeretetének kiáradása. És végezetül az alázat, mint legszükségesebb adottság, hogy az olvasás gyümölcsöző legyen. Ahogyan Szent Bernát mondja: „aki alázattal keresi az igazságot, elnyeri a szeretetet és részese lesz a bölcsesség gyümölcseinek”.²⁰

¹⁴ Jel 8,1.

¹⁵ MTörv 6,4.

¹⁶ Lk 10,38–42.

¹⁷ Mt 5,8.

¹⁸ Lk 5,5.

¹⁹ DV 12.

²⁰ Mario MASINI, *La lectio divina*, San Paolo, Milano 1996, 447.

■ 3. A LECTIO DIVINA ALKOTÓ ELEMEI

3.1. A lectio

A *lectio* az a pillanat, amikor valaki olvassa, vagy újra olvassa az Ó- vagy Újszövetség lapjait, kiemelve annak fontosabb részeit. Az olvasás az a kapu, amelyen keresztül az Ige belép az ember szívébe. A találkozás első pillanata. Aláhúzva a szavakat, alanyokat, állítmányokat a különféle elemek nem sejtett értékeket mutatnak meg. Hasznos, ha megfelelő kommentárok is segítik az olvasást. A *lectio*, ebben a megfontolásunkban, nem fejeződik be önmagában, hanem megnyílik a meditáció felé: minden alkalommal az a feladata, hogy tovább vezessen.

3.2. A meditatio

A *meditatio*, a szöveg értékeire való reflektálás, különösen is az állandó értékekre. Az intellektus munkája. Egy másik módja a szöveg megközelítésének: már nem a személyek, tárgyak, szimbólumok, belső és külső mozgások vagy körülmények, hanem az értékek elemző megfontolása, amelyeket a szöveg tartalmaz és hordoz önmagában. A meditációt lélekkel és szeretettel kell végezni, mert gyakran érzelmekkel és hatásokkal teli értékekről van szó. Ez magával hozza, hogy a mennyiséget felülmúlja a minőség, a külső megjelenési formákat a tartalom, ez tehát egy fontos lépés. Meg kell fontolni értelmi megközelítéssel: Milyen értékeket fejez ki Jézus ezzel a létmóddal? Milyen értékeket fejez ki Pál, és mit tehetek én, hogy ezek az értékek az enyémeink legyenek? A meditáció világa nagyon változatos, hogy az ember belülről találkozzék a szóval és abból formáljon magának modellt, tervet, életszabályt. Ugyanakkor veszély lehet, hogy vég nélkül elnyújtjuk a meditációt, örömet lelve abban, hogy megértettük a szöveg értékeit, hogy azokat összekapcsoltuk saját életünkkel. A veszély, hogy azt hisszük, egyszerűen meg tudjuk élni ezeket az értékeket, mert jól felismertük azokat, akadályozva így az imádság dinamikus folyamatát.

3.3 Az oratio

Az *oratio*, konkrét formában történő megfogalmazása és kérése mindannak, amit a meditációban megismertünk. Szóbeli ima, mely egybefogja és megfogalmazza a meditáció gyümölcseit.

3.4. A *contemplatio*

A *contemplatio*val belépünk a sajátosan keresztény imádság világába, mely „lélekben és igazságban” való imádság. Átmenet ez az értékek felismeréséből és megfontolásából Jézus személyének imádsába, aki magában foglal minden értéket, összhangba hozza, önmagában kifejezi és kinyilatkoztatja azokat. Kiváltságosan imádságos pillanat, melyben elfeledjük éppen azokat a dolgokat, melyek nagyon hasznosak a lelkiismeretünk ébresztésére. Imádjuk és szeretjük Jézust, följajnljuk magunkat neki, bocsánatot kérünk, Isten nagyságát magasztaljuk, közbenjárunk saját szegénységünkért, vagy a világért, a népért, az Egyházért.

A kontempláció irányulása, középpontja mindig Jézusnak, az Atya kinyilatkoztatójának a személye.

A kontempláció a szeretet belénk öntött ajándékára való készség. Vagyis az ember ideális helyzetben van, hogy elfogadja tudatosan vagy kevésbé, teljes készséggel a szeretet belénk öntött ajándékát, hogy engedje működni önmagában a szentség Lelkét.

A kontempláció tehát aktív gyakorlat oldaláról nézve imádó, szerető tevékenység, passzív gyakorlat oldaláról nézve Krisztus Lelkének adott hely, hogy Ő bennünk imádjá, dicsérje, dicsőítse az Atyát. A szeretet belénk öntött ajándéka csíraszerűen jelen van, ahogy tudjuk, minden megkereszteltben. Nagyon gyakran viszont nem kap kifejeződési teret, vagyis nincs helye testünkben, lelkünkben, felépítettségünkben. A kontempláció kifejezetten az a pillanat, amelyben életteret adunk a Szentléleknek. Éppen ezért nevezhetjük az ember „megtérésének” is, aki teljesen odafordul Istenhez, aki őt állandóan kiválasztja, magához vonja, aki őt szereti teljes szívéből, teljes lelkéből, a Lélek által természetfelettivé emelt minden erejéből.

Az imádság dinamizmusának ezen a pontján lehetséges számunkra a belénk öntött misztikus tapasztalat, vagyis Isten cselekvésének tudatos felfogása: misztikus szinten egyesülés Istennel, mely nem szükségszerűen része a keresztény élet rendes felépítésének.

3.5. Az *actio*

Az *actio*, Krisztus Lelke szerinti életmód, cselekvésmód. Tökéletesen elfogadni bensőnkben az apostoli küldetéstudatot. Minden imádság lényegi vonása felismerni az Atya akaratát azért, hogy azt tettekre is váltsam. Jézus számára is abban áll az imádság valódi értéke, hogy megdicsőüljön az Atya, vagyis, hogy mindenben az Atya akaratát tudja megvalósítani. Ezért többször is figyelmeztet

teti hallgatóit erre az igazságra.²¹ És az ő nyomán az apostoli hagyomány is figyelmeztet.²² Az Isten akaratát felismerni és önmagunkba beépíteni, hogy azt megvalósítsuk, nem csupán emberi akarat tevékenysége, amelyhez nehéz hozzáidomulni, hanem az imádság dinamizmusa által megszerzett valóság.

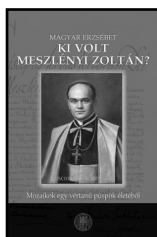
A *lectio divina* tehát kiemelt eszköze annak, hogy Isten igéje eleven erővel járja át az ember életét és legyen annak lényegi formálója az üdvösség művében. Folytatója és kibontakoztatója az egyes hívő életében a liturgiában befogadott igehirdetésnek. Megerősítője az egyes hívő lelkiéletének, a család közös imája újra fölfedezésének, közösségek, lelkeségi csoportok belső megerősítésének.

ÉLETRAJZI ADATOK: *Hollai Antal* Budapesten született 1958-ben. Teológiát Esztergomban, majd 1988–1990 között Rómába tanult, ahol lelkeségi teológiából licenciázott a Teresianumban. 1990–1992: az Apostoli Nunciátúra magyar titkára, 1993–2001: lelki igazgató és teológiai tanár Esztergomban. Jelenleg esperes-plébános Budapest Albertfalván. E-mail: hollai.antal@upcmail.hu.

---

²¹ Vö. Mt 7,24–27; Lk 8,21.

²² Vö. Jak 1,22–27.

MAGYAR ERZSÉBET: *Ki volt Meszlényi Zoltán?*

Mozaikok egy vértanú püspök életéből

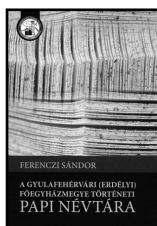
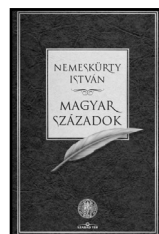
Meszlényi Zoltán püspök életéről, meghurcoltatásának körülményeiről és haláláról a közvélemény igen keveset tud. Az Esztergomi Főegyházmegye kanonokja, segédpüspöke, majd Mindszenty József letartóztatását és Drahos János halálát követően káptalani helynöke 1951-ben, vád, per és ítélet nélkül tűnt el, halt meg. A könyv lapjain szem- és fültanúk is megszólalnak, felidézve emlékeiket, tanúságot téve az Egyház iránti feltétlen hűségét mindhalálig megvalló püspökről.

72 oldal, puhafedeles. Ára: 460 Ft.

NEMESKÜRTY ISTVÁN: *Magyar századok*

A közismert szerző a tőle megszokott írói precizitással, gondossággal követi nyomon nemzetünk életének meghatározó történelmi eseményeit, az államalapítástól napjainkig.

572 oldal, keménytárlás. Ára: 2800 Ft.

FERENCZI SÁNDOR: *A Gyulafehérvári (Erdélyi) Főegyházmegye történeti papi névtára*

A kötet ezer évet felölelve névsor szerint mutatja be az egyházmegyes papokat. Mivel az ezer év alatt a főegyházmegye egyházi közigazgatási területe változott, a névtár „történeti” jelzőjében az is benne van, hogy a ma nem Gyulafehérvárhoz tartozó egykori területen működött papok is szerepelnek benne, és fordítva. Kimaradtak azok, akik szolgálatuk idején más egyházmegyes papként nem a mai főegyházmegye területén működtek. *468 oldal, keménytárlás. Ára: 2900 Ft.*

STANCO ATTILA

A Biblia mint a liturgikus szövegek forrása*

■ BEVEZETÉS: EGY KAPCSOLAT ÉRTELMEZÉSE ELÉ

Amennyiben a Szentírás és szent liturgia közötti kapcsolatról beszélünk, anynyiban első lépésként illendő meghatározni azt, hogy a liturgika tudományának melyik része foglalkozik ezzel a kérdéssel. A Szentírás és liturgia közötti kapcsolat alapvetően háromféleképpen valósul meg:

1. A Szentírás szövegei a liturgikus szövegek forrásaiként jelennek meg (szövegükben, nyelvezetükben, teológiájukban),
2. A liturgikus cselekmények ünneplés révén kifejtik a Szentírás tanítását (e.gr.: proprium, homília),
3. A liturgikus cselekmények során elhangzó szentírási szövegek, krisztusi életformára serkentik az ünneplő közösséget.

A felsorolt három összefoglaló pont alapján azonnal ráismerünk néhány lényeges vonásra, ezek a stílus (nyelvezet, gondolkodás, lelkiség) és a rítus. Tehát a liturgika tudományának azon területén végezzük kutatásainkat, amelyet szent stilsztikának, avagy a rítusok és szertartások alapvetésének nevezünk, vagyis a jelen előadás a liturgika tudományának alapvető és általános részéhez tartozik.

Emellett magából a címből az is kiderül, hogy a liturgia forrásáról van szó, és ez indokoltá teszi, hogy előljáróban tisztázzuk azt, hogy *a Szentírás miként forrása* egyházunk szertartásrendjének.

a) Akik ismerik a II. Vatikáni Zsinat *Sacrosanctum Concilium* és a *Dei Verbum* kezdetű határozatokat¹ vagy valamennyire elmélyültek a liturgia tanulmányozásában, azok számára ismerős a zsinat tanítása, miszerint:

1. „Mindazonáltal a liturgia az a csúcspont, mely felé az Egyház tevékenysége irányul; ugyanakkor az a forrás is, amelyből fakad minden ereje”;²

* A MKPK Liturgikus Intézetében 2008. október 16-án a Biblia éve alkalmából *Isten ígéje a liturgiában* címmel rendezett szimpóziumon elhangzott előadás szerkesztett változata.

¹ Renato DE ZAN, „La costituzione liturgica Sacrosanctum Concilium e i suoi rapporti con la Dei Verbum”, *Liturgia* 41 (2007) 1., 9–12.

² SC 10.

2. „A Szentírásnak kell tehát táplálnia és irányítania az egész egyházi igehirdetést és magát a keresztény vallást”;³ A Szentírás szavaiból táplálkozik és virágzik az ige szolgálata is, ti. a lelkipásztori prédikáció, a katekézis s minden keresztény tanítás, amelyben előkelő hely illeti meg a liturgiában elhangzó homíliát”;⁴
3. A liturgia az Egyház *legszentebb didaktikai cselekménye*, amely „hozzásegít ahhoz, hogy a hívek életükkel kifejezzék és másoknak megmutassák Krisztus misztériumát és az igaz Egyház sajátos természetét”.⁵

Ezen szempontok figyelembevételével azonnal áttűnik, hogy

- a liturgia fogalmát már nem szoríthatjuk be a szent szertartások keretei közé. A zsinat tanítása rámutatott arra, hogy a liturgia a *krisztusi plérómát* célozza⁶ meg, és ezért kiterjed az Egyház egész tevékenységére (az Egyház tevékenységének forrása). Így érthetővé válnak XVI. Benedek pápa teológiai megnyilatkozásai is az *új lelki szolgálat* kapcsán;⁷
- a Szentírás forrása minden keresztény tanításnak, és így a liturgiának, amely Krisztus misztériumának megélésére tanít, ami egyben az Egyház tevékenységének csúcsa.

b) Az előadás címe egyben leszűkítő is, mivel a liturgia szövegeit a *Biblia, mint forrás* szempontjából vizsgálja.

■ SZENTÍRÁS A LITURGIÁBAN

A Liturgia és a Szentírás közötti kapcsolat Krisztusból források, hiszen ő jelen van az oltárközösségekben, miseáldozatokban, a szentségekben, a szentírási olvasmányokban, az Egyház imájában és énekében.⁸ A Szentírás és a szent cselekmények kölcsönösen feltételezik és értelmezik egymást.⁹ A szent cselekmények szövegeit döntően befolyásolja a biblikus nyelvezet, viszont a liturgia a szent szövegek magyarázójaként is megjelenik.¹⁰

Tehát, az Egyház liturgiájában a Szentírásnak kiemelkedő helye van, akár a liturgia során elhangzó olvasmányként, akár a liturgikus cselekmények és

³ DV 21b.

⁴ DV 24; SC 24.

⁵ SC 2.

⁶ SCar 36–37.

⁷ SCar 5; 35; 38; 41; Joseph RATZINGER, *Új éneket az Úrnak!*, Budapest 2007, 149–154.

⁸ SC 7; 33.

⁹ VERBÉNYI István – ARATÓ Miklós Orbán, *Liturgikus lexikon*, Budapest 2001, 190.

¹⁰ Wilhelm EGGER, *Methodenlehre zum Neuen Testament*, Freiburg–Basel–Wien 1999⁵, 213; 222.

ünnepek alapjaként: „Amikor a Szentírást felolvassák az Egyházban, Isten maga szól népéhez, és az igéjében jelenlévő Krisztus hirdeti az evangéliumot. Az Isten felolvasott szavát, mint a liturgia igen fontos alkotórészét ezért mindenkinek tisztelettel kell hallgatnia. Jóllehet az isteni szó a Szentírás olvasmányaiban minden idő minden emberéhez szól, és érthetően szól, mégis *növekszik hatása az életszerű kifejtéssel, azaz a homíliával, amely része a liturgikus cselekménynek*”.¹¹

A Szentírás a liturgia alapja, annál is inkább, mivel az Írások felolvasása alapvetően és legfőképpen a liturgikus közösségben nyeri el sajátos méltóságát: ott szólal meg, ahol született,¹² és azok számára hangzik el, akik az Élő Isten szavára vágyakoznak. A Szentírás méltósága éppen abban áll, hogy az ünneplő közösség párbeszédet folytat a hozzánk szóló Istennel a Szentírás szavaival.¹³

A Szent Liturgia a Szentírás élő értelmezésének alapja, mivel a liturgia ünnepi párbeszéd Isten és ember között, és Krisztus az, aki az Evangéliumot hirdeti.¹⁴

A Szent cselekmények és a Szentírás szentségi horizontja Krisztus megismerésének alapja, mivel „Krisztus nem a múltban, hanem a jelenünkben beszél, mert jelen van a liturgikus cselekményben.”¹⁵

A II. Vatikáni Zsinat tanítása nyomán a római liturgiában változás, és szentírás-szempontú gazdagodás ment végbe:

1. a liturgiában nagyobb teret nyertek¹⁶ a szentírási szövegek, hogy ezáltal teljesebb módon feltáruljon Krisztus Misztériuma az ünneplés során,¹⁷ ugyanakkor éppen a szentírási olvasmányok lesznek magyarázóí a szent cselekményeknek és jeleknek;¹⁸
2. az eucharisztikus cselekmény és a Szentírás (felolvasása)¹⁹ összetartoznak (celebratio-lectio);²⁰
3. a liturgia Isten szavának közvetítője,²¹ ugyanakkor a Szentírás (közösségi) olvasása is valamiképpen liturgia, amennyiben az olvasás és imádság révén szent párbeszéd jön létre az Isten és ember között.²²

¹¹ RMÁR II.II.9.

¹² VERBÉNYI I. – ARATÓ M. O., 190.

¹³ OLM I.1.2; Pietro SORCI, „La Bibbia nella Liturgia”, *Rivista di Pastorale Liturgica* 261 (2007/2), 15–19; Cesare GIRAUDO, „La Liturgia della Parola come ripresentazione «quasi-sacramentale» dell’Assamblea radunata all’eterno presente di Dio che ci parla”, *Rivista Liturgica* (2007), 493–496; Giorgio BONACCORSO, „La liturgia e la Parola tra oralità e scrittura”, *Rivista Liturgica* (2007), 513–523; Enzo BIANCHI, „Leggere la Bibbia, ascoltare la Parola di Dio”, *Liturgia* 41 (2007) 1., 20–22.

¹⁴ SC 33; LG 26; IGMR 29; OLM I.1.2; SCar 45a.

¹⁵ SCar 45a.

¹⁶ SC 35.

¹⁷ SC 6.

¹⁸ SC 24; SCar 45b

¹⁹ SCar 44–46.

²⁰ Ennek teljes formája a locus realis – locus significans, celebratio, lectio.

²¹ DV 25.

²² DV 25; SCar 45b

Ezen a ponton megjegyezzük, hogy a Szentírásról beszélhetünk a liturgia részeként és annak forrásaként. Viszont a megkülönböztetés nagyon sokszor elvált, és ezáltal megfoszt bennünket az elemek értelmének és értelmezhetőségének élményétől. Ennél fogva célszerűnek látszik úgy értelmezni a forrás szót, mint liturgikus szövegek *forrását és egyben értelmezőjét*.²³ Ebben az esetben, a liturgiában helyet foglaló szentírási szöveg és annak magyarázata a liturgikus szövegek értelmezhetőségének forrása is egyben.

■ A SZENTÍRÁS MINT A LITURGIKUS SZÖVEGEK FORRÁSA

Amennyiben a Szentírásról, mint liturgikus szövegek forrásáról beszélünk, annyiban elemzésünk némiképp szövegkritika. A liturgikus szövegek olvasása során láthatóvá válik, hogy a Szentírás többféleképpen forrás (a továbbiakban leginkább közismert példákra fogunk szorítkozni):

1. Önálló, vagyis bizonyos szentírási szakasz a liturgikus cselekmény *fontos egységeként szerepel*.²⁴
2. Kopulatív, vagyis bizonyos szentírási szakaszokat a liturgia összekapcsol, és ezáltal értelmez is. Ilyen esetben vagy szentírási szakaszok kapcsolódnak egymáshoz vagy szentírási szakaszt csatolnak költői formájú szöveghez, illetve nem szentírási szövegekhez. Ide tartoznak azok az ószövetségi szövegek, amelyeket a liturgia arra használ, hogy újszövetségi eseményekre vonatkoztassa (élő hagyomány alapján), pl. *Puer natus est*. Ennyiben valamiképpen az *utaló* szövegek közé is tartozhatna;
3. Utaló vagy parafrazeáló, vagyis a liturgiában használt költői formába ágyazottan adja elő a szentírási történetet, eseményt vagy tanítást.

Valamely szentírási szöveg egésze vagy bizonyos szakasza liturgikus szöveggé válik (functio), amennyiben az egy adott liturgikus cselekmény során hangzik el, és ezáltal „maga a liturgikus cselekmény lesz az isteni ige leghatékonyabb előterjesztése”.²⁵ Ennek teológiai hátterében a liturgia és a Szentírás párbeszédjellelű struktúraként történő értelmezése áll.²⁶

²³ Az értelmezésnek különböző formái vannak: a liturgia során megszólaló szentírási részletek (proprium, szentírási olvasmányok, homília) összhangban magyarázó a keresztény misztériumnak és életnek; a proprium tételek gregorián zenei formájukban magukban rejtik az önmagukra vonatkozó magyarázatot. Ezzel a gregorián szemiotika foglalkozik: Ifj. SAPSZON Ferenc, „A gregorián ének betanítása”, in *Psallite sapienter* (szerk.) Verbényi István, Budapest 2008, 474.

²⁴ RADÓ Polycarpus, *Enchiridion liturgicum* I, Romae–Freiburgi Brisg.-Barcinone 1961, 61–62.

²⁵ OLM I.2.4.

²⁶ BIANCHI, E, 22.

A liturgikus szövegek első kategóriájába tartoznak

1. a Szentmise, az Imaórák Liturgiájának, szentség- és szentelmények kiszolgáltatásainak olvasmányai, kantikumai és zsoltárai; az Úr imája;
2. a különböző akklamáció jellegű szövegek;²⁷
3. a nagy doxológia.

ad 1. A Szentírás olvasmányai illetve zsoltárai a liturgikus cselekmények során nyert elrendezésének, rendjének és módosításának elveit a liturgikus könyvekhez kibocsátott határozatok szabályozzák.²⁸

ad 2. Az akklamáció jellegű szövege közé tartoznak:

1. felkiáltások,
2. köszöntő,
3. elbocsátó formulák.

ad 2.1 Ámen

Az *ámen* kijelentés héber eredetű szó, amely a *hűen, úgy legyen, valóban* jelentéssel bír. Akár az ó-, akár az újszövetségi Szentírásban egy állítás ünnepélyes bevezetéseként az *igazán, bizony* jelentést veszi fel (Jer 28,6; Mt 5,18). Az ószövetségi liturgia záró akklamációja (1Krán 16,36; Neh 5,13). Ismert a kettős ámen használata (Szám 5,22; Zsolt 41,14; Jn 3,5). Isten szava maga az *ámen* (Iz 65,16; Jel 3,14).²⁹

Az Egyház liturgiájának szerves része kezdetektől fogva.

„Az Egyház a liturgiában hűségesen kimondja azt az „Ámen”-t, amellyel Krisztus, a közvetítő Isten és az emberek között örök időkre megpecsételte vére ontásával az új szövetséget, melyet a Szentlélek isteni módon szentesít.

Amikor tehát Isten közli a maga igéjét, mindig választ is vár rá, és ez a magatartásunk egyúttal imádás „lélekben és igazságban” (Jn 4,23). A Szentlélek ugyanis gyümölcsözővé teszi ezt a válaszadást, hogy amit a liturgiában hallunk, életre is váltsuk a tanítás szerint: „Legyetek megvalósítói az igének, ne csak hallgatói!” (Jak 1,22)³⁰

²⁷ RADÓ P. 63–65.

²⁸ OLM IV–VI.

²⁹ ÚSzSz, 281.

³⁰ OLM I.2.6.

ad 2.1 Alleluja

Az *alleluja* héber eredetű szó, amelynek jelentése: dicsérjétek az Urat! Felkiáltás és felszólítás Isten dicséretére, viszont előfordul az isteni ítélet végrehajtására adott válaszként is (Zsolt 104,35; 105,45).³¹

Az Egyház liturgiájában való alkalmazásáról már a Jelenések könyve is tanúskodik,³² noha a könyv himnuszai a szentíráskutatók szerint megírásuk idején nem voltak a liturgia részei.³³

„Az Alleluja, vagy az egyházi év időszakának megfelelő evangélium előtti vers „önálló szertartási cselekmény”. Ezzel fogadja és köszönti a hívőssereg a hozzá szólni akaró Urat, és hitét énekszóval vallja meg. Az Alleluját és az evangélium előtti verset – miközben mindenki áll énekelni kell, mégpedig úgy, hogy a kántor, aki elkezd, ne egymaga, vagy csak az énekkar énekelje, hanem az egész nép is együtt”.³⁴

ad 2.1 Uram, irgalmazz!

A *Kyrie eleison* felkiáltás gazdag ószövetségi és újszövetségi forrásokkal rendelkezik (Zsolt 6,3; 9,14; 24,16; 25,11; 26,7; 30,10; 40,5.11; 50,3; 55,2; 56,2; 88,3.16; 118,29.58.132; 122,3; Iz 30,19; 33,2; LXX Jud 6,19; 2Makk 7,27; 3Makk 6,12; Sal Ód 14,20.24.40; Sir 36,1.11; Bár 3,2; Mt 9,27; 15,22; 17,15; 20,30.31; Mk 10,47.48; Lk 17,13; 18,38), és irgalmasságot gyakorolni illetve nyerni értelemben fordul elő. Mind az Ó-, mind az Újszövetségben Isten illetve Jézus irgalmáért esedezik az ember vagy közösség. A Keleti és Nyugati liturgiába az „nekem” és „nekünk” szavak nélküli forma került.³⁵

ad 2.2 Az Úr legyen veletek!

A köszöntő formula (Rút 2,4), Isten jelenléte és segítsége כִּי־אֲנִי אִתְּכֶם (Agg 1,13; 2,5; Jer 42,11;), ugyanakkor ígéret, áldott élet és győzelem feltételének kifejezése וְהָיָה אֱלֹהִים עִמָּכֶם (Ter 48,21; Kiv 10,10; 1Krón 22,18; 2Krón 15,2; 2Krón 20,17; Ám 5,14; Zak 8,23). Az Újszövetségben az Úr jelenléte tanítványaikban ἐγὼ μεθ' ὑμῶν (Mt 28,20). Köszöntés formában az angyal üdvözlésében szerepel ὁ κύριος μετὰ σοῦ (Lk 1,28). A köszöntésforma locusa a 2Tim 4,22.³⁶

³¹ ÚSzSz, 239.

³² RADÓ, P., 63.

³³ Adela Yarbro COLLINS, „Jelenések könyve” in *JBK* 63:30.

³⁴ OLM II.1.23

³⁵ P. RADÓ, 64; Paul De CLERCK, „La celebrazione eucaristica” in (ed.) Maurice BROURARD, *Eucharistia – Enciclopedia dell'Eucharistia*, Bologna 2005, 384.

³⁶ P. De CLERCK, *La celebrazione eucaristica*, 383.

ad 2.2 Kegyelem nektek és békesség...

Szent Pál apostol több levelét is ezzel a köszöntéssel kezdi: χάρις ὑμῖν εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς ἡμῶν καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Εὐλογητὸς ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ (Ef 1,2–3a; 1Kor 1,3; 2Kor 1,2; Gal 1,3 Fil 1,2; 2Tesz 1,2; Filem 1,3).

ad 2.2 A mi Urunk Jézus Krisztus kegyelme...

A köszöntésformula Szent Pál második korintusi leveléből származik: Ἡ χάρις τοῦ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου πνεύματος μετὰ πάντων ὑμῶν (2Kor 13,13).

ad 2.2 Békesség veletek!

A liturgiában megjelenő püspöki köszöntés *Pax vobis* leginkább a Feltámadott Krisztus békéjére utal. Igaz, ennek a köszöntésnek vannak őszövétségi gyökei is. Alapvetően két forrása van ennek a köszöntésformulának. Az egyik a *békesség nektek, ne féljétek*, a másik pedig egyszerűen a *békesség veled* vagy *veletek*, ami a hétköznapi élet köszöntésformája a zsidóságnál. Az első esetben olyan békességről van szó, amely a nyugalom és csend félelemmentes állapotát tükrözi; amelynek háttérében a kiengesztelődés, az uralkodó kegyeibe való visszatérés és az istenivel való *összekapcsolódás* dominál (Ter 43,23; Tób 12,17; Lk 24,36; Jn 20,19.21.26).

A másik esetben két ember közötti viszony őszinteségéről és nyitottságáról van szó (Bír 6,23; 19,20; 1Kron 12,18; Mt 10,13; Lk 10,5–6).

ad 2.2 És a te lelkeddel!

Újszövétségi, Szent Pál leveleiből eredő válasz χάρις τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ τοῦ πνεύματος ὑμῶν (Gal 6,18; Fil 4,23; 2Tim 4,22; Filem 1,25).³⁷

ad 2.2 Emeljük fel szíviünket!

Alapvetően őszövétségi eredetű akklamáció. A szív felemelése nem szerepel az őszövétségi szövegben, de arra mindig van utalás, hogy Isten az Úr fenn a mennyben és lenn a földön (MTörv 4,39; 33,27; Józs 2,11; Sir 52,2). Szent Pál kolosszei levelére hivatkozhatunk ennél az akklamációnál: *igitur si conresurrexistis Christo quae sursum sunt quaerite ubi Christus est in dextera Dei sedens quae sursum sunt sapite non quae supra terram* (Kol 3,1.2)

³⁷ Uo.

ad 2.2 Adjunk hálát Urunknak, Istenünknek!

Inkább újszövetségi eredetű akklamáció: Tób 2,14; 11,7; Lk 18,11; Jn 6,23; 11,41; Róm 1,8.

ad 2.3 Istennek legyen hála

Szent Pál írásaiból származtatott akklamáció: *deo gratias* (τῷ δὲ θεῷ χάρις τῷ διδόντι ἡμῖν τὸ νῆκος διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ) 1Kor 15,57. Használatáról tanúskodnak a numidiai vértanúk és Szent Ágoston.³⁸

ad 3. Nagy doxológia

A nagy doxológia úgynevezett *angelica laus* része tartalmazza Lukács evangéliumának idézetét: *gloria in altissimis Deo et in terra pax in hominibus bonae voluntatis* (Δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη ἐν ἀνθρώποις εὐδοκίας) Lk 2,14.³⁹

A második kategóriába tartoznak

1. A szentmise proprium tételei és a zsolozsma antifónái⁴⁰ zsoltáraikkal együtt.⁴¹
2. A zsolozsma canticumai antifónáikkal, valamint a Sanctus és Agnus Dei.
3. Szentelmények kiszolgáltatásának és körmenetek antifónái.

ad 2.

Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus Sabaoth. Pleni sunt coeli et terra gloria tua (Iz 6,3; Jel 4,8). *Hosanna in excelsis. Benedictus qui venit in nomine Domini. Hosanna in excelsis* (Mt 21,9sk).

Agnus Dei, qui tollis peccata mundi (Ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου Jn 1,29)⁴², *miserere nobis* (Tób 8,10)⁴³ *v. dona nobis pacem* (Lev 26,6; Szám 6,26; 25,12; Józ 23,1; 2Krón 14,7; 20,30; Agg 2,9; Iz 26,12; Jer 14,13; Jn 14,27; 2Tessz 3,16).⁴⁴

³⁸ RADÓ P., 64.

³⁹ P. De CLERCK, *La celebrazione eucharistica*, 384.

⁴⁰ A proprium tételei liturgiát díszítő és magyarázó jelleget viselnek: Josef A. JUNGSMANN, *A szentmise*, Eisenstadt 1977, 222.

⁴¹ Megjegyezzük, hogy a VII. század előtt keletkezett antifónák némelyike rendszerint az *Itala* (a *Vetus Latina* része) fordításból származnak, míg zsoltáraik a Vulgataból: Herbert HAAG, *Bibliai lexikon*, Budapest 1989, col. 1918; RAJECZKY Benjamin, *Mi a gregorián?*, Gyulafehérvár, 73.

⁴² Az eredeti szövegben: a világ bűnét (acc. fem. sing).

⁴³ A Vulgata szövegei leginkább a *miserere nostri v. mei* formulát ismerik.

⁴⁴ A békét Isten adja. A Szentírás leginkább újszövetségi részletei a békeség birtoklásáról beszélnek (Pálnál: Jézus Krisztus által v. révén).

ad 3.

Iuxta vestibulum (Jo 2,17; Eszt 13,17)⁴⁵

Emendemus (Bár 3,2; Zsolt 78,9)⁴⁶

Antiphonae ad lotionem pedum (Jn 13,4.5.15; 13,12.13.15; 13,6.7.8; 13,14; 13,35; 13,34; 1Kor 13,13)⁴⁷

Responsum accepit Simeon (Lk 2,26–29) és az *Obtulerunt* (Lk 2,24.23. 22)

Lumen ad revelationem (Lk 2,32)⁴⁸

Requiem introitus (4Ezdr 2,34.35 és Zsolt 64,2.3.4.5) és *graduale* (4Ezdr 2,34.35 és Zsolt 111,7)⁴⁹

Lux aeterna (4Ezdr 2,35 és Zsolt 129 vagy 120 vagy 22)⁵⁰

In hoc cognoscent (Jn 13,35)⁵¹

A harmadik kategóriába tartoznak

1. Körmenetek antifónái, impropériák, kereszthódolati ének.
2. Az eucharisztikus imák szövegei, a húsvéti vigília szertartásai, orációk és prefációk.
3. Szekvenciák, himnuszok.

ad 1.

Hosanna filio David (Mt 21,9; vö. Zsolt 118,26; Mk 11,9-10; Lk 19,38; Jn 12,13!)⁵²

Pueri Hebraeorum (Mt 21,8; Mk 11,8; Jn 12,12–13)⁵³

*Gloria, laus*⁵⁴

*Ingrediente domino*⁵⁵

Adorna thalamum (Lk 2,22–38)⁵⁶

ad 2. A Szentmise könyörgéseinek biblikus forrásait bővebb tanulmányban Cuthbert Johnson és Anthony Ward mutatta be a *Notitiae* 240–242. számában. A tanulmány bevezetőjében tisztázzák, hogy a biblikus források tekintetében dominál a latin nyelvű egyezés, ugyanakkor a könyörgés fontosabb szavá-

⁴⁵ GTr, 65.

⁴⁶ GTr, 66.

⁴⁷ GTr, 164–167.

⁴⁸ Azon antifónákhoz tartozik, amelyek – miként pl. a szentmise zsoltárai – a kantikum szövegének egy részletét ismétli.

⁴⁹ GTr, 669–670.

⁵⁰ GTr 676.

⁵¹ *De Benedictionibus*, Città del Vaticano 1993, 492.

⁵² GTr 137.

⁵³ GTr 138; 140.

⁵⁴ GTr 141–143.

⁵⁵ GTr 143.

⁵⁶ GTr 540–541.

nak kiemelése és annak esetleges biblikus lokalizálása.⁵⁷ A 2000-ik évtől kezdődően A. Ward mellett értékes tanulmányokat közöl *Giuseppe Ferraro*⁵⁸ és *Franco Manzi*.⁵⁹

ad 3. Húsvéti szekvencia (e.gr.)

Victimae paschali laudes (Jn 18,1-19,30; 1Kor 5,7) *immolent Christiani*.

Agnus redemit oves: Christus innocens Patri reconciliavit peccatores (Iz 53,7; Jn 1,29; Csel 8,32; Zsid 7,26; 2Kor 5,18; Kol 1,22; Jel 5,12; 7,17; 14,1).

Mors et vita duello conflixere mirando: (Róm 5,10.12-17.21; 6,4.9.23; 8,38; 1Kor 15, 21.26.54–55; 2Tim 1,10; Zsid 2,14; 9,15; Jel 20,6.13.14; 21,4) *dux vitae mortuus, regnat vivus* (Róm 5,17.21; 1Kor 15,25; Jel 5,10; 11,15.17; 19,6; 20,4.6; 22,5).

Dic nobis Maria, quid vidisti in via? (Mt 28,9–10; Mk 16,9-10; Jn 20,11-18)

Sepulchrum Christi viventis, et gloriam vidi resurgentis: Angelicos testes, sudarium et vestes (Mt 28,1–6; Mk 16,1–6; Lk 24,1-10; Jn 20,1).

Surrexit Christus spes mea: praecedet suos in Galileam (Mt 28,7–8; Mk 16,7–8; Jn 21,1–23).

Scimus Christum surrexisse a mortuis vere: (ApCsel 2,32; 23,6; 24,21; 1Tessz 4,14; Phil 3,10; Jn 20,9) *tu nobis, victor Rex* (1Tim 6,15; Jel 15,3; 17,14; 19,16), *misere* (Mt 9,27; 15,22; 17,14; 20,30–31; Mk 10,47–48; 17,13; 18,38–39).⁶⁰

■ MAGNIFICAT – EGY PÉLDA A SZENTÍRÁSI SZÖVEGBŐL ÉS A LITURGIÁBÓL

Legszemléletesebb módon a liturgia és a Szentírás közötti szoros kapcsolat Mária hálaénekén keresztül mutatható be. A Lukács evangéliumában található himnusz három különböző forrást használ:

1. az ószövetségi Szentírás történeti és prófétai műveit;
2. a zsoltárok könyvének egyéni imáit;
3. a zsoltárok könyvének közösségi imáit.

A Lukács evangéliumában található himnusz szerkesztés eredménye, és egy közösségben való használat érezhető rajta. Lukács beemeli a szövegbe, és ezál-

⁵⁷ Cuthbert JOHNSON – Anthony WARD, „The Sources of the Roman Missal (1975)”, *Notitiae* 240-242, Città del Vaticano 1986, 459.

⁵⁸ Giuseppe FERRARO, „Commento biblico alla colletta della Hebdomada I «per annum»”, *Notitiae* 240–242, Città del Vaticano 1986, 336–337.

⁵⁹ Franco MANZI, „Commento biblico alla colletta della Hebdomada I «per annum»”, *Notitiae* 408–409, Città del Vaticano 2001, 68–70.

⁶⁰ Teljesebb képet kapunk a szekvencia teológiájáról, amennyiben figyelembe vesszük annak keletkezési körülményeit és patrisztikus forrásait.

tal bibliai forrásokból szerkesztett (ima) szöveg a lukácsi mű kanonizációja⁶¹ révén szentírási szöveggé válik. Az egyházi közösség Mária hálaénekét imádságainak részévé teszi, majd az Egyház hivatalos imájába emeli:

Szentírás (VT) } → Szentírás (NT) }
 Egyéni v. közösségi ima } → egyéni v./és közösségi ima

Magnificat	Szentírási könyv	Zsoltárok könyve: egyéni ima	Zsoltárok könyve: közösségi ima	Mária szellemisége	Szentírási szöveg	Az Egyház imája
1,46b		Zsolt 34,3 Zsolt 35,9		Már meglévő makkabeusi illetve qumráni hatást sejtető himnusz (Ortensio da Spinetoli, <i>Lukács</i> , Szeged 1996, 79; Robert J. Karris, <i>Evangélium Lukács szerint</i> in JBK 43:22). A himnusz ismert lehetett az óskeresztény közösségben (Verbényi-Arató). Tudatosan szerkesztett (Heinz Schürmann, <i>Das Lukasevangelium 1,1-9,50</i> (HTKNT III/1), Freiburg-Basel-Wien 2001, 70-71.), de Mária szellemiségét hordozza magán (Kocsis Imre, <i>Lukács evangéliuma</i> , Budapest 1995, 36.)	Lukács átszerkeszti (Robert J. Karris, <i>Evangélium Lukács szerint</i> in JBK 43:22)	Canticum (vesperae)
1,47	Hab 3,18; Iz 61,10;					
1,48a	1Sám 1,11; 9,16; Ter 29,32					
1,48b	Ter 30,13;	Zsolt 71,17				
1,49a	MTörv 10,21	Zsolt 71, 19	Zsolt 44,4,9			
1,49b			Zsolt 111,9			
1,50		Zsolt 103,11,17;	Zsolt 100,5; 89,2			
1,51a		Zsolt 118,16;	Zsolt 89,11			
1,51b	Péld 3,34					
1,52	Sír 10,14; Jób 12,19; Ez 21,31					
1,53a			Zsolt 107,9			
1,53b	Jób 22,9					
1,54a	Iz 41,8					
1,54b			Zsolt 98,3			
1,55	Mik 7,20; 2Sám 22,51					

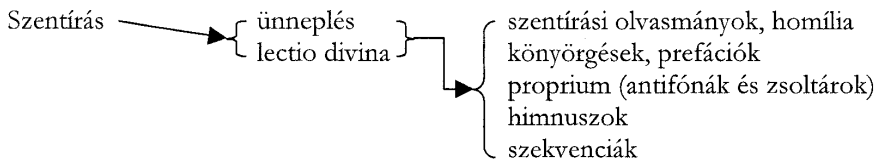
⁶¹ DH 180; 186; 213; 1335; 1503-4; 4215.

■ BEFEJZÉS – OLVASÁS, TEREMTŐ IMÁDSÁG, LITURGIA

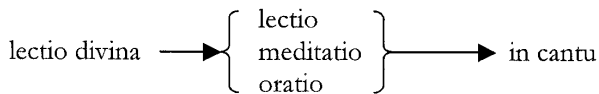
A Szentírás, mint a liturgia forrása nem válik világosan érthetővé pusztán rendszerező kritikai módszerek segítségével, mivel a Szentírás és Liturgia közötti kapcsolat megértéséhez szükséges a kapcsolat történeti és lelki jellegének tanulmányozása is. Ennek okán arra is keressük a választ, hogyan alkalmazta és alkalmazza az Egyház a Szentírás szövegeit, mennyire járja át életét.

a) Azt látjuk, hogy a Szentírásnak konkrét és fontos helye van a liturgikus cselekményekben, hiszen a liturgikus nyelvezet, az ünnepek és misztériumaik kifejtése, mind magukon hordozzák alapvető forrásuk nyomait. A Szentírás ennyiben liturgiát alkotó tényező, ám az is igaz, hogy a Szentírás élő Igéje ki-váltképp a liturgikus cselekmények és idők révén válik az ember életének meghatározó és alakító részévé.

b) Éppen ennek a kapcsolatnak a története mutat rá, hogy legtöbb esetben a Szentírás szövegei nem közvetlenül lettek forrásai és részei a liturgiának, hanem közvetve – a hívő olvasás, elmélkedés és imádság által (lectio divina): „a liturgia, amelyet Isten népe alkotott meg, nagyrészt közösségi *lectio divina*, amelyben egymást váltják a bibliaolvasás, a zsoltárok éneklése és a homília formájában megvalósuló elmélkedések”.⁶²

Az lectio divina leginkább kifejező formája a gregorián ének, hiszen a szöveget megénekli, ezért ideje van a meditációra, ugyanakkor az ének maga imádság:

c) A teremtő imádság – akár egyéni, akár közösségi – találkozása a Szentírással valójában a teremtő Ige, és az ember méltóságának találkozási horizontja. Az ember és az emberi közösség Isten Igéjében találja meg igazi önazonos-

⁶² Garcia M. COLOMBÁS, *A Szentírás olvasása*, Pannonhalma 2006, 26–27.

ságát; megtalálja azt a Szót és nyelvet, amely teremtette, megváltotta, amely kezdettől fogva *szólt*.

Az Ige és az ember találkozásának ünnepi, hálatelt, örömteli horizontja a szent Liturgia, amelynek szemszögéből „olvasni az Írást olyan, mintha az Egyház szemével olvasnánk”.⁶³ Így *a liturgiában megszólaló Ige, Isten örök szeretetének és mindenhatóságának kifejezéseként bizalmat önt a közösség szívébe, és ezzel együtt forrása lesz az ünnepi válasznak.*⁶⁴

ÉLETRAJZI ADATOK: *Stanco Attila* Ungváron született 1978-ban. Teológiai tanulmányait Gyulafehérvárott 1997–2003 végezte, majd a PPKE Hittudományi Karán 2007-ben teológiai licenciát, 2008-ban doktorátust szerzett, valamint ugyanez évben az OMCE tanfolyamán egyházkarnagy oklevelet.
E-mail: stanco.attila@vaciegyhazmegye.hu.

---

⁶³ Uo., 78.

⁶⁴ SC 2; 10; DV 21.

FIZESSEN ELŐ FOLYÓIRATUNKRA!

A *Praeconia* liturgiatudományi folyóirat
a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia
Liturgikus Bizottságának folyóirata,
amelyben liturgikus tanulmányok, bibliográfiák,
recenziók, valamint a liturgikus élet hírei találhatóak.

Előfizethető a Szent István Társulatnál
(1053 Budapest, Kossuth L. u. 1.).

Telefon: (1) 218-5820 E-mail: kisker@stephanus.hu

Egyéb információ: www.stephanus.hu
Előfizetés a 2009-es évre (2 szám): 2000 Ft
Egy szám ára (2009-es): 1100 Ft

A SZENT ISTVÁN TÁRSULAT KIADÁSÁBAN
megjelenő alábbi folyóiratokra is várjuk előfizetését:

Communio

A Communio Nemzetközi Katolikus Folyóirat 1993 óta gazdagítja
a magyar nyelvű teológiai irodalmat. Az 1–12. évfolyam számai
megrendelhetők a Communio Alapítvány címén
(1053 Budapest, Papnövelde u. 7.).

Előfizethető a Szent István Társulatnál
Előfizetés egy évre (2 x 2 szám): 1400 Ft
Egyes számok ára: 750 Ft

Teológia

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karának
negyven éve megjelenő tudományos folyóirata, amelyben
a Kar professzorai és tanárai jelentetik meg tanulmányaikat
a dogmatika, a bibliatudomány, az egyháztörténet,
a kánonjog, az erkölcszociológia stb. köréből.

Előfizetés egy évre (2 x 2 szám): 1400 Ft
Egyes számok ára: 750 Ft

SULYOK ELEMÉR

A mise olvasmányrendjének logikája*

■ 1. A BIBLIA ÉS A LITURGIA KAPCSOLATA

A Biblia és a liturgia egyszerre tartoznak egymáshoz és állnak szemben egymással, mint két szemben lévő pólus.

E polaritás elgondolható *exkluzív* (egymást kizáró) és *inkluzív* (egymást kölcsönösen megengedő, sőt egymásba fogadó) módon.

a) Exkluzíve: sokszor így gondolkodunk, ha a Bibliáról van szó: a Biblia a liturgián kívül, attól függetlenül létező könyv; az exegézis, mindenekelőtt a történeti kritika szögesdrótjától övezve. A biblikus kiadványok nagyobb része – még a perikópákat tárgyaló liturgikus kiadványok is – minden további nélkül ilyesfajta exegetikai megfontolások szerint tájékozódnak.

b) Ezen a konferencián – úgy gondolom – inkluzíve kell gondolkodunk: nincs Biblia liturgia nélkül, s nincs liturgia Biblia nélkül. Másképpen: ha a Bibliát a maga végső mélységéig olvassuk, akkor a liturgiánál kötünk ki, az ige-hirdetésben, a dicsőítés és hála közösségi ünneplésében. A Biblia: lektionárium, liturgikus forгатókönyv. Ez még történeti-kritikai szempontból is igaz. A kánon alakulása a kérdéses szövegek liturgikus értékének, használhatóságának függvénye volt (*J. J. von Allmen*). Megfordítva: a legrégebb kéziratok gyakran nem egyebek, mint lektionáriumok (evangeliáriumok) – hogy ne is szölgünk arról a sok bibliai könyvről, amelyek közvetlenül zsidó liturgikus ünnepek kedvéért lettek összeállítva (pl. a Megillot).

A másik oldalról: ha a liturgiát a maga végső mélységében éljük, akkor a történelmet alakító Igéhez érkezünk meg, az üdvösségtörténethez, amint az az Írásokban lecsapódott. Mi egyéb a liturgia, mint ünneplés, minősített és hatékony emlékezés arra, ami a szentírási könyvekben leírva áll.

Ily módon olyan szintetikus, összegző kijelentésekhez juthatunk, mint pl. *a keresztények első Bibliája a misekönyv*. A zsidók azt tanítják nekünk, hogy a Biblia egy húr, amelyet a hárfára kell feszítenünk. A hárfá a hagyomány. A keresztény Biblia hárfája a liturgia, a misekönyv, az imaórák liturgiája mindazal, ami hozzátartozik.

---

* A MKPK Liturgikus Intézetében 2008. október 16-án a Biblia éve alkalmából *Isten ígéje a liturgiában* címmel rendezett szimpóziumon elhangzott előadás szerkesztett változata.

Ez azonban megfordítva is igaz: a misekönyv mintegy magától utal a Bibliára. Aki rendszeresen él a misekönyvvel, az természetes módon nyúl majd a Biblia után, s elolvassa azokat a nagy szövegeket a maguk teljességében, amelyekre a misekönyv (csak) utal.

Egy példa: a misekönyv olvasmányai rendszeresen *lectio continuat* követnek, s ez föltételezi, hogy folyamatosan olvassuk a Bibliát.

Tehát: az *évközi vasárnapok szentleckéi*. Három (A, B, C) év alatt Pált teljes egészében elolvassuk (13-at a 14 levélből), s Jakab levelét is. Az *évközi vasárnapok evangéliumai* arra hívnak, hogy minden évben elolvassuk az egyik szinoptikus evangéliumot. *Hetente* egymás után halljuk Márkot és Lukácsot, mindig a Keresztelő igehirdetésétől kezdve a szenvedéstörténetig. Az evangéliumok rendje szokatlan, nem hagyományos. *Márk* jön először, aztán *Máté* s azután *Lukács* következik abban, ami nem egészen egyezik meg bennük Márk szövegével. A *hétköznapi első olvasmány vagy szentlecke* két év alatt átveszi az egész Szentírást. Itt is időrendben haladunk: Ámoszt és Ozeást együtt olvassuk, Izajást kortársával Mikeással együtt; Zakariást Aggeussal; Malakiást Ezdrás és Nehemiás történeti könyveivel. E rendező elvek még világosabbá válnak a breviárium, ill. az imaórák olvasmányrendjében. Két séma létezik, az egyik egy éves, a másik két éves. Mindkettő közvetlenül kapcsolódik a hétköznapi misekönyv olvasmányrendjéhez, átfedések nélkül, jól választott kiegészítésekkel.

Mindebből látszik, hogy a liturgia – a II. Vatikáni Zsinat új liturgiája – arra tanít, hogyan kell a Bibliát olvasnunk: folyamatosan s üdvtörténeti nézőpontból. Megfordítva, az exegézis, azaz a Biblia tudományos tanulmányozása alakította a liturgikusokat, és lehetővé tette, hogy a szövegeket ilyesfajta módon kapcsolják egybe, csoportosítsák, ill. egymás után rendezzék el őket. A kölcsönhatás meghatározó ezen a területen, s ez feltűnő.

B. Standaert¹ véleménye szerint az exegézis és a liturgia közötti teremtő kölcsönhatás igazi szintézise az *olvasmányközi zsoltár* választásából tűnik ki. Mind hétközben, mind vasárnap a zsoltárszöveg gyakran a leggazdagabb intuitív mozzanat, amely lehetőséget ad arra, hogy költő-imádkozó módon, az igét a két olvasmány közötti feszültség erejében mélyítsük el és őrizzük meg. Sevenkerkeni rendtársam egy kanadai papra hivatkozik, aki a zsoltárból kiindulva készült vasárnapra (a zsoltár után olvasta el az első olvasmányt): s mind kateketikai, mind lelkipásztori módon gyerekekkel és felnőttekkel, az igeliturgiát a zsoltárból világította meg és építette föl. Lassanként fiatal és öreg egyaránt megtanulja, hogy a Tórárt és az evangéliumot a zsoltárkönyv imádkozó ta-

¹ A gondolatmenet alapjául Benoit STANDAERT OSB „De bijbel voorgelzen en beluisterd de mens van vandaag” című írása szolgált, *Tijdschrift voor Liturgie* 70 (1986), 13–22. A tanulmány magyar nyelvű összefoglalását Bakos Gergely rendtársamnak köszönhetem.

nulmányozása és (kívülről való) megtanulása keretében – gyakran énekelve! – elmélkedjék át. Ez egy nem érdektelen ösvény és sokaknak még föl nem fedezett, ki nem használt út.

Összegezve: ez a kelőképpen nem méltányolható folyamatos (*lectio continua*), üdvösségtörténeti és kronológiai „logika” ismerszik fel a mise olvasmányrendjében.

■ 2. NÉHÁNY KRITIKAI ÉSZREVÉTEL²

A. Az évközi vasárnapok olvasmányrendje

a) Az apostoli levelekből vett második olvasmány, a szentlecke

A szentlecke helye és *lectio (semi)continua* követő olvasása okozza a legtöbb nehézséget. Például szolgáljon a B év évközi 27. vasárnapja: az első olvasmány az asszony teremtéséről tudósít, amely nagyon ésszerű, logikus kapcsolatban áll a válásról szóló evangélium rövidebb (Mk 2–10) formájával. A kettő között a Zsidókhoz írt levélben Jézus szenvedéséről és megdicsőüléséről hallunk (2,9–11). A lecke nem áll gondolati kapcsolatban sem az első olvasmánnyal, sem az evangéliummal. Elszigeteltsége a *lectio semicontinua* olvasás következménye.

Azt hiszem, a lelkipásztorok többségének az a véleménye, hogy az apostoli olvasmány és az evangéliumi szakasz tematikus kapcsolata ésszerűbb volna mind az igehallgató, mind az igehirdető számára. Feltehetően alig akad egyházközség, amelyben a vasárnapi homília során a vasárnapról vasárnapra folytatólagosan olvasott apostoli lecke nemhogy szerepet kapna a magyarázatban, a textusok kifejtésében, hanem akár csak utalásszerűen is szóba jönné. Nagyon is kérdéses, a vasárnapi istentiszteleti közösség egyáltalán tudatában van-e annak, hogy több vasárnapon keresztül Pál egy-egy levele folyamatos olvasásának a részese?

Az igazság kedvéért meg kell említenünk, hogy a „De lectionibus in missa” (Coetus XI) munkacsoport nem egy tagja figyelemre méltó erőfeszítést fejtett ki annak érdekében, hogy nagyobb tematikus kapcsolat érvényesüljön a lecke és az evangélium között. A liturgikusok közül elsősorban A. Nocent, a biblikusok közül pedig H. Schürmann nevét kell nagy elismeréssel megemlíteni. Úgy tűnik, az 1981-ben megjelent *Pastorale Einführung ins Messlektionar*

² Forrásul felhasznált irodalom: Elmar NÜBOLD, *Entstehung und Bewertung der neuen Perikpe-nordnung des Römischen Ritus für die Messfeier an Sonn- und Festagen*, Paderborn, 1986; Uő., „Die Ordnung der Messperikopen an den Sonn- und Wochentagen”, in: R. Messner – E. Nagel – Rudolf Pá-cik (szerk.), *Bewahren und Erneuern, Studien zur Messliturgie (FS Hans Bernhard Meyer)*, Innsbruck – Wien 1995, 29–49.

nagyvonalúan eltekint ettől a nehézségtől, és úgy fogalmaz, mintha ilyesfajta probléma nem is létezne: „Az evangélium hirdetése az igeistentisztelet csúcspontja. A többi olvasmány erre készíti fel az összegyűlt közösséget...” (13. art). De beszélhetünk-e felkészítésről, ha maguk a szövegek tartalmilag ezt nem teszik lehetővé?

Ugyanakkor azonban arról sem feledkezhetünk meg, hogy elvétele – szinte kivételképpen – szép esetével is találkozunk a tematikus kapcsolatnak Példaként idézhetnénk a C év 18. évközi vasárnapját: az első olvasmány a mulandóságról beszél (Préd 1,2; 2,21–23), az evangélium pedig a gazdag emberről, aki hirtelen halála miatt nem tudja hasznát venni vagyonának (Lk 12,13–21). A kettő között, az apostoli levélben meg azt olvassuk, hogy: „Az égiekre irányuljon figyelmetek, ne a földiekre” (Kol 3,1–5, 9–11). Ezzel egy időben az apostoli levélrészlet tartalmi gazdagsága sem kerülheti el figyelmünket. Ahelyett, hogy zárna a gondolatkört, ellenkezőleg: nyitja. De a nyitás révén mégsem szűnik meg a tematikus egység, sőt az olvasás közben támadt allúziók, asszociációk a tematikus gondolatot jótékony módon befolyásolhatják, a téma továbbgondolására ösztönözhetnek.

A leckék és az evangéliumi szakaszok tematikus egysége nagy nyereség lenne a pasztorális gyakorlat számra – vallotta H. Schürmann már 1990-ben. Továbbá az is elgondolkodtató, ha az egyházi év ún. „kiemelt időszakában” már létezik ilyen egység, akkor miért ne létezhetne az évközi vasárnapok olvasmányrendjében is? Persze nem kellene rögvést egy témára szorítkozó, „szájbarágó” válogatásra gondolnunk, hanem olyasfélére, amelyben az együvé tartozás helyét biztosítana a kreativitás számára.

b) Az ószövetségi olvasmány

A lecke és az evangéliumi perikópa pasztorális szempontból megkívánt tematikus kapcsolata meglepő módon megvalósul az évközi vasárnapok olvasmányai és evangéliumai szakaszai között. Csakhogy éppen ez a felhőtlen egymásnak való megfeleltetés adott okot a biblikusok kritikájára. A liturgikus okmányok szerint az ószövetségi olvasmányokat úgy kell kiválogatni, hogy világossá váljék az Ó- és Újszövetség üdvösségtörténeti egysége.³ Joggal merül fel a kérdés, hogy ez a felfogás nem jár-e a veszéllyel, hogy az Ószövetség üzenetét az újszövetségi igehirdetés alá rendelve olvassuk és magyarázzuk? E. Zenger *Das Erste Testament. Die jüdischer Bibel und die Christen* című könyvében nagyon világosan hangot ad az imént említett félelemnek. „A liturgia szinte minden egyes vasárnap azt csöpögteti a keresztyényekbe, hogy a két szövetség között az ígélet és beteljesedés kapcsolata áll fenn, mivelhogy az

³ Az OlectM 1981 Pr. 5. 10. 66. egyértelmű vonatkozást lát a Krisztusra irányuló ószövetségi és újszövetségi igehirdetés között. „Krisztus a Szentírás közepe és teljessége.”

ószövetségi olvasmányok kiválasztásában olyan szempontok érvényesülnek, amelyek szerint az evangélium hirdetésében az utóbbiaknak úgy kell megjelenniük, mint „előképeknek”, vagy „ígéreteknek”.⁴ Könyvének más helyén meg úgy jellemzi az ószövetségi olvasmányokat, mint amelyek – „rangjukon alul” – csak bevezetik, hangulatilag előkészítik az újszövetségi evangéliumot.⁵

További kritika a bibliatudomány részéről az Ószövetség perikópákra való felosztását illeti. B.v. Iersel „a liturgikus lecionáriumból kitépett szövegdarabok”-ról („Textfetzen”-ről)⁶ beszél. E. Zenger pedig az ószövetségi olvasmányokat „rossz szövegegyvelegként”, „szövegmozaikként” jellemzi. És ez a megállapítás az olvasmányoknak legalább a felére (!) áll.⁷ Egészen biztos, hogy az utóbbi kritikai észrevételeket könnyen lehetne orvosolni – pl. a jelenlegi olvasmányok átdolgozásával vagy meghosszabbításával – és ezzel kikerülhetnénk a „szövegek megvágását”. Annál is inkább, mert a jelenlegi ószövetségi lecionáriumból három jó példát is idézhetünk (B évben nagyböjt 3. vasárnapja, Húsvét vigíliájának 3. Genesis-olvasmánya).

Nehezebb megoldást találni az első kérdésben felvetett problémára. Minden bizonnyal a szentmise liturgiájában az Ószövetségnek nemcsak az a szerepe, hogy utalásszerű vonatkozásban álljon az Újszövetséggel. Egészen világos ez, ha figyelembe vesszük az évközi napok bőséges ószövetségi kínálatát. E napok 227 ószövetségi szövegét nem az evangéliumra való tekintettel válogatták össze, hanem önálló, folyamatos olvasmányként, *lectio continuaként* szerepelnek a liturgiában. A kiválasztásnak ez az elve érvényesül advent 1. és 2. hetében. Az első hét hétfőjétől a második hét szerdájáig az első olvasmányban Izajást olvassuk, mégpedig olyan módon, hogy az olvasmányokhoz igazodnak az evangéliumi szakaszok. A különböző módosítások és javaslatok (Georg Braulik⁸, Norbert Lohfink⁹, Ansgar Franz¹⁰) helyett most csak az észak-amerikai „Consultation on Common Texts” ökumenikus munkacsoport javaslatát ismeretnénk – pusztán elgondolkodtatás, ill., továbbgondolás céljából. A *Common Lectionary* című füzetükben egy ökumenikus lecionáriumot mutatnak be, amelynek a jelenlegi római vásár- és ünnepnapi olvasmányrend az alapja. A Pünkösd, ill. Szentháromság utáni vasárnapokra az Ószövetség folyamatos

⁴ 1991, 123.

⁵ Uo., 23.

⁶ „Der Wege des Gehorsams”, *Concilium* 16 (1980), 622–629, id.: 622.

⁷ Erich ZENGER, *id.m.*, 141, 123. jegyzet.

⁸ „Die Tora als Bahnslesung. Zur Hermeneutik einer zukünftigen Auswahl der Sonntagsperikopen”, in: *Bewahren und Erneuern* (1. a többi bibliográfiai adatot a 2. jegyzetben), 50–76.

⁹ Előadásként elhangzott Münsterben, 1996. dec. 15-én tartott tudományos tanácskozáson.

¹⁰ „Das Alte Testament und die gottesdienstlichen Lesungen”, in: „...dass er euch auch erwählt hat”, *Liturgie feiern im Horizont des Judentums*, (kiad.) A. Deeg – I. Mildenerger, Evangelische Verlagsanstalt, Leipzig 2006, 227–257.

olvasásából válogatott részeket javasolnak (*The Lectionary Proposed by the Consultation on Common Texts*).¹¹

– Az A évben 20 szövegrészletből álló sorozat szerepel a Pentateuchusból, amely Ábrahám meghívásával kezdődik és Mózes halálával végződik. Továbbá 3 részletet vesz Rut könyvéből és 3 eszkatológiai tartalmú prófétai szöveget.

– A B évben 14 textus következik Dávid történetéből, királlyá való felkenésétől haláláig és négy vasárnap a bölcsességirodalomból vett részesetek szerepelnek.

– A C év számára Illésről és Elizeusról szóló 10 részes összeállítást ajánlanak, amely a salamoni templomszenteléstől Illés haláláig tartó korszakot öleli körül. További 15 vasárnapra a nagy és kispróféták írásaiból válogatott részesetek kerülnének.

Az Ószövetséget követő efféle *lectio semicontinua* a római miserítusban is elgondolható volna évközi vasárnapokon, minthogy az OLectM (1981) szerint ezeknek a vasárnapoknak „tudvalevőleg nincsen sajátos vonásuk”. Ilyenféle *continua*-sorozatoknak nem kellene az eddigi ószövetségi szövegeket helyettesíteniük. Egyszerűen alternatív olvasmányokként lehetne őket olvasni az említett vasárnapokon. Fontos volna viszont, hogy az apostoli leckék tematikus összhangban álljanak az evangéliumi szakaszokkal, nehogy három egymástól különböző *continua*-sorozat szerepeljen egy és ugyanazon a szentmisén.

c) Az evangéliumi perikópák

A B évben a Márkot folyamatosan olvasó rendet megtörik az évközi 17-től 21-ig terjedő vasárnapok evangéliumi szakaszai, amelyeket Jn 6. fejezetéből veszünk. A 17. vasárnap a csodálatos kenyérszaporítás és az ötezer ember megvendégelése a téma. Ezt követően három vasárnapon az ún. eucharisztikus beszéd részeseteit (14–35; 41–51; 51–58) halljuk, és végül a tanítványok elfordulásáról és Péter vallomásáról (60–69. v.) olvasunk. Mindenekelőtt a három vasárnapra felosztott eucharisztikus beszéd tűnik kimerítőnek – főleg, ha figyelembe vesszük az esetleges nyári hőséget is. (Zárójelben említem: az evangéliumi perikóparend egyik nagyon szép vonása, hogy az evangéliumi szakaszok a maguk *lectio continuá*jában – az üdvösségtörténeti sorrendről most nem beszélve, hiszen az természetesen adódik a folyamatos olvasásból – mintegy észrevétlen egyszerűséggel belesimulnak az európai és a kisázsiai ember évszakváltó ritmusába: vetés, aratás, szüret, menyegző stb.). Egy pillanatra visszalépve még a Jn 6-hoz, megemlítjük: a fejezet öt részes sorozatát meg lehetne rövidíteni, és nagyon szépen el lehetne őket helyezni – mondjuk – nagyobb vasárnapjaira.

¹¹ A munkacsoport címe: 1234 Massachusetts, Ave. N.W., Suite 1009, Wasnginton D.C. 20005., é.n. (vsz. 1983).

A Márk-perikópáknak voltaképpen az összes évközi vasárnapot le kellene fedniük. Kissé előretételezve – újra csak az elgondolkodás céljából – a következő öt szakaszt lehetne beilleszteni a folyamatosan olvasott sorozatba:

1. Mk 3,13–19: a 12 kiválasztása, kiegészítve a Mk 3,20–21. 31–35-tel: ki tartozik Jézushoz? Ezáltal az évközi 10. vasárnapra eső hosszú evangéliumi szakasz megrövidülne, és csak a Belzebubról szóló beszédet tartalmazná (22–30.v).

2. Mk 8,1–10.11–13: a négyezer ember megvendégelése egy szakaszt alkothatna az égi jelet követelő farizeusokról szóló szavakkal. A hosszabb formában kapcsolódhatna még az előbbiekhöz Mk 8,14–21 (figyelmeztetés: óvakodjatok a farizeusok kovászatától). Ez a három szövegrészlet nem szerepel perikópaként a vasár- és ünnepnap olvasmányrendben.

3. Mk 9,14–29: a néma lélektől megszállt ifjú meggyógyítása. Ez a szakasz is hiányzik a vasárnapi olvasmányrendből. Ha másért nem, akkor a sokat idézett, s egyben elgondolkodtató fohász („Hiszek [Uram], segíts hitetlenségemen!”: 24.versusban) miatt szerepelnie kellene vasárnap.

4. Mk 10,2–12.13–16: a házasságról, válásról és a gyermekek megáldásáról szóló évközi 27. vasárnap perikópáját megérné két vasárnapra elosztani. A gyermekek megáldásának pasztorális szempontból nagyon fontos evangéliumi szakasza megérdemelne egy vasárnapot, és nem szabadna kiszolgáltatni a témát a hosszabb és rövidebb formák közötti választásnak.

5. Mk 11,15–19 és 27–33: a templom megtisztításának (a szakasz különben János megfogalmazásában [2,13–25] szerepel a B év nagyböjtjének 3. vasárnapján) és Jézus hatalmának eredetének szakasza ugyancsak elhelyezhető volna valamelyik évközi vasárnapon.

A most említett öt perikópa felvétele révén a Márk evangélium még át fogóbban, még gazdagabban hangzana fel. Eltekintve azoktól a szövegektől, amelyeknek paralellei meghirdetésre kerülnek az A és C évben, még mindig 10 perikópányi szövegrész hiányzik a teljes Mk-ból. De ez már a részletkérdések közé tartozik.

B. A kiemelt időszakok olvasmányrendje

A kiemelt liturgikus időszakok közé tartozik a karácsonyi, a nagyböjti és a húsvéti időszak. A három közül a nagyböjtöt választanánk ki és fűznénk hozzá néhány megjegyzést.

Az OLectM 1981 (Pr 97) a nagyböjt vasárnapokra eső ószövetségi olvasmányokkal kapcsolatban írja: „minden évben olyan szentírási szakaszok kerülnek felolvasásra, amelyek az üdvösségtörténet legfontosabb korszakairól szólnak a kezdetektől az Újszövetség ígéretéig”. A C év 1. nagyböjti vasárnapja azonban nem felel meg ennek a nagyon ésszerű, logikus rendnek. Összevetésképpen mondjuk: az A év ugyanezen vasárnapján a teremtésről és a bűnbe-

esésről olvasunk (Ter 2,7–9; 3,1–7), a B évben pedig a Noéval között szövetségről (Ter 9,8–15). Az A évből hiányzik egy őstörténetből vett szakasz. El lehetne képzelni, ill. fogadni, hogy a jelenlegi MTörv 26,4–10 (a nép hitvallása és imádsága) helyett vagy alternatívájaként – éppen a logikus rend jegyében – Kain testvérgyilkosságának történetét olvasnánk (Ter 4,1–10).

A B év nagyböjtjének 3-tól 5-ig tartó vasárnapjainak evangéliumai – idézem az OlectM-t (1981 Pr 97) – „jánosi perikópák, amelyek Jézus megdicsőülését hirdetik kereszthalála és feltámadása által”. Ugyancsak nagyon logikusan mindhárom nagyböjti vasárnap majd minden egyes apostoli leckéjében szó esik Jézus haláláról és feltámadásáról. Éppen ezért a Jn 2,13–25 (a templom megtisztítása), Jn 3,14–21 (rézkígyó a pusztában) és Jn,12,20–33 („ha a búzaszem nem esik a földre...”) jelenléte, amelyek más vásár- és ünnepnap is szerepelhetnének, nem szükségszerű. Ezeket a szakaszokat a B évben könnyen lehetne helyettesíteni a Jn 6. fejezetéből vett részletekkel:

– nagyböjt 3. vasárnapja: Jn 6,1–15a. 26–29. 35bc.: a tömeg megvendéglése és az eucharisztikus beszéd első részlete;

– nagyböjt 4. vasárnapja: Jn 6,47–59: Jézus önkinyilatkoztatása, és az eucharisztikus beszéd második részlete;

– nagyböjt 5. vasárnapja: Jn 6,57–59. 60–69: a nép elpártolása és a tanítványok elfordulása.

A perikópáknak ez a szekvenciája jól követi az A év szakaszait (Jn 4; 9; és 11. fejezetét), amelyeknek – ismét az OlectM-t idézve (1981 Pr 97) – „nagy jelentősége van az egyházba való betagozódás szempontjából”. Jézust, mint az élet kenyerét befogadni, és Jézus mellett dönteni a katekumen legfőbb feladata. De ugyanígy feladata a már megkeresztelt hívőnek is a nagyböjti újrakezés, ill. összeszedettség. Az eucharisztikus beszéd lehetővé teszi, hogy az igehirdetés témája a harmadik iniciációs szentség legyen, és egyben jó felkészítést kínáljon nagycsütörtökre.

■ 3. ORDO LECTIONUM SEMPER REFORMANDUS

„Az Isten igéjének ünneplésében meghirdetésre kerül az isteni szövetség...”, és „...hallhatóvá, felfoghatóvá válik az üdvösségtörténet...”. Az 1983-ban megjelent *Pastorale Einführung ins Messlektionar* (PEM) imént idézett szavai jól érzékeltetik, amit a liturgia reformja célul tűzött maga elé. Nemcsak a *Liturgia Horarum* imaóráiban, hanem a vasárnapi, ünnepi és hétköznapi misékben is jelentős helyet kaptak a szentírási szövegek, közülük is elsősorban az ószövetségi (vö. az 1570-ben megjelent *Missale Romanum*ban két nap kivételével ószövetségi olvasmányok egyáltalán nem szerepeltek). A reformért felelős szakemberek ezzel a zsinat pasztorális igényének kívántak eleget tenni. A Bib-

lia kincseit hozzáférhetőbbekké akarták tenni, hogy Isten igéjének asztala a hívők számára minél gazdagabban legyen megterítve (vö. SC 51). A hívőkre való tekintettel mindez csak a bibliai szövegek megválogatásával valósulhatott meg. A válogatásnak mindenekelőtt „pasztorális célja” volt (PEM 58). És ez a szándék szerepet játszott a perikópák kiválasztásában és egymáshoz illesztésében (PEM 75), a nehezebben érthető szövegek mellőzésében (PEM 78), egyes versek kihagyásában (PEM 77) és alternatív szövegek választási lehetőségében. (PEM 78-82). Persze ezeknek a szempontoknak az érvényesítése és megítélése mindig ki van téve a változásnak. Ezért a *Liturgia Horarum*, a hétköznapiok, és elsősorban a vasárnapok olvasmányrendjével kapcsolatban elmondhatjuk, sőt vallhatjuk: „*ordo lectionum semper reformandus*”.

ÉLETRAJZI ADATOK: *Sulyok Elemér* (1941–), bencés szerzetes, teológiai doktor, biblikus professzor, a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola Pannonhalmi Szent Gellért Kollégiumának igazgatója, a Pannonhalmi Szemle főszerkesztője.

KRÁNITZ MIHÁLY:

Videte Paulum – Nézzétek Pált

Ez a könyv Szent Pátról azért készült, hogy figyelmünk továbbra se forduljon el a népek apostolától és ezután is gyakran nézzünk Pálra, vagy ahogy Szent Ágoston szólít fel minket: „Videte Paulum!” – Nézzétek Pált! Figyeljétek Pálra! Újra szükség van a tiszta tanításra és a jó lelkiismeretre, a közösségre és az egymás iránti őszinte szeretetre. *200 oldal, színes képmelléklettel, puhafedeles. Ára: 3000 Ft*

DÉR KATALIN:

A Biblia olvasása

Ez a könyv pontosan arról szól, amit a címe ígér: a Biblia olvasásáról, arról, hogy a bibliai kijelentések mögött álló, lényegében isteni eredetű gondolkodásmód miként hagyta rajta nyomát, látható jeleit az emberi nyelven és formán. *500 oldal, keménytáblás. Ára: 5200 Ft.*

SVENT BONAVENTURA:

A hit rövid foglalata (Breuiloquium)

A középkor kimagasló szentje jó szerencsét (buona ventura) hordozó nevét és csodás gyógyulását a legenda szerint Szent Ferencről kapta, s egész életével arra buzdított, hogy ne a világ bölcsességét kövessük, hanem a Szentírást, amely arra tanít, hogy lelki emberekké váljunk. Szentíráselemzése egészen meglepő: a Bibliának van szélessége és hosszúsága, valamint magassága és mélysége. Az ész bizonyossága helyett a tekintélyi beszédmóddal éri el Isten

szavának hiteles közvetítését. A szerző intuíciókra támaszkodó istenismerete új utakat nyithat az olvasónak a Szentírás olvasásához.

280 oldal, puhafedeles. Ára: 3100 Ft.

VINCENZO PAGLIA:

Isten szava minden napra

A kötet – címének megfelelően – az egyházi év kezdetétől, Adventtól, naptárszerűen, minden egyes napra tartalmaz egy elmélkedésre szánt szöveget, útravalót a csendes, nyugodt, békés várakozás időszakára.

512 oldal, puhafedeles. Ára: 3900 Ft.

NAGYMIHÁLYI GÉZA:

Lépj be a szentélybe, lásd a titkokat

A szentély ikonográfiája. A kötet nagytitok alá veszi a görög katolikus vallás és liturgia fényében azokat a tanításokat, amelyeket a szentélyről az Ószövetség és az Újszövetség vallott és vall. Az épített szentélyek alapelveit és az ikonosztázionokat a nagy és híres keleti keresztény bazilikák bemutatásán keresztül ismerhetjük meg.

120 oldal, keménytáblás. Ára: 3200 Ft.

NEMESHEGYI PÉTER SJ:

Fecskeszemmel – Tanulmányok

A kötet cikkeinek közös vonása – vallja a szerző –, hogy nem földhöz tapadt perspektívával íródtak, hanem úgymond, fecskeszemmel nézik a világot. Így többet, és jobban lehet látni az Isten szépségnek teremtett világát.

420 oldal, puhafedeles. Ára: 3900 Ft.

KAIROSZ KÖNYVKIADÓ, KERESKEDELMELI ÉS SZOLGÁLTATÓ KFT.

1134 Budapest, Apály utca 2/B

E-mail: kairosz@hu.inter.net – Telefon és fax: 359-9825

ÁMENT LUKÁCS

A Biblia és a szentmise énekei*

„A liturgikus ünnepléseken igen nagy jelentősége van a Szentírásnak. Ebből olvassák a szent szövegeket..., innét veszik a zsoltárénekeket, sugalmazásából és ösztönzéséből fakadnak a liturgikus imádságok, könyörgések és énekek...” (Liturgikus konstitúció 24. sz.)

■ A BIBLIA AZ ŐSEGYHÁZ LITURGIÁJÁBAN

„Miután elmondták a hálaadó zsoltárt, kimentek az olajfák hegyére” – írja Szent Máté evangélista az utolsó vacsora befejezéséről.¹ Szent Márk szó szerint ugyanígy számol be az utolsó vacsora végéről.² Jézus szeretetének legnagyobb jelét, az eucharisziát a pászka-lakoma keretében alapította meg, s ez a pászka-lakoma a nagy Hallel-zsoltárok (113–117. zsoltár) eléneklésével végződött. Ez volt az első keresztény liturgikus ének, a keresztény kultikus zene kezdete.

A jeruzsálemi ősegyházban azután folytatódott a zsoltáréneklés ószövetségi hagyománya a liturgia keretében éppúgy, mint a magán életben. Erre találunk példát az Apostolok cselekedeteiben, de Szent Pál leveleiben is. „Éjfél-tájban Pál és Szilas zsoltárokat énekelve dicsérték Istent, a foglyok meg hallgatták őket”.³ Szent Pál az 1. Korintusi levélben az istentiszteletről írja a következőket: „Mikor egybegyűltök, legyen mindegyikteknek dicsérő éneke, vagy tanítása, vagy kinyilatkoztatása, vagy nyelvadománya, vagy magyarázata. Szolgáljon minden épüléstekre.”⁴ Uthalhatunk a Kolosszei levél ismert mondatára: „Énekeljete hálás szívvel zsoltárt, himnuszt és szent dalokat Istennek”.⁵ Szó szerint ugyanezeket találjuk felsorolva az Efezusi levélben: „Egymás közt zsoltárt, himnuszt és szent dalokat énekeljete, daloljatek és zengedeztetek

* A MKPK Liturgikus Intézetében 2008. október 16-án a Biblia éve alkalmából *Isten ígéje a liturgiában* címmel rendezett szimpóziumon elhangzott előadás szerkesztett változata.

¹ Mt 26,30.

² Mk 14,26.

³ Ap.csel 16,25.

⁴ 1Kor 14,26.

⁵ Kol 3,16.

szívből az Úrnak.”⁶ Ezek a szentírási helyek mutatják, hogy nemcsak a jeruzsálemi ősegyház, hanem a kisázsiai páli közösségek is átvették a zsoltárok éneklését istentiszteletükben.

A zsoltárok jelentős alkotóelemét képezték az ókeresztény liturgiának, ezért a Zsoltárok könyvét kezdettől az „Egyház könyveként” tartották számon. A zsoltárok sokfélesége kifejezte az Ószövetség közösségeinek s az egyes istenkereső embernek a hitét, bizalmát Istenben, panaszát a szorongatásban, könyörgését Isten megbocsátó irgalmáért. Az Újszövetség keresztényei és közösségei a zsoltárokban (és az egész Ószövetségben) új krisztológiai értelmet kerestek: már a Krisztus-esemény fényében imádkozták azokat. A zsoltárok Krisztusról szóló és Krisztusra vonatkozó értelmezése felülmúlta az ószövetségi költő értelmezési horizontját, és a zsoltárok szó szerinti értelmén túl azok Krisztusban való beteljesedését jelentette. A zsoltároknak ezt a Krisztusra vonatkozó értelmezését egyrészt az Írás egységéről vallott keresztény meggyőződés alapozta meg, azaz Isten a szerzője mind az ó-, mind az újszövetségi Szentírásnak, másrészt az a felismerés, hogy a két szövetség üdvösségtörténetileg egymásra vonatkozik, mint előkészítés és beteljesedés. Ez az értelmezés és nem utolsó sorban ezen énekek költői szépsége volt a döntő abban, hogy az ókeresztény kor keresztényei a Zsoltárok könyvéből vették az istentiszteletükre kiválasztott és ott imádkozott, énekelt szövegek nagy részét.

A zsoltárok változtatott éneklése már korán bekerülhetett a liturgikus gyakorlatba. Erre utal ifjabb Pliniusnak, Bythinia helytartójának levele, melyet Traianus császárnak írt Kr.u. 111-ben a keresztények ügyében: A keresztények „bizonyos meghatározott napon hajnalhasadta előtt összegyülekeznek, és váltakozva karban énekelnek az istennek hitt Krisztus tiszteletére.”⁷ Ebből a levélrészletből kitűnik, hogy a II. század elején a keresztények vasárnap („bizonyos meghatározott napon”) hajnalban jöttek össze istentiszteletükre (valószínűleg igeliturgiára), ahol „váltakozva karban” énekeltek. (Ez a megjegyzés feltételezhetően a zsoltárok éneklését jelenthette.) Továbbá Krisztusnak énekeltek, tehát a zsoltárokat krisztológiai értelemben imádkozták.⁸

A zsoltárok változtatott éneklése mellett megjelentek az akklamációk, amelyekkel a nagyrészt analfabéta tömeg tudott bekapcsolódni az éneklésbe, imádkozásba. „A zsoltárok előadására a közösség egy refrénnel, vagy allelujával, *Deo gratiasszal, Kyrie eleisonnal* válaszolt”.⁹ A zsoltárok imádkozásának ez

⁶ Ef 5,19.

⁷ Ifjabb PLINIUS, *Levelek*, Európa 1981, 356.

⁸ Ifjabb PLINIUS, *Levelek*. A levél további részlete: „...később újra összejöttek étkezésre...” az eucharisztikus lakomára utalhat, ami ebben az időben még külön volt az igeliturgiától.

⁹ Hans MUSCH, „Entwicklung und Entfaltung der christlichen Kultmusik des Abendlandes”, in *Musik im Gottesdienst*, I, Con Brio, Regensburg 1993, 12.

a módja a rezponzoriális éneklésnek egy korai megjelenése. Az előénekes és a közösség váltakozó éneklésével előadott zsoltáreneklés viszont az antifonális éneklés kezdeteire utal. Tudjuk, hogy az ariánusok nagy sikerrel alkalmazták a IV. században az antifonális zsoltáreneklést, majd azok legyőzésére a keresztények is általánosan átvették. Nyugaton először Milánóban Szent Ambrus által vált ismertté és kedvelté ez a forma.¹⁰ (Feljegyezték róla, hogy 386-ban híveivel bezárkózott a bazilikájába, hogy az ariánusok el ne foglalhassák azt, és közösségét az antifonális zsoltárenekkel és himnuszaival erősítette meg az ellenállásban.)

■ A MISE ÉNEKEINEK KIALAKULÁSA

A Nagy Konstantin császár által 313-ban kiadott milánói türelmi rendelet új helyzetet teremtett az ókeresztény egyház számára. A főleg a birodalom nagy városaiban ekkor felépülő tágas bazilikákban korlátozás nélkül végezhetette istentiszteletét a keresztény közösség, s ez ösztönzőleg hatott a liturgikus énekekre is. Megjelentek a mise liturgiájában a körmenetek, az ünnepélyes vonulások: a papság bevonulása a templomba, a felajánlási körmenet az adományok oltárhoz vitelére, a hívek áldozáshoz vonulása. Egyúttal kialakultak ezeknek a vonulásoknak a kísérő énekei is, az *introitus*, az *offertorium* és a *communio*. Ezekben az antifonális zsoltározást alkalmazták, ami alkalmas volt arra, hogy a vonulások különböző hosszúságához igazodjék az énekek hossza több zsoltársors eléneklésével vagy elhagyásával.

A másik zsoltáreneklési módot, a rezponzoriális éneket az olvasmány után alkalmazta az Egyház, amely időt, keretet biztosított a meghallgatott szentírási részlet feletti elmélkedéshez. Ez a válaszos zsoltár (*psalmus responsorius*) a mise többi énekétől eltérően sajátos liturgikus értéket nyert azáltal, hogy az igehirdetés része lett. A pszallista által énekelt zsoltárversekre a közösség rövid *responsumot* énekelt, rendszerint a zsoltár „kulcsszavaival”. A *responsum* és a zsoltár a felolvasott szentírási szakaszra adott közösségi válaszként hangzott el.

Ugyancsak rezponzoriális énekként került be a misébe az *alleluja* ének. Az ősegyház ezt a jeruzsálemi templomi istentiszteletből vette át, s az első keresztények akklamációként, sőt köszöntésként is használták. A szentmisében szerepelt zsoltárenekek között meg kell említeni egy rendkívüli formát, a *traktust*, melyet a latin egyház a nagybőjti időben énekelt az *alleluja* helyett.

Ezeket a tételeket a mise változó énekeinek hívjuk, mert ezek szövege minden misében más. A mise változó énekei között rendkívüli formaként sze-

¹⁰ SZIGETI Kilián, *Jubilate*, Magyar Kórus, Budapest 1948, 134. DOBSZAY László, *A gregorián ének kézikönyve*, Editio Mucisa, Budapest 1993, 47.

repel még a *szekvencia*, mely a középkori keresztény költészet beszüremkedése a misébe. A szekvenciák szövege nem a Bibliából van, ezért ez nem tartozik a témánkhoz.

■ A MISE ÁLLANDÓ ÉNEKEI

A mise énekeinek másik csoportja az állandó részek, melyek szövege minden misében azonos. Ezek szövegeinek nagyobb része nem a szentírásból van, ezért csak röviden utalunk a bennük előforduló bibliai szövegekre.

A *Kyrie* a VI. század vége felé kerülhetett be a mise liturgiájába feltételezhetően a Mindenszentek litániájából. Görög szövege utal az 50. zsoltár bűnbánati könyörgésére: „*Miserere mei, Deus*”.

A *Gloria* első két verse a Lukács-evangéliumból van, az angyalok éneke karácsony éjjelén, s e két verset költötték tovább az ókeresztény korban. Egyes elemei a IV. századig nyúlnak vissza. A *Credo* nem bibliai szöveg.

A *Sanctus* a szentmise egyik legősibb éneke (IV. század), az eucharisztikus ima része, a prefációra válaszként énekelt akklamáció. A keleti liturgiákban is szerepel. Szövege Izaiás próféta látomásából van, aki a szeráfok kórusának énekét hallotta az égi liturgiában: „Szent, szent, szent a seregek Ura, dicsősége betölti az egész földet” (Iz 6,3). Második része a *Benedictus*. Ennek szövege Jézus virágvasárnapi jeruzsálemi bevonulásakor elhangzott köszöntésből való: „Áldott, ki az Úr nevében jön! Hozsanna a magasságban!” (Mt 21,9)

Az *Agnus Dei* a kenyértörés cselekményét kísérő énekként került a szentmise liturgiájába a VII. században. Keresztelő Szent János Jézusra mutató mondatát idézi: „Nézzétek, az Isten Báránya! Ő veszi el a világ bűnét” (Jn 1,29).

■ A MISE VÁLTOZÓ ÉNEKEI

A mise változó énekei legnagyobbbrészt a Szentírásból merítették szövegeiket. Ezeknek a szövegeknek a kiválasztása az ókeresztény korban, de legkésőbb a korai középkorban ment végbe. Erről tanúskodnak azok a VIII–IX. században keletkezett kéziratok, melyek tartalmazzák a miseénekek eredeti állományát, de még zenei jelek nélkül.¹¹

Az első változó ének, az *introitus* kíséri a miséző pap és a segédkezők bevonulását, megnyitja az ünneplést, és bevezet a liturgikus időszak vagy az ün-

¹¹ A hat kéziratot R.J. HESBERT adta ki *Antiphonale Missarum Sextuplex* címen, Brüssel 1935; in H. MUSCH: *Musik im Gottesdienst*, I, 210.

nep misztériumába.¹² Minden bizonnyal ez utóbbi szempont volt a döntő az introitus-szövegek kiválasztásában. Ezt mutatja az a hagyomány, hogy egyes liturgikus napokat, ünnepeket az introitus kezdő szaváról neveztek el. Pl. Advent 3. vasárnapját Gaudete vasárnapnak hívjuk.¹³ Ennek az a magyarázata, hogy nagyon sok kezdőének rögtön a „kulcsszóval” indul, amely azonnal az ünnep misztériumára irányítja figyelmünket. Ilyen „kulcsszóval” kezdődő introitusok: „Resurrexi” húsvét ünnepi miséjében, „Puer natus est nobis” karácsony 3. miséjében, „Spiritus Domini” pünkösöd ünnepén.

A szövegek szempontjából az introitusokat két csoportra osztjuk, reguláris introitusoknak nevezzük azokat, amelyek zsoltárból vannak, s azokat, amelyek más szentírási könyvből, vagy nem a Szentírásból veszik szövegüket, irreguláris introitusoknak. A zsoltárokból vett introitusok esetében nem a zsoltárok ószövetségi értelmezése alapján választott az Egyház, hanem a Krisztusban beteljesedett értelmezés szerint, ahogyan az ősegyház imádkozta a zsoltárokat. Ez az alapszempont érvényesült nemcsak az antifónák, hanem a zsoltárok kiválasztásában is. A *Graduale Romanum*ban legtöbbször csak a zsoltár első verse szerepel. Ezért ha több verssel énekeljük az introitust, érdemes azt a verset venni, amely leginkább vonatkozik az ünnepre. Például vízkereszt ünnepén a 71. zsoltárt valószínűleg a 10. vers miatt választották ki: „*Reges Tharsis et insulae munera offerent; reges Arabum et Saba dona adducent.*”

Az évközi idő vasárnapjain az introitus-zsoltárok kiválasztása szám szerinti egymásutánban történt. Ennek oka, hogy ezen vasárnapok miséinek alaptemái nem alkottak egy egységes gondolatmenetet. Ezért az introitus-szövegek kiválasztásában a zsoltárok „virágos kertjéből” innen is, onnan is kiválasztottak egy-egy szép verset. Az évközi idő 7. vasárnapjától a 23. vasárnapig (korábban a pünkösöd utáni vasárnapokon a 17. vasárnapig) a következő zsoltárok szerepelnek: 12, 17, 24, 26, 26, 27, 46, 47, 53, 54, 67, 69, 73, 83, 85, 85, 118.

Az introitusok másik csoportjának, az irreguláris introitusoknak a szövegét nem a zsoltárok könyvéből, hanem más szentírási könyvből vették. A kiválasztás döntő szempontja itt is az ünnep liturgikus alapgondolata volt. Például a mise szentleckéjéből vagy az evangéliumból vették Urunk mennybemenetele, Szent Péter és Pál apostolok vigíliája és ünnepe, továbbá Nagyboldogasszony introitusának szövegét. Érdekes, hogy nagyon korai nagy ünnepeink egész sorának nem zsoltárból vett introitus-antifónája van: pl. Karácsony 2. és 3. miséjében, Vízkereszt, Pünkösöd, Advent 2., 3., és 4. vasárnapjának miséjében, stb.

¹² A miseliturgia teljes megújítása, Szent István Társulat, Budapest 1972, 25. sz.

¹³ A protestáns egyházak nagyböjt vasárnapjait ma is az introitusról nevezik meg: *Invocabit, Reminiscere, Oculi, Laetare, Iudicabit.*

Az introitus-antifonák szövegei között találunk olyanokat is, amelyek apokrif könyvből vannak. Ilyen pl. a gyászmise introitusa (*Requiem aeternam...*), vagy húsvét 7. hete hétfőjének kezdőéneke (*Accipite jucunditatem...*). Olykor történelmi események, vagy pasztorális aktualitások hatottak a szövegek kiválasztására.¹⁴ Vannak továbbá olyan introitus-antifonák, amelyeknek szövege nem szentírásból van. Ezek egyházi kompozíciók, csak kivételképpen szerepelnek. Ilyen szabad kompozíció a *Gaudeamus* introitus, mely eredetileg csak Szent Ágota ünnepén szerepelt.¹⁵ Híres, nem bibliai szövegű kezdőének még a *Salve Sancta Parens*, Szűz Mária közös miséiben szerepel, Sedulius költeménye.

A mise másik antifonális éneke a *communio*, mely szintén körmeneti ének, a hívek áldozáshoz vonulását kíséri. Az áldozás alatti zsoltáréneklést már valószínűleg Szent Ágoston (+430) korában bevezették Afrikában, ahol a 33. zsoltárt énekelték a hívek áldozása alatt. Innen jutott el ez az ének Rómába. Itt viszont a szövegek nagyobb változatosságára törekedtek, például a nagybőjti köznapokon sorban vették a zsoltárokat 1-től a 26-ig¹⁶.

A vasárnapi *communio*-antifonák szövegei többnyire az evangélium szövegéből voltak. Ezt a szempontot követte az 1974-es új Graduale Romanum, amelyben a *communio*-énekek nagyobb kínálata található. Ezek az antifonák elsősorban a hallott szentírási olvasmányokra, mindenek előtt az evangéliumra vonatkoznak. Több vasárnapon vagy ünnepen – az evangéliumhoz rendelve – két vagy három antifonát is megad a Graduale.¹⁷

Ezek az antifonák kifejezik az evangéliumok szentségi alkalmazását Krisztus eucharisztikus jelenlétére. Erre a tendenciára jellemző egy számadat: vasárnapokon és nagyobb ünnepeken 39 *communio*-antifóna van zsoltárból, más szentírási könyvből viszont 88 van, ebből 64-nek a szövege az evangéliumból való.

A zsinat liturgikus reformja visszaállította a *communio* antifonális éneklését. Az új Graduale az antifóna után nem hozza a megadott zsoltár verseinek szövegét, sem a dallamát, csupán kijelöli az antifónához vehető verseket. Ókeresztény mintára sokszor szerepel a 33. zsoltár, amely leginkább kifejezi az

¹⁴ „Az ősegyházban a keresztséget húsvét éjjelén...szolgáltatták ki. Ennek nyomai megvannak az oktáva miséinek introitusain. Pl. húsvéthétfő introitusa: *Introduxit vos...*; húsvét utáni péntek kezdőéneke a keresztségi újjászületést a zsidóknak a Vörös tengeren való átvonulásával fejezi ki: *Eduxit eos...in spe...inimicos eorum operuit mare...*”, ÁMENT Lukács, *A szentmise nyitánya az introitus*, (kézirat) 5.

¹⁵ Később több Mária-ünnepre, más szentek ill. Mindenszentek ünnepére is alkalmazták. Graduale Romanum, Solesmis 1974.

¹⁶ Részletesebben lásd: FÜZES Ádám, „Antiphona ad communionem. A kommúnió-antifonák története, teológiája”, *Magyar Egyházzene* 9 (2001–2002), 296–300.

¹⁷ Nagyböjt 4. vasárnapján három *communio* van: *Ierusalem quae aedificatur...*, *Quando legitur Evangelium de caeco nato: Lutum fecit ex sputo...*, *Quando legitur Evangelium de filio prodigo: Oportet...*, Grad. Rom. 110–111.

áldozatban való részesedésünk gondolatát. Érdekes, hogy néhányszor kantikumot jelöl meg a Graduale az antifonához, pl. Advent 3. vasárnapján Izaiás-kantikum szerepel a szintén Izaiás szövegéből való antifóna mellett; Február 2-án Simeon hálaéneke; Keresztelő Szent János születése ünnepén a Benedictus; Nagyboldogasszonykor a Magnificat szerepel.

Az így megújított *communio* mint antifonális ének valóban betölti az Általános Rendelkezésekben megfogalmazott funkcióját: „...az a szerepe a *communio*nak, hogy kifejezze az áldozók lelki egységét, tanúsítsa a szív örömét és az áldozási körmenetet testvériesebbé tegye”.¹⁸

A körmeneti énekek között röviden ejtsünk szót az *offertórium*ról is. Eredetileg antifonális ének volt az *offertórium* is, amelyet az áldozati adományok oltárhoz vitele alatt énekeltek. Az ősi kéziratok „*Antiphona ad offerendum*” néven említik. A legrégebb kottás kéziratok már rezponzoriális alakban közlik, azaz a kórusnak szánt *responsum* mellett voltak verzusok, amelyeket szólisták énekeltek. A XIII. századtól a gyászmise *offertórium*ának kivételével elmaradtak az *offertórium* verzusai. Így ez az ének elvesztette eredeti antifonális illetve rezponzoriális jellegét. Az *offertóriumok* szövege viszonylag kevés esetben utal az áldozati adományokra (pl. az évközi 13. vasárnapon: *Sicut in holocausto arietum...*). Inkább az ünnep misztériumával, vagy az evangéliummal van összefüggésben (pl. Urunk mennybemenetele ünnepén: *Ascendit Deus...*).

Az új misekönyvben az *offertórium* szövege nem szerepel, ugyanis ez alapvetően a kórus vagy a nép éneke volt. A Graduáléban lévő *offertórium* helyettesíthető más alkalmas énekkel, sőt hangszeres zenével is.¹⁹

A mise énekeinek másik csoportját a rezponzoriális énekek alkotják, melyek az igeliturgiának szerves részei. Egyes liturgiátörténészek szerint az ősegyház a zsinagóga-istentiszteletből vette át azt az ősi hagyományt, hogy „az olvasmányra egy zsolttárral vagy Bibliából vett kantikummal válaszoltak”.²⁰ Ez a zoltár-ének a mise legősibb énekének mondható, melynek ősi neve *responsorium* volt. Galliában a pszallista az ambó lépcsőjén énekelte a zsolttárt, innen nevezték el *responsorium gradualenak*. Eredetileg egész zsolttárt vagy a zoltár több versét énekelte az előénekes, és mindegyikre rövid rezponzummal felelt a nép. Amikor melizmatikussá vált a graduále dallama, a nép kiszorult az éneklésből, ugyanakkor kezdték csökkenteni a versek számát annyira, hogy csak egy zoltárvers maradt, sőt a rezponzum ismétlése is elmaradt. Az új Graduale megengedi az ismétlést, így a graduále A B A formát mutat.

¹⁸ *A miseliturgia teljes megújítása*, i.m. 56/i sz.

¹⁹ *Instructio Musicam Sacram*, 1967, 65. sz. in: *Documenta Musicae Sacrae*, MALEZI, Budapest 2005.

²⁰ Aimé-Georges MARTIMORT, *Handbuch der Liturgiewissenschaft*, I, St.Benno, Leipzig 1965, 374.

A II. Vatikáni Zsinat liturgikus reformja ismét bevezette a válaszos zsolttár éneklését az első olvasmány után, mely összefügg az olvasmánnyal, felelet az olvasmányra. Az *Ordo lectionum* tartalmazza az egész liturgikus évre, illetve vasár- és ünnepnapokon a három éves ciklusra kijelölt válaszos zsolttárt. Az új *Graduale Romanum* – zenei megfontolásból – megtartotta a *responsorium graduale* régi egy éves rendjét, de az évközi vasárnapokon és ünnepeken elég sok helyen kerestek olyan graduálét, amely megfelel az új olvasmányrend zsolttárainak. Persze ezekben a graduálékban is csak egy vers van a responzum után. Például az évközi 25. vasárnapon három graduále-éneket ad meg az új *Graduale*: az első a *Dirigatur oratio mea...* a régi, egy éves ciklus szerinti; A évre szól a *Prope est Dominus...* a 144. zsolttárból; C évre szól a *Quis sicut Dominus...* a 112. zsolttárból.

Szólni kell még röviden két interlekcionáris énekről. Az alleluja-ének szintén a zsidó liturgikus hagyományból került az ókeresztény liturgiába. Ezt az Istent dicsőítő éneket már az V. században megtaláljuk a misében a húsvéti időben, majd kiterjesztik éneklését minden vasár- és ünnepnapra is a nagyböjtöt kivéve. Az alleluja eléneklését a korai időktől egy versus követte, miként ma is. Érdekes, hogy a koraközépkori kódexekben találunk allelujákat két verzussal is,²¹ de voltak alleluják versus nélkül is.²² Az alleluja is responzoriális ének, a vers után megismételjük az alleluját. Az új liturgiában *versus ante evangelium*nak nevezzük a verzust, amely az evangélium meghallgatására készíti elő a közösséget, ezért ennek éneklésére felállunk. Az új *Graduale* általában meghagyta vasár- és ünnepnapokon az alleluják korábbi elosztását. De néhány húsvéti és évközi vasárnapon találunk A, B vagy C évre kijelölt allelujákat, illetve új alleluják is bekerültek a régi kódexekből azokra az évközi vasárnapokra, melyeknek nem volt saját miséjük.²³

Meg kell említenünk még az interlekcionáris énekek között a traktust, mely az egyetlen olyan zsolttarének a misében, amelyben nincsen visszatérő antifóna vagy responzum.²⁴

Az új *Ordo lectionum*ban nem szerepel a traktus, de a mise Általános Rendelkezései említi, mint az alleluja helyett nagyböjtben vehető éneket. Az új *Graduale*ban hamvazószerdán, nagyböjt vasárnapjain, a nagycsütörtöki olajszentelési és esti misében, valamint nagypénteken találunk traktust. Virágvasárnap és nagypénteken az első olvasmány utánra került a traktus. Ennek oka valószínűleg az, hogy a *Christus factus est...* graduálét mint *versus ante evange-*

²¹ Luigi AGUSTONI, „Gregorianischer Choral”, in Hans Musch *Musik im Gottesdienst*, i.m. 303–304.

²² SZIGETI Kilián, *Jubilate*, i.m. 115.

²³ Pl. évközi 5. vasárnap: Alleluia. V: *Laudate Dominum...* Cod. Laon, Einsiedeln, in *Graduale Triplex*, Solesmis 1979.

²⁴ *Psalmus in directum*, „cui nemo respondit” – Metz J. Amalarius; SZIGETI Kilián: *Jubilate*, i.m. 116.

liumot az evangélium (azaz a passió) elé akarták tenni. Nagycsütörtök esti miséjén a traktus szövege nem zsoltárból van, hanem Malakiás próféta és a Példabeszédek könyvéből.

Áttekintve a Biblia és a szentmise énekeinek kapcsolatát, meg kell állapítanunk, hogy a Biblia az Egyházban a „liturgia könyve” is, tehát az imádság és az éneklés könyve, a helyes istentisztelet tanítója és mértéke.

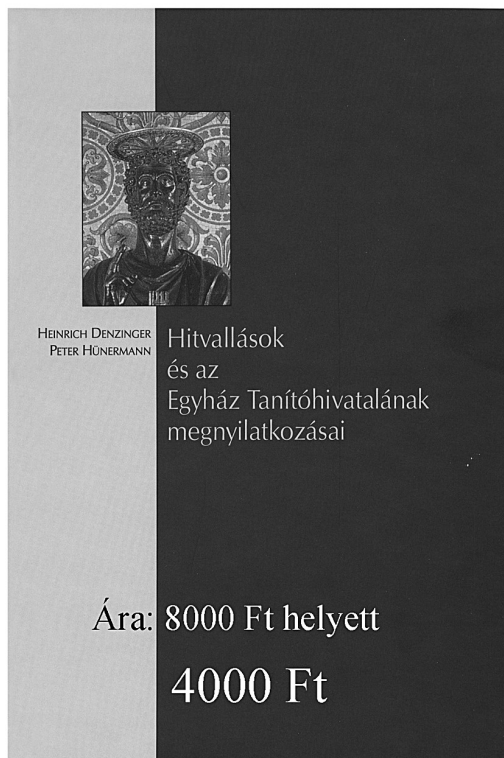
Előadásomat egy idézettel fejezem be a Liturgikus konstitúció 7. pontjából: A liturgiában Krisztus „jelen van igéje által, minthogy ő maga szól hozzánk, amikor az Egyházban a szentírást olvassák. Végül jelen van, amikor könyörög és zsoltárt zeng az egyház, hiszen megígérte: »Ahol ketten vagy hárman összegyűlnek a nevemben, ott vagyok közöttük« (Mt 18,20)”.

ÉLETRAJZI ADATOK: *Áment F. Lukács* OSB 1942-ben született Nagyesztergáron. 1960-ban kezdte meg Pannonhalmán teológiai tanulmányait. Ezzel párhuzamosan dr. Szigeti Kiliánnál egyházzene és orgonát tanult. 1965-ben Budapesten a Bartók Konzervatórium orgonatanácsán, majd 1970-től a Liszt Ferenc Zene-művészeti Főiskolán folytatta tanulmányait. 1975-ben diplomázott. 1973-ban lett a Pannonhalmi Főmonostor regens chorija és orgonistája. A diploma megszerzése óta rendszeresen koncertezik itthon és külföldön. Tagja az Orgonabarátok Nemzetközi Társaságának, a Nemzetközi Himnológiai Munkacsoportnak és a Magyar Gregorián Társaságnak. E-mail: lukacs@osb.hu.

Heinrich Denzinger – Peter Hünermann

Hitvallások és az Egyház Tanítóhivatalának megnyilatkozásai

Az Egyházi Tanítóhivatal döntéseinek ez a gyűjteménye máig nélkülözhetetlen forrása és hivatkozási alapja minden hittani munkának, egyházi megnyilatkozásnak. A kézikönyv anyaga az apostoli hitvallások korától napjainkig terjed: az eddigi legteljesebb Denzinger-kiadás (szerk. Peter Hünermann, megjelent 1991) alapján készült, s tartalmaz számos később megjelent fontos dokumentumot is. Jól áttekinthető képet ad a teológia és a dogmák fejlődésének, a Tanítóhivatal működésének történelmi folyamatáról. A javított és átdolgozott fordításokkal megjelenő új kiadás szerkesztői felhasználták az eredeti német kiadás tematikus és alfabetikus mutatóit, melyek segítségével a kötet témái több oldalról is megközelíthetők.
1500 oldal, keménytáblás

A Praeconia előfizetői november 30-ig
50%
kedvezményel vásárolhatják meg!

VERBÉNYI ISTVÁN

A zsoltárok újszövetségi alkalmazása: a zsoltárkönyörgések*

Múlt – jelen – jövő

A címválasztás arra utal, hogy a zsoltárok értelmezése nem mindig egyszerű a mindennapi keresztény életben. Ugyanakkor nincs liturgikus ünneplés, ahol ne fordulna elő egy-két, vagy akár hosszabb zsoltár részlet vagy vers. Talán elsőként, e nehézség feloldásaként érdemes a II. Vatikáni Zsinat *Dei Verbum* dokumentumát idézni: *Az Ószövetség rendje leginkább arra irányult, hogy a minden-ség megváltójának, Krisztusnak és a messiási országnak eljövetelét előkészítse, megjövendölje (vö. Lk 24,44; Jn 5,39; 1Pt 1,10) és különböző előképekkel jelezze (1Kor 10,11). Az Ószövetség könyvei a Krisztus által helyreállított üdvösséget megelőző körülményei között mutatják meg mindenkinek: ki az Isten és ki az ember, s hogyan bánik az igazságos és irgalmas Isten az emberekkel. Bár ezek a könyvek kevésbé tökéletes és időhöz kötött mozzanatok is tartalmazznak, igazi isteni pedagógiát mutatnak be.¹ Következésképp a keresztény hívőknek vallásos tisztelettel kell elfogadniok e könyveket”.²*

Még világosabban fogalmaz az Imaórák Liturgiája általános bevezetője: *A latin hagyományban a zsolozsmának három eleme van, amely nagyon segít megérteni, illetve keresztény imává formálni a zsoltárokat. Ezek az elemek a zsoltárfeliratok, a zsoltárkönyörgés és főleg az antifóna.³*

A zsoltárkönyörgésekről pedig így ír: *A zsoltárkönyörgések célja, hogy segítsék az imádkozókat a zsoltároknak főleg keresztényi alkalmazásában. Ezek a könyörgések az egyes zsoltároknak megfelelően az Imaórák Liturgiájának Kiegészítő kötetében⁴ találhatóak, és ősi hagyomány alapján tetszés szerint vehetők. A zsoltár befejeztével – rövid szent csend után – ez a könyörgés fogja össze és önti szavakba az imádkozók érzelmeit.⁵*

* A MKPK Liturgikus Intézetében 2008. október 16-án a Biblia éve alkalmából *Isten igéje a liturgiában* címmel rendezett szimpóziumon elhangzott előadás szerkesztett változata.

¹ XI. Pius, *Mit Brennender Sorge* körlevél 1937. márc. 14.: AAS 29 (1937) 151.

² *Dei Verbum*, 15.

³ *Az Imaórák Liturgiája*, Általános Bevezető, 110.

⁴ Egyelőre csak a „lectio altera” jegyzéket közzölték, „La »lectio altera« del »Officium Lectio-nis«: Elenco de los autores y obras según la edición »typica altera«, *Ephemerides Liturgicae* 120 (2006) 143–200.

⁵ Uo. 112.

Annak nem sikerült a nyomára akadni, hogy kinek, vagy kiknek a javaslatára került ez be. Bugnini a könyvében csak magát a tényt hozza.⁶ A 32. fejezetben sorra veszi a szerzetesrendeknek az Imaórák liturgiájával kapcsolatos felvetéseit.⁷ A rendek kívánságai között tárgyalja a Bizottság ezt is, de témánkkal csak egyszerűen – minden indoklás nélkül – a használat lehetőségét említi. Annait érdemes megjegyezni, hogy a különböző világrészekről érkező javaslatokat dolgozták fel.

A zsoltárkönyörgéseket a következőképpen kell végezni: *A himnusz eléneklése után a püspök leül, fejére teszik az infulát, és hozzá hasonlóan minden résztvevő helyet foglal. Az antifónákat és a zsoltárokat az előénekesek kezdik el. A zsoltározás alatt mindnyájan állhatnak is, a helyi szokások szerint. Amikor zsoltárkönyörgéseket alkalmaznak, az antifóna megismétlése után, a püspök leveszi infuláját, ő és mindenki feláll, majd mondja: Könyörögjünk; rövid ideig mindnyájan csendben imádkoznak, majd a püspök elmondja a zsoltár vagy kantikum könyörgését.*⁸

■ 1. TÖRTÉNELMI ÖSSZEFÜGGÉSEK

Joggal megkérdezzük, milyen ősi hagyományról tesz említést a bevezető? Az eucharológia a liturgikus imák egy speciális ága, de ugyanakkor a liturgiában szerepelnek olvasmányok, biblikus énekek, imádságos és költői művek is.

A zsoltárok – kétségtelenül – sok nehézséget jelentettek, és jelentenek ma is a keresztények számára, de ugyanakkor a hiányuk pedig pótolhatatlan veszteséget mutatna. Ezt a nehézséget kívánta megoldani ez a segítő szándék. A zsoltárkönyörgések szerepét azonban csak történelmi útját végigjárva tudjuk megérteni.

Az első állomás a II–III. század egyházatyáinak magyarázatai, akik Jézus messiási voltáról való tanítást fejtették ki, sokszor idézve a zsoltárok jelentős verseit. Később a III–IV. században már exegetikai céllal, vagyis a zsoltárok minél teljesebb magyarázatával foglalkoztak. Szent Ágostont a lelkipásztori célok vezették, míg Arnobius (†305) a zsoltárok liturgikus használatából merített az elmélkedésre. Noha igyekeztek közel hozni a zsoltárok világát a különböző magyarázatokkal, de azok ezekben a századokban még kívül maradtak a liturgikus használaton.

Volt azonban néhány zsoltár, amelynek kifejezetten liturgikus szerepe volt: az 50. zsoltár a megtisztulás és a bűnbánat zsoltára, a 22. zsoltár húsvét

⁶ Annibale BUGNINI, *La riforma liturgica (1948–1975)*, C.L.V. Edizioni Liturgiche, 1997, 555.

⁷ Uo. 32. *Religiosi e Liturgia delle Ore*, 547 skk..

⁸ *Caeremoniale Episcoporum*, 1984, 198. sz.

vigíliáján, vagy Urunk ünnepeinek speciális zsoltárai. A zsoltárok mondanivalójához a keresztény liturgia Krisztus-központúságát vették figyelembe, mindig visszautalva az ünnevelt misztériumra.

A zsoltárok egyre nagyobb jelentőséget a zsolozsma kialakulásával nyertek. A keleti egyházban a zsoltárok közé a könyörgéseket nem a szerzeteseknél kezdték alkalmazni. Eteria zarándoknő (IV. sz. vége) jeruzsálemi útinaplójában talált utalások értelmén ugyan vitatkoznak a tudósok, de megjegyzését nem lehet figyelmen kívül hagyni: „Tehát, miután elmondták ezt a három zsoltárt, és elvégezték a három imádságot, íme, az Anasztaszisz barlangjába tömjénezőket hoznak, így az Anasztaszisz bazilikája megtelik illattal”.⁹ E megjegyzéssel továbbra is bizonytalan maradt kialakulásának helye. Éppen így azt sem lehet ebben a korszakban pontosan tudni, hogy melyik zsoltárhoz rendelték hozzá konkrétan az egyes könyörgéseket. Inkább csak azt mondhatjuk, hogy meghatározó volt a liturgikus idő vagy Urunk ünnevelt misztériuma.

Először a keleti, majd a nyugati egyház is fontosnak érezte ennek bevezetését. A szerzetesek számára a zsoltárok az elmélkedés alapjai voltak, és aszketikus gondolatokat ébresztett bennük a mindennapi szerzetesi élet számára. Fontos állomása volt e könyörgések kialakulásának, hogy az imádság csendjét felváltotta a rögtönzött imádság formája. A csendben összegyűjtötték az imádságot (*colligere orationem*), ebből származik a *collecta* kifejezés. De megmaradt az a szokás is, hogy a zsoltár utáni könyörgést megelőzően csendet tartottak egy meghatározott ideig.

Cassianus (†435 körül) a keleti szerzetességet példaként állítja a nyugatiak elé, amikor az ima rögtönzésekről beszél. A csend és az imádság meghosszabbítását látja a zsoltárkönyörgésben¹⁰. Az Agda-i (504) Zsinat előírja az *írásba foglalást* és a Barcelonai (540) Zsinat megismétli ezt, és hozzáteszi, hogy a püspök jelenlétében a papok „gyűjtsék össze” a könyörgéseket. Így az V. század második felében és a VI. században már megtalálhatók e könyörgések, de ókereszténykori eredetük mégis bizonytalan. Kizárólag a mozarab liturgia a zsoltárkönyörgések gondos őrzője.

A Karoling korban csodálatos módon megmaradtak, illetve a hispániai *Psalteriumok* másolásával ezeket megőrizték magán használatra, de tanulmányi céllal a szerzetesek és a klerikusok számára.

Érdekes feljegyzést olvashatunk Szent Oszkár (Ansgar) (801–864. febr. 3.) életrajzában (Hamburg majd Bréma püspöke). Halála után tanítványa és utóda,

⁹ Eteria útinaplója, Nyíregyháza, 1996, 24,10.

¹⁰ Vö. CASSIANUS, *Institutions Cénobitiques*, Du Cerf (Sch 109) Paris 2001², II, 7, 71–73. JOHANNES CASSIANUS, *A keleti szerzetesek szabályai*, (ford. Simon Árkád), Magyar Bencés Kongregáció, Pannonhalma-Tihany 1999, 25–26.

Rimbertus megírta életrajzát¹¹ (†888). Ebben arról ad hírt, hogy „*a mi Atyánk*” – Ansgar – összeállított egy rövid imát minden zsoltár után, azonban ezt nem hangosan mondta, hanem csak maga elé mormolta. Ezek nagyon sokfélék voltak a zsoltárok témái szerint: bűnbánatról, dicsőítésről, stb. szóltak. Bár erről nem szól a tudósítás, de igazában a zsoltár keresztény imává való megfogalmazása állhatott a háttérben.

Patrick Verbraken (1926–) bencés szerzetes hívta fel a figyelmet a zsoltárkönyörgés céljára, mivel a zsoltár eléneklése után az Isten felé irányuljon az imádság, amelynek a fő gondolata kövesse a zsoltár témáját¹². Hasonlóképpen fogalmazta meg véleményét egy másik lelki író¹³, aki szerint a zsoltárok keresztény alkalmazását, vagy pontosabban az evangélium világosságával azok újraolvasását így még elmélyültebb keresztény imádsággá lehessen tenni. Munkájuk azért jelentős, mert még a *Liturgia Horarum* megjelenése előtt kerültek kiadásra.

■ 2. A SZÖVEGEK LELŐHELYEI

A legrégebbi zsoltárkönyörgés gyűjtemény az *afrikai* sorozat, amely az V. század második felében készült, és egyetlen kódex tartalmazza. Ez Nagy Károly adományozásából került a Saint-Riquier monostorba.¹⁴ Afrikai eredete – ellenvélemények ellenére is – biztos, és szerzője egyetlen személy.

Ismerünk néhány hispániai töredéket, amelyeket a St. Galleni könyvtárban őriznek.¹⁵

A VI. század közepe körül keletkezett az ún. *római* sorozat. A zsoltárok római változata ismerhető fel a könyörgésekben. Bár különbözik a római kollekták stílusától, de a szerzők nagy többsége elfogadja, hogy a calabriai Vivarium monostorban kell az eredetét keresnünk. Még az is lehetséges, hogy Cassiodorus művéről van szó¹⁶. A szövegek papokkal is rendelkező szerzetesi közössége utalnak.

VI. század második feléből származik a *hispániai* sorozat, amely katedrális zsolozsma használatára utal. Egy *liber orationum psalmographus* tartalmazza,

¹¹ RIMBERTUS, *Vita Ansgarii* in *Mon. Germ. Hist.: Script.*, II, 683–725.

¹² VÖ. P. VERBRAKEN, *Oraisons sur les cent cinquante psaumes. Texte latin et traduction française de trois séries de collectes psalmiques*, Cerf, Paris 1967, 10.

¹³ A. DUMAS, „Les oraisons psalmiques. Resoconto del libro del Verbraken”, *La Maison-Dieu* 96 (1968) 102.

¹⁴ *Psalterium*, Paris, Bibliothèque Nationale, cod. lat. 13159.

¹⁵ Stifstbibliothek, ms. 908., töredék. A DOLD, *PalimsestStudien I*, Texte und Arbeiten 45, Beuren 1955, 14–18.

¹⁶ C. MOHRMANN, *À propos des collectes du psautier*, *Vigiliae Christianae* 6, (1952) 1–19.

amely előzőleg a *liber orationum festivus* nevet viselte.¹⁷ Ez a *psalmographus* 591 kollektát tartalmaz. Szerzőjének Sevillai Szent Leander apátot tartják, testvére Szent Izidor (+636) tanúsága szerint¹⁸. Ezt támasztja alá Leander írásainak és a kollektáknak a nyelvi összehasonlítása is.

A zsoltárkönyörgések kiadásait közli tanulmányában J. Pinell.¹⁹

■ 3. A ZSOLTÁRKÖNYÖRGÉSEK JELLEGZETESSÉGEI ÉS PÉLDÁK

A zsoltárkönyörgések más és más gyökerekből erednek, de az V–VI. századi könyörgések magukon viselik a könyörgések pontos szerkesztési szabályait. Ezek közé tartozik az az ókori gondolkodásmód is, amely ezekben nyomon követhető.

Feladatuk a zsolozsmában való felhasználás volt. Később, a Karoling korban már magánhasználatra és jámborsági céllal készültek. Felfedezhető bennük a liturgikus évhez vagy ünnephez való kötődés. Ezért világosan megkülönböztethetők a keleti eredetűektől. Tematikai gazdagságuk is szerteágazó. Dogmatikai, erkölcsi, aszketikus célú következtetések egyaránt megtalálhatók bennük. Ezért sokszor részletes elemzésük a kor sajátos világáról is képet tud adni.

Sajátosan az esti és az éjszakai imaórák végső könyörgéseiben lehet észrevenni a zsoltárra való utalást.

Hatással vannak rájuk az antifónák is, amelyek a zsoltárt keretezik. Természetesen a korabeli környezet, problémák utalásai is felfedezhetők.

a) Az afrikai (V. század) sorozatból a 16. zsoltárhoz:

E sorozat szerzőjére inkább a teológiai gondolkodásmód a jellemző. Jól tudja, hogy imádságában hitéről kell tanúságot tennie, és ezért kéréseit személyesen fogalmazza meg, amely inkább elmélkedésre való, mint liturgikus ünnepelésre. A zsoltár egyetlen mondatát ragadja ki, és ahhoz kapcsolja mondanivalóját. Az alábbi könyörgés hangvétele a bizonytalanságban élő, de az Istenben bízó ember kérése:

¹⁷ Kritikai kiadása J. VIVIES – J. CLAVERAS, *Oracional Visigótico*, Monumenta Hispaniae Sacra, Serie liturgica 1, Barcellona 1946.

¹⁸ C. Codoñer MERINO, *El «De viris Illustribus» de Isidoro de Sevilla. Estudio y edición crítica*, Theses et studia philologica Salmanticensia 12, Salamanca 1964, XXVII. sz. szöveg.

¹⁹ J. PINELL, „Le collette salmiche”, in *Liturgia delle Ore. Documenti ufficiali e studi*, LDC, Leumann (To) 1972, 276–277.

Sub umbra alarum tuarum protege, Domine, populum tuum a facie infestantium, qui meditantur insurrectionem adversum animam nostram, sicut leo paratus ad praedam; exsurge, quaesumus, exsurge, praeveni et disperde; ut appareamus in tua iustitia in conspectu tuo, dum manifestabitur gloria tua.²⁰

Szárnyad árnyékában védelmezd, Uram, népedet a gyalázkodók színe előtt, akik életünkre törnek, mint a támadásra kész oroszlán a zsákmányára; kelj fel, kérünk, kelj fel, szállj szembe velük és szórd szét őket, hogy igazságban jelenhessünk meg színed előtt, amikor felragyog dicsőséged.

b) A római (VI. század) sorozatból a 48. zsoltárhoz:

E sorozat szerzője inkább szónok, amint ezt a jeles kutatók többsége állítja. A sorozatban visszatérő elemek találhatók, de ugyanakkor stílusának eleganciája és zeneisége is csodálatos. Nagy gonddal fogalmazta meg mondanivalóját, szónokiségére éppen az a jellemző, hogy amíg nagy érdeklődéssel kezeli a formai elemeket, addig kevés teret biztosít a teológiai kifejtésekre. Nem egy-egy zsoltárvershez, hanem az egész zsoltárhoz kapcsolja kérését. Nagyon érdekes, hogy – éppen a liturgikus év kialakulása miatt – a liturgikus katekézis kerül előtérbe nála. Az 54. zsoltár könyörgése nagycsütörtök hangulatát idézi az „átadott” kifejezéssel. Vagy az alábbi könyörgés Urunk megtestesüléséhez kötődik:

Reple, Domine, os nostrum sapientia tua; ut memores te hominem factum nosque redemisse de tartaro, mereamur vultus tui lumine decorari.²¹

Töltsd be, Urunk, ajkunkat bölcsességeddel, hogy mi, akik nem felejtjük el: te ember lettél és megváltottál bennünket a pokoltól, elnyerjük, hogy arcod ragyogása ékesítsen bennünket.

c) A hispániai (VI. század első fele) sorozatból egyetlen ép szöveg a 70. zsoltárhoz:

Reple, Domine, os nostrum laude tua, ut per vocis officium cordis nostri in te dirigamus arcanum; ac misericordiam tuam utroque inclinemus obsequio, et confitendo pariter et credendo.²²

Töltsd el, Urunk, ajkunkat dicséreteddel, hogy kimondott szavunkkal szívünk titkos mélyét irányítsuk feléd; és ez a két szolgálatunk, hitünk megvallása és hitünk is elnyerje irgalmadat.

²⁰ VERBRAKEN, *Oraisons...* 52.

²¹ Uo. 118.

²² J. PINELL, *Liber Oratiumum Psalmographus. Colectas de salmos del antiguo rito hispánico*, Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Monumenta Hispaniae Sacra, seri elit. 8, Barcellona-Madrid 1972, 614. sz.

d) A hispániai (VI. század második fele) Liber Psalmographusból:

Szerzője – amint fentebb már említettük – Sevillai Szent Leander apát (†600), aki félnék kísérletnek tekintette munkáját, különböző mintákat követett, amíg ki nem alakította a maga sajátos formáját. Csak egy könyörgést írt egy zsoltárhoz, ma már biztosan állíthatjuk, hogy nem készített minden zsoltárhoz könyörgést. A 3. és az 50. zsoltárok voltak a kivételek a gyakori használat miatt, de az is lehetséges, hogy nem volt mindig megelégedve munkájával.

I. sorozat a 132. zsoltárhoz:

A teljes zsoltár gondolatából fogalmazza meg a könyörgést:

Manda, Deus, benedictionem et vitam in Ecclesiam tuam; ut unguentum, quod iam descendit in capite, maneat toto in corpore; eodemque Spiritu Ecclesiam tuam pasce, quo caput nostrum Unigenitum tuum dignatus es adimplere.²³

Küldj, Istenünk, áldást és életet Egyházadra, hogy a kenet, amely már leszállt a Fejre, megmaradjon az egész testen. És tápláld Egyházadat ugyanazzal a Lélekkel, amellyel Egyszülöttedet, a mi Főnket méltóztattál eltölteni.

II. sorozat a 62. zsoltárhoz:

A zsoltár kiinduló szavaiból formálja tovább az imádságát:

In matutinis meditamus in te, Domine, quia te inluminante, te susceptorem nostrum, qui pro nobis homo natus es, confitemur; et in velamento alarum tuarum, cruce tua protecti, laudamus; dona igitur nobis ut qui munera tua in sacro mysterio praedicamus, te in summo munere perfruamur.²⁴

Urunk, már hajnalban rólad elmélkedünk, mert a te megvilágosításod folytán vallunk téged, aki értünk emberként szüléttél, Megváltónknak, és szárnyaid árnyékában, kereszted által oltalmazva dicsériünk téged. Add meg nekiünk, hogy akik ajándékaidat hirdetjük a szent misztériumban, téged élvezhessünk a legnagyobb adományban.

²³ Uo. 195. sz.

²⁴ Uo. 248. sz.

²⁵ Uo. 432. sz.

III. sorozat a 109. zsoltárhoz:

A zsoltárból dogmatikai tanítást vezet le, de hozzákapcsolja a számunkra fontos következtetést:

Domine, Pater omnipotens, qui ex tua substantia, tamquam ex utero, Filium ante luciferum genuisti: quaesumus ut ipse nos sua claritate inluminet, qui tecum universam lucem ex nihilo procreavit; qui nec a te genitus aliquando recessit, et pro nobis natus, Dominus ex utero virginali processit; effice nos passionum eius participes, cuius nos promisisti gloriae fieri coheredes.²⁵

Urunk, mindenható Atyánk, te önnön lényedből szülted Fiadat a hajnalcsillag előtt; kérünk, hogy az ragyogja be lelkiünket fényével, aki veled teremtette a semmiből a teljes fényt, aki nem hagyott el téged sohasem, s aki értünk világra született, a szűzi méhből mint Úr lépett elő: tégy bennünket szenvedésének részesévé, akik ígéreted szerint dicsőségének is örökösársai leszünk.²⁶

IV. sorozat a 15. zsoltárhoz:

Pinell véleménye szerint a sorozat legcsodálatosabb alkotása, amelynek tanítása: az Egyház Krisztus öröksége:

Pars hereditatis nostrae, Domine Deus, in tua consistit aeternitate; unde precamur te, Domine, pietate solita hereditatem tuam conserva; et calicem passionis, quem potasti pro ea, semper ei pro remedio praesta; ut sicut redemptionis praeclara sunt munera, ita redemptorum sit adquisitio copiosa; quique redempti sumus cruce tua, simus perpetim hereditas tua; ut nec in inferno animam nostram relinquant, sed incorrupte tecum semper victuram adtollas.²⁷

Urunk, Istenünk, a mi örökrészünk a te örökkévalóságodban van, ezért kérünk, Urunk, szokott kegyességeddel őrizd meg örökségedet. Add, hogy a szenvedés kelyhe, amelyet kiittál érte, legyen mindig gyógyulására. Amilyen csodálatra méltóak a megváltás ajándékai, olyan bőséges legyen a megváltottak száma. S akik keresztet által megváltást nyertünk, legyünk örökké a te örökséged. És ne hagyd lelkiünket az alvilágban, hanem emeld magadhoz, hogy örökké veled éljen romolhatatlanságban.

A Karoling korból, hozzátéve a római sorozathoz a 118.10. verséhez:

A zsoltár valamennyi verséhez van egy-egy könyörgés. Isten teremtői jóságát felismerve, az imádkozó szívvel-lélekkel kövesse törvényeit:

²⁶ Fordítása: *Psalterium latino-hungaricum*, Bélapátfalva 1992, 281.

²⁷ Uo. 481. sz.

Deus, qui nos manu plasmasti, misericordia redemisti: da nobis intellectum, ut legem tuam immaculato corde meditemur, et te sancta et beneplacita confessione sectemur.²⁸

Istenünk, aki kezeddal formáltál és irgalmaddal megváltottál bennünket: adj nekünk megértést, hogy törvényedről tiszta szívvel elmélkedjünk, és téged szent és neked kedves hitvallással kövessünk.

A Karoling korból, hozzátéve a hispániai sorozathoz, a 118.21. verséhez:
A kérés szerint az Úr békéjében élőket soha ne zavarhassa meg a gonosz:

Pax multa diligentibus legem tuam, Domine, et non est illis scandalum; praesta ne ullis unquam malis cogitationibus perturbentur, qui amoris tuo nihil in hoc mundo praeposuerunt.²⁹

Akik törvényedet szeretik, Urunk, teljes békében élnek és nem botlanak el; kérünk, soha se zavarják meg a gonosz gondolatok azokat, akik semmit sem helyeznek ebben a világban szereteted elé.

■ 4. A ZSOLTÁRKÖNYÖRGÉSEK A II. VATIKÁNI ZSINAT UTÁN

Az Imaórák Liturgiájának megjelenése után azonnal megindult a munka e történelmi múlttal rendelkező zsoltárkönyörgések alkalmazásához és elkészítéséhez. Néhány kezdeményezésről számolunk be a teljesség igénye nélkül, lehetőleg időrendi sorrendben.

a) A német nyelvű gyűjtemény

Nagy jelentőséget tulajdonított a zsoltárkönyörgéseknek Odo Haggemüller Beuron-i bencés szerzetes, aki átdolgozója és kiadója Ambrosius Schmid *Kollekten zum Psalter* c. 1973-ban kiadott kéziratának³⁰. Elmondja, hogy egy bencés munkacsoport foglalkozott e gyűjteménnyel, és sokaknak a kívánságára végeztek, akik kolostoraikban be is vezették. Röviden összefoglalja a szerkesztés alapelveit, és ebből máris kitűnik, hogy csak mintának, és nem forrásnak használták az V–VI. századi zsoltárkönyörgéseket.

Az alapelvek:

1. A zsoltárok egyik alap gondolata, hogy Isten igazságossága és szentsége miatt büntesse meg az ellenséges erőket. Ez azonban számunkra elfogadhatatlan, mert Isten Jézus Krisztusban a megváltó és megmentő szeretetét nyilvánította ki az emberiség iránt;

²⁸ Uo. 268. sz.

²⁹ Uo. 610. sz.

³⁰ *Gebete zu dem Psalmen*, (bearb. Und hrsg. von) Odo HAGGENMÜLLER, EOS, St. Ottilien 1995.

2. Noha a zsoltárokból kihagyták az ún. *átok* verseket, de kérdés, hogy az egész zsoltár értelme ezzel megváltozott-e? Ezek a részek nagyon jól mutatják, hogy mit jelent az ember számára a megváltás. Ezért olyan zsoltárkönyörgéseket igyekeztünk megfogalmazni, amelyek inkább Istent áldó és magasztaló könyörgések legyenek;

3. E sajátos igazságszolgáltatás azonban Krisztus tanításának fényében más jelentést kap. Az Ószövetségben a törvény az igazsággal ér fel, amely erkölcsi és rituális feltételek az istentiszteleten való részvételben teljesült. Addig, amíg a zsoltáros a maga igazságosságát hangsúlyozza, mi pedig, mint Isten gyermekeinek közössége azért könyörögjünk, hogy Krisztus kegyelme által jótetteink szerint ítéljen meg;

4. Nagyon sok olyan zsoltár is van, amelyek kilépnek ezekből a korlátokból, és a világ teremtéséért magasztalják a Teremtőt. Ezek pedig különösképpen is segítenek, hogy szívvel-lélekkel dicsőítsük az Atyát a Fiú által a Szentlélekben.

Minden zsoltárhoz több-kevesebb könyörgést készítettek. Az 58. zsoltárhoz mindössze hármat (átokzsoltár, amelyből sok rész kimaradt). Isten igazságosságát és a szentségét mindegyik valamiképpen megemlíti. Csak az egyiket idézem:

Gott, unser Herr, die Menschen gehen in die Irre, wenn sie deine Stimme nicht hören. Mach deine Gerechtigkeit und Barmherzigkeit allen Völkern offenbar.³¹

Istenünk, Urunk, az emberek tévúton járnak, amikor nem hallják meg a te hangodat. Tedd, hogy a te igazságosságod és türelmed minden nép előtt kinyilvánuljon.

b) Az olasz nyelvű gyűjtemények

Ugyanilyen jelentőséget tulajdonítottak az olasz monasztikus szerzetesek is, akik kiadványukban hosszabb bevezetővel, minden zsoltár elé magyarázatot írtak, majd befejezésül következett a *colletta salmica*.³² Azt nem sikerült kideríteni, hogy mennyire kerültek felhasználásra az ezzel foglalkozó tanulmánykötetben szereplő zsoltárkönyörgések.³³ Valamennyi zsoltárhoz, kantikumhoz közöl egy vagy két könyörgést. Ez a gyűjtemény a *Marinascoi S. Maria del Mare* (La Spezia) bencés monostorának szerzetesnői elmélkedéseinek gyümölcse, amelyet Meloni Valentino professzor készített el végső formában. A bevezető

³¹ Uo. 99.

³² *Salterio Quotidiano*, (a cura di) P. Paolino Beltrame Quattrocchi, Marietti 1975, 62*–183*.

³³ „Collette salmiche”, in *Liturgia delle Ore. Documenti ufficiali e studi*, LDC, Leumann (To) 1972, 407–452.

megfogalmazása szerint a hagyomány által nyújtott anyagot átalakították, de készítettek teljesen új könyörgést is.

c) A szervita rend (Ordo Servorum Mariae) gyűjteménye

A rend 1977-ben az I., majd 1983-ban a rendi proprium II. kötetét adta ki *editio typicaként*.³⁴ Az olasz nyelvű zsolozsma is egy év múlva megjelent.³⁵ A rend fő-ünnepének és ünnepeinek olvasmányos imaórájánál, a reggeli és esti dicséret-nél zsoltárkönyörgéseket alkalmaztak. A bevezető, amely a rendi zsolozsma sajátosságairól beszél, részletesen foglalkozik a zsoltárkönyörgések kérdésével.³⁶ A lábjegyzetben felsorolja a zsoltárkönyörgések három sorozatát, majd elmondja, hogy szinte valamennyi új könyörgés, de néha visszatükrözik a régi kifejezéseket és tematikájukban is azokra mennek vissza. Még arra is utal, hogy a régi hagyomány szerint a kantikumokat nem látták el könyörgéssel, de ezt most – nem minden esetben – ők nem követik.

Alább a rendi zsolozsmából a *Hét szent Rendalapító* ünnepének I. Esti dicséretének zsoltárkönyörgései találhatók:

A 112. zsoltárhoz:

Laudantes benedictum nomen tuum, omnipotens Deus, rogamus: ut nos, servos sanctae Mariae, in sinu matris Ecclesiae collocatos, fraterni servitii facias alacritate laetari, caritatis tuae stabilitate connecti.³⁷

Mindenható Istenünk, áldott nevedet dicsérve arra kérünk, hogy mi, a Szentséges Mária szolgálói, akiket az Anyaszentegyház ölébe helyeztél, a testvéri szolgálat magasztosságának lelkesen örvendjünk, és állhatatos szereteted kapcsoljon össze bennünket.

A 145. zsoltárhoz:

Te laudamus, Domine, quia septem beatos Patres nostros, humiles erexisti, iustos ineffabili dilexisti caritate: concéde, quaesumus, ut eorum exemplo et anima nostra te semper laudet et vita nostra humili servitute tibi psallat.³⁸

Téged dicsérünk, Urunk, mert hét szent Atyánkat alacsonyságukból felemelted, mint igazakat kimondhatatlan szeretettel szeretted: engedd, kérünk, hogy példájuk nyomán lelkünk mindig téged dicsérjen, és életünk alázatos szolgálattal neked zsol-tározzon.

³⁴ *Proprium Officiorum*, I, Libri liturgici OSM 6, Roma 1977. *Proprium Officiorum*, II, Libri liturgici OSM 7, Roma 1983.

³⁵ *Liturgia delle Ore, Proprium dell'Ufficio dell'Ordine del Servi di Maria*, 1978.

³⁶ Vö. *Proprium Officiorum*, I, Libri liturgici OSM 6, Roma 1977. Introduzione, N. 7/b.

³⁷ *Proprium Officiorum*, I, Libri liturgici OSM 6, Roma 1977, 91.

³⁸ Uo. 92.

Canticum Ef 1,3–10:

Domine, qui beatos Patres nostros omni benedictione spiritali ditasti, tu nos reple ineffabili caritate ut, in conspectu Christi tui, sancti et immaculati inveniri mereámur.³⁹

Urunk, aki Szent Atyáinkat elhalmoztad minden lelki áldással, tölts el bennünket kimondhatatlan szeretetteddel, hogy Krisztusod színe előtt szentnek és szeplőtelennek találtsunk.

A könyörgések szövegeiből kitűnik, hogy a zsoltár gondolatainak felhasználásával az imádkozók elé a szent rendalapítók példáját állítják, mint akiket a rendtagoknak követniük kell.

d) A magyar nyelvű gyűjtemény

A bélháromkúti bencés nővérek kiadtak egy magyar-latin zsoltároskönyvet.⁴⁰ A zsoltárokat a Vulgata szövege szerint közlik magyar fordítással. A zsoltárkönyörgések forrásul csak a kiadót jelzik, de ez pontosan meghatározható.⁴¹ Ennél későbbi, eddig nem használt kéziratok felhasználásával jobb kiadást készített P. Verbraken.⁴²

A zsoltárorációk (az ő szóhasználatuk) közlésének kettős célját jelölték meg: felhasználhatók – régi szokás szerint – a zsoltár befejezésére, vagy a zsoltár fölötti elmélkedésre. Mindig azt a szöveget emelték ki a három sorozatból, amely a legvilágosabb kapcsolatot teremti a zsoltár tartalmi és krisztológiai értelmezése között. Itt-ott apró kiigazításokat is tettek, hogy minél jobban ki-domborodjon a zsoltárra való utalás, illetve az újszövetségi értelmezés.⁴³ Ezt a gyűjteményt használja zsolozsmájában Gödöllői Premontrei Perjelség.

■ 5. A ZSOLTÁRKÖNYÖRGÉSEK JÖVŐJE

Áttekintve a zsoltárkönyörgések történetét, szerepét, jelentőségét és a II. Vatikáni Zsinat utáni kísérleteket és próbálkozásokat, feltehetjük a kérdést: van-e jövője a zsolozsma ezen régi-új elemének. A válaszuk mindenképpen pozitív.

³⁹ Uo. 93.

⁴⁰ *Psalterium latino-hungaricum – Latin-magyar zsoltároskönyv*, Cella Benedictina ad Tres Fontes Bél, Bélapátfalva 1992.

⁴¹ A. WILMART – L. BROU, *The Psalter Collects from V-VI Century Sources (Three Series)*, H. Bradshaw Society 83, London 1949.

⁴² Ld. 12. lábjegyzet.

⁴³ Vö. Uo. Előszó.

Szentatyánk, XVI. Benedek pápa 2008. június 28-án a Szent Pál év megnyitása alkalmából használta a zsoltárkönyörgéseket. A *Liturgia Horarum* szerint Szent Péter és Pál apostolok I. Esti dicséretét végezték, és az egyes zsoltárok után a *Caeremoniale Episcoporum* előírása szerint végezték a zsoltárkönyörgést.⁴⁴ Mivel ökumenikus jellege volt az eseménynek, ezért a könyörgéseket sorrendben a Szentatya, a konstantinápolyi ortodox Pátriárka és az anglikán egyház képviselője végezte.

A zsoltáros részt magyar fordításban közöljük:⁴⁵

1. ant. Te vagy Isten küldötte, Szent Pál apostol: aki az egész világon hirdetted az igazságot.

116. zsoltár

Dicsérvétek az Urat, minden népek, * magasztaljátok őt, minden nemzetek.

Mert erős fölöttünk az ő irgalma, * és az Úr hűsége örökké megmarad!

Ant. Te vagy Isten küldötte, Szent Pál apostol: aki az egész világon hirdetted az igazságot.

Szentatya: *Könyörögjünk. Irgalmas és örök Isten, aki a világba küldted Fiadat, hogy a népek világossága és a földkerekség minden nemzetének Üdvözítője legyen, add, hogy az összes nemzetek, akikre kiáradt a Szentlélek, az apostolok igehirdetése által mindig éljen az Egyházban az Atya végtelen szeretete és a rendíthetetlen hűség az ígéretekhez, és mindnyájan dicsérvéjk a te szent nevedet. Krisztus, a mi Urunk által.*

2. ant. Te Péter vagy, és erre a sziklára építem Egyházamat.

147. zsoltár

Dicsérvé, Jeruzsálem, az Urat, * Istenedet magasztald, Sion!

Mert erőssé tette kapuid zárát, * és fiaidat megáldja benned.

Határaidon ő ad békét, * és jóllakat kövér búzával.

Elküldi szavát a földre, * gyorsan fut az ő igéje.

Gyapjúként teríti szét a havat, * és mint a hamut, úgy szórja a zúzmarát.

Jegét hullatja, mint a morzsát; * ki bírná elviselni annak hidegét?

De kibocsátja igéjét, és szétolvasztja mindezt, * lehelete ráfúj, és a vizek árja zúg.

Igéjét Jákobnak hirdeti, * törvényét és végzéseit Izrael népének.

Egyetlen néppel sem bánt így, * végzéseit nem fedte fel senki másnak!

Ant. Te Péter vagy, és erre a sziklára építem Egyházamat.

⁴⁴ Ld. 8. lábjegyzet.

⁴⁵ A zsoltárok *Az Imaórák Liturgiájából* a főünnepről, az antifónák és a könyörgések az alkalomhoz készültek.

Konstantinápolyi ortodox Pátriárka: *Könyörögjünk. Ajándékozz meg minket, Atyánk, hogy biztonságban és nyugalomban tartózkodhassunk az apostolokra épített hajlékodonban, és a közösség, amelyet a te igéd hallgatására összehívtál, szemlélhesse a te szereteted ajándékát és a teremtés művét. Add, hogy a világon szétszóródott gyermekeid együttesen elnyerjék a béke ajándékát és a te Országod örömét. Krisztus, a mi Urunk által.*

3. ant. Te vagy Krisztus, az élő Isten Fia.

Kantikum Ef 1,3–10

Áldott legyen az Isten, Urunk, Jézus Krisztus Atyja, * aki Krisztusban minden mennyei, lelki áldással megáldott minket
Benne választott ki a világ teremtése előtt, * hogy szentek és feddhetetlenek legyünk előtte.

Szeretetből eleve arra rendelt bennünket, † hogy Jézus Krisztus által gyermekei legyünk * akaratának tetszése szerint,
és magasztaljuk fölséges kegyelmét, * amellyel megajándékozott minket szeretett Fiában.

Benne nyertük el vére által a megváltást, * bűneink bocsánatát, kegyelme bőségének arányában,

amelyet gazdagon árasztott reánk * minden bölcsességgel és okossággal.

Tudtunkra adta jóságos tetszése szerint * akaratának titkos végzését:

Elhatározta ugyanis, * hogy amikor eljön az idők teljessége,

Krisztusban mint főben újra egyesít mindent, * ami van a mennyben és a földön.

Ant. Te vagy Krisztus, az élő Isten Fia.

Az anglikán egyház képviselője: *Könyörögjünk. Mindenható Istenünk, aki kinyilatkoztattad és beteljesítetted szereteted szándékát Fiadban, Jézus Krisztusban, a mi Urunkban, aki az idők teljességében eljött hozzánk, add, hogy az evangélium hirdetése által Egyházad, amely az apostolok alapjára épült, legyen jelen a föld minden népében, és a Szentlélek erejével nyújtsa és valósítsa meg a Krisztusban való megújulás szándékát, a te és a kegyelmed dicsőítésére. Krisztus, a mi Urunk által.*

A 2008. év szilveszter estéjén XVI. Benedek pápa a Szent Péter bazilikában Szűz Mária, Isten Anyja főünnepének I. Esti dicséretét végezte. Ezen alkalommal zoltárkönyörgés nem szerepelt az imaórában, hanem a következő előírás volt olvasható: rövid csend a személyes imádságra. Ugyanez volt olvasható Szent Pál apostol megtérésének esti dicséretében is (2009. jan. 25.).

■ 6. LELKIPÁSZTORI JELENTŐSÉGE ÉS ÉRTÉKELÉSE

A történelmi visszatekintés és az egyes példák bemutatása kiemeli a zsoltárkönyörgések jelentőségét minden korban. Tartalma miatt nagyon sokféle a mondanivalója, amint erre utalás is történt. Azonban sokkal inkább észrevehető, hogy az adott közösség tagjainak helyzetéről, lelki állapotáról vagy személyes kéréséről szólnak ezek a kérések.

Amikor a mai felhasználás lehetőségeit vizsgáljuk, kétségtelen a zsoltárok értelmezésében nyújtott segítségük. A rubrika előírása szerint a jelenlévő közösség *Ámen*-nel válaszol. Ezzel kifejeződik az egyetértése azzal az imával, amit a zsoltár és az antifónája után hallott. De amint J. Pinell professzor az idézett munkájában hangsúlyozza, nem elégséges az egyszeri hallás és a rá adott válasz. A liturgia irányítóinak a liturgikus szövegek magyarázatai között ki kell térni a zsoltárkönyörgések értelmezésére is.

A zsoltárkönyörgést a személyes ima sajátos fajtájának tekinthetjük. Mindig vissza tud tekinteni az üdvtörténet legnagyobb eseményeire, és egyetlen fordulattal ebbe az eseménybe beemeli az imádkozó zsolozsmázót. Így nem véletlen, hogy a zsoltárok gazdag világát más szemmel tudja nézni, és a megfelelő magyarázattal ellátva egyre jobban felismeri Isten adományainak csodálatos kincstárát, amely a földi életen át az örök haza felé segíti.

ÉLETRAJZI ADATOK: *Verbenyi István* 1938-ban született Budapesten. Teológiai tanulmányait Szegeden végezte, 1961-ben szentelték pappá Székesfehérváron. 1974–1981: az esztergomi szeminárium prefektusa és énektanára. 1981–1983: Rómában a Pápai Liturgikus Intézetben tanult. 1983–1985: Budapesten a Központi Papnevelő Intézet (KPI) prefektusa. 1984-ben teológiai doktorátust szerzett *A zsoltárok liturgikus használata Ambrus püspök műveiben* című dolgozatával. 1984–1991: a homiletika megbízott előadója a Hittudományi Akadémián, liturgikát tanít a PPKE Hittudományi Karának Levelező tagozatán, 1983–2002: Ward Mária Hitoktatóképzőn és az Apor Vilmos Katolikus Főiskolán. 1985–2007: az OMCE vezetőségi és az OLT tagja. 1993– a Budapesti Kántorképző tanfolyam, majd Harmat Artúr Központi Kántorképző igazgatója, 1995–: a Főegyházmegye egyházzenei bizottságának vezetője, 2002–2007: a Magyar Liturgikus és Egyházzenei Intézet igazgatója, 2007: átszervezés folytán a MKPK Liturgikus Intézetének irodavezetője. E-mail: verbenyi@t-online.hu.

Az MKPK Liturgikus Intézetének közleménye a mise végi elbocsátásról

A ZENIT Katolikus Hírügynökség 2008. október 15-én közölte Francis Arinze bíboros nyilatkozatát. Ebben az Istentiszteleti és Szentségi Kongregáció prefektusa beszámolt arról, hogy XVI. Benedek pápa három új formulát hagyott jóvá a Missalae Romanumban a hívek elbocsátására. (Az eddigi formula: *Ite missa est.*) Ezzel a 2005. évi Püspöki Szinódus atyáinak kérését teljesítette, akik kérték, hogy az elbocsátásban az Eucharisztia ünneplésének missziós jellege kapjon hangsúlyt.

A Szentatya a következő három új formulát fogadta el az *„Ite missa est”* mellett:

- *„Ite ad Evangelium Domini nuntiandum.”*
- *„Ite in pace, glorificando vita vestra Dominum.”*
- *„Ite in pace”* (Húsvéti időben hozzá kell kapcsolni) *„alleluia, alleluia”*.

Az MKPK Liturgikus Bizottságának püspök-elnöke arra hívja fel a figyelmet, hogy a Szentszék által jóváhagyott magyar nyelvű Misekönyvben már eddig is három formula szerepelt az elbocsátásra. Ezek szövege összhangban van az új latin formulák szemléletével. A Püspöki Konferencia feladata, hogy a liturgikus szövegek népnyelvű fordítását elkészítse és annak használatát elrendelje. Amíg ez meg nem történik, az eddigi szövegek közül lehet választani. Ezek a következők:

- „A szentmise véget ért, menjetek békével.”*
- „Menjetek békességben, és szolgáljátok Istent szeretetben”.*
- „Menjetek békével, szolgáljátok Istent és embertársaitokat”.*

Arinze kardinális arról is beszámolt, hogy szinte teljesen befejeződtek a 2005. évi Szinóduson javasolt „Eucharisztikus kompendium” munkálatai, és készül egy könyv, amely az Eucharisziáról szóló tanítást, a szentségi áldást, szent-ségimádást, és a mise előtti és utáni imákat tartalmazza.

A bíboros arról is beszámolt, hogy az előző szinódus kívánsága szerint megvizsgálják a békeköszöntés helyét. A Szentatya rendelkezésére megkérdezték a püspöki konferenciák véleményét, hogy maradjon-e a mostani helyén (*Isten Báránnya előtt*), vagy kerüljön a Hívek könyörgése után. Az egyes püspöki konferenciáknak október végéig kell választ adniuk, de a határidő még néhány hetet csúszhat. A vélemények felhasználásával fog dönteni a Szentatya ebben a kérdésben.

Befejezésül beszámolt arról, hogy a papság számára összeállítanak egy segédkönyvet a homília készítéséhez, hogy a felkészülését megkönnyítsék.

Budapest, 2008. október 27.

VERBÉNYI ISTVÁN
MKPK Liturgikus Intézet
irodavezetője

Missale Romanum Editio Typica Tertia. Reimpressio emendata

A Missale Romanum harmadik kiadását szokatlan események kísérték. Mielőtt maga a Missale megjelent volna, 2000-ben külön kiadványban jelent meg az *Institutio Generalis Missalis Romani* (IGMR). Azzal a kívánsággal, hogy mire a liturgikus könyv napvilágot lát, már ismert legyen a bevezető. El is rendeltek, hogy nemzeti nyelvekre le kell fordítani. Ez nálunk is megtörtént, még a Konkoly István püspök úr által vezetett Országos Liturgikus Tanács tevékenységével. Római jóváhagyásra és kiadásra azonban nem került sor.

Ezen IGMR azonban megjelenése után a liturgikus folyóiratokban nagy vihart kavart. Nagyon leegyszerűsítve, azt vetették a szakemberek a Kongregáció szemére, hogy nem kellett volna felforgatni az anyagot, és egészen új elrendezésbe hozni. A kiegészítéseknek pedig megtalálhatták volna a megfelelően helyet. Az *Ephemerides Liturgicae* azonban nemcsak a kritikákat közölte, hanem – a tudományos és gyakorlati eligazodást segítve – külön kötetben adta ki nyomdatechnikai szempontból zárójelekkel, utalásokkal és vastagított betűvel jelezve a második kiadáshoz (1975) viszonyított változásokat. Mi is rendelkezünk egy ilyen magyar nyelvű anyaggal.

A *Missale Romanum* 2002-ben megjelent hivatalos kiadása külsejében is sokkal imponálóbb lett, mint volt az előző kiadás. Nemcsak újabb szentek szövegei kerültek be, hanem a vértanúkról még egy prefáció is készült. Az *Appendix*ben megtalálhatók: a mise énekelt részei, a vasárnapi szenteltvízhintés liturgiája, a megbízással rendelkező világi hívőnek az áldoztatásra való küldése magában a misében, a kehely és a paténa megáldása mise keretében és több

példa a hívek könyörgésére. Több kiigazítás és finomítás történt az IGMR 2000-ben kiadott szövegében is.

Tekintettel arra, hogy a *Missale Romanum* 2002-ben a Vatikáni Nyomda kiadásában megjelent hivatalos kiadás teljesen elfogyott, a nyomda lehetőséget biztosított az Istentiszteleti és Szentségi Fegyelmi Kongregációnak arra, hogy egy javított kiadást adjon ki. Különös figyelemmel a hangsúly és írásjelekre, a fekete-piros színek használatára, a formák egységesítésére, a megfelelő méretekre és az elfogadott karakterekre egyaránt.

Néhány cseréhez szükség volt a Szentatya jóváhagyására, amely a *Notitiae* 2008/5–6. számának 239–240. oldalán megjelent. Ezek egyike volt a *Római Misekönyv Általános Bevezetésének* (amelynek magyar fordítása jelenleg Rómában van) 149. pontja, amely az Eucharisztikus imákban a főpásztorokról való megemlékezés sorrendjét javította és megváltoztatta¹. Rendelkezett arról, hogy a továbbiakban, a Római Misekönyvben a Gyermekmisék kánonját el kell hagyni. A mise végén pedig több váltakozó elbocsátó formula alkalmazására van lehetőség (N.B. Mivel a jelenlegi Misekönyvünkben több elbocsátó formula van, az újabbak később – több rendelkezéssel együtt – kerülnek bevezetésre).

A *Missale Romanum* oldalszámozása a 2002. évi kiadáshoz képest változatlan maradt, a befejező rész és a tartalomjegyzék kivételével. Itt már nem említi a Gyermekmisék kánonját. Néhány alkalommal jobb grafikai megoldást választottak, végül pedig a pap számára könnyebb kezelési lehetőséget is biztosít ez a kiadás.

Az esetlegesen már elkészített népnyelvű fordítások könnyebb javítása érdekében a *Notitiae* 2008/7–8. száma a 367–387. oldalon a bevezető után oldalszám és pontos helymeghatározással felsorolja a kijavított részeket. A *Missale Romanum Supplementum* részében megtalálhatók a megfelelő utalások, amelyeket régebben közöltek már (a *Notitiae* 1988. évfolyamának 156–159. oldalán) és az Általános Római Naptárba felvett legújabb szentek könyörgései. A megfelelő napnál az emléknapi fel van tüntetve, de – mivel az oldalszámozás nem változott – a könyörgés szövege itt található (ezek nálunk már jóváhagyottan megjelentek és használatban vannak).

A Kongregáció végezetül nyomatékosan kijelenti, hogy a *Missale Romanum* jelen kiadása nem egy új editio typica, hanem csak 2008. évi utánnomás, amely a Vatikáni nyomdában készült és a Vatikáni Kiadónál megvásárolható (200 €).

Alább közöljük a változásokat:

RMÁR 149. (N.B. A most használt magyar nyelvű Misekönyvünkben nem részletezett az alábbiak szerint. Megtalálható a 109. szám alatt a RMÁR-ban.)

¹ A témával foglalkozott M. BARBA, „La menzione del Vescovo nelle intercessioni della preghiera eucaristica”, *Ephemerides Liturgicae* 122 (2008) 385–396.

149. A pap ezután folytatja az Eucharisztikus imát, az egyes Eucharisztikus imáknál közölt rubrikák szerint.

Ha a celebráns püspök, az Eucharisztikus imában a pápa nevének említése után ezt mondja: *és velem, méltatlan szolgálóddal*, vagy ezt mondja: *N. pápánkról*, majd hozzáteszi: *rólam, méltatlan szolgálódról*. Ha a püspök a saját egyházmegyéjén kívül misézik, az *N. pápánkkal* szavak után hozzáteszi: *N. testvéremmel, ennek az N. egyházmegyének püspökével és velem, méltatlan szolgálóddal*, vagy *N. pápánkról, ennek az N. egyházmegyének püspökéről és rólam, méltatlan szolgálódról*.

Az egyházmegye püspökét vagy azt, aki vele jogilag egyenrangú, így kell megemlíteni: *együtt szolgálóddal, N. pápánkkal és N. püspökünkkel (helynökünkkel, prépostunkkal, apostoli prefektusunkkal, apátunkkal)*.

A koadjutort és segédpüspököket szabad megemlíteni az Eucharisztikus imában, a többi jelenlevő püspököt azonban nem említjük. Ha több személyről van szó, így mondjuk: *N. püspökünkkel és segédpüspökeivel*.

Az egyes Eucharisztikus imákban a nyelvhelyesség követelményei szerint kell módosítani a fenti formulákat.

(N.B. Itt a felsorolás sorrendjében van a változás. Amíg előzőleg a misében a más egyházmegye területén misét végző püspök mindig saját magát említette először, és csak utána a helyi főpásztort, addig először a helyi főpásztort kell említeni, és csak utána mondja saját magát [és velem, méltatlan szolgálóddal, vagy rólam, méltatlan szolgálódról]).

A Supplementum részletesen közli az előírásokat Pünkösöd vigíliája alkalmával (Ad Missam in Vigilia Pentecostes). Két formát tart lehetségesnek:

1. ha a misét megelőzi az I. Esti dicséret, a szokásos előírások vannak érvényben;

2. ha a mise a szokott módon kezdődik, akkor az olvasmányok előtt a következő intelmet mondja a miséző pap: *Megkezdvén Pünkösöd vigíliájának ünnepsését, szeretett testvéreim, az apostolok és a tanítványok példája szerint, akik Máriával, Jézus Anyjával állhatatosak voltak az imádságban, várván a Szentlelket, akit az Úr ígért meg nekik, most mi is megnyugodott szívvel hallgassuk az Isten igéjét. Elmélkedjünk azon, hogy mit tett Isten az ő népének, és könyörögjünk, hogy a Szentlélek, akit az Atya első ajándékként küldött a hívőknek, beteljesítse művét a világban*. Ezután következnek az olvasmányok egy-egy könyörgéssel.

Ugyancsak itt található a *Praeparatio ad Missam* és a *Gratiarum actio post Missam* (a sekrestyéből eltűnt imádságok, amelyek az ott lévő térdeplő fölé voltak kifüggesztve), vagyis az előkészületi és a hálaadó imádságok.

Természetesen a magyar egyházunk szakembereinek komoly feladata lesz nemzeti nyelvünkön való kiadása. A megoldási javaslatot a Szakértői Testület elé fogjuk terjeszteni.

VERBÉNYI ISTVÁN
MKPK Liturgikus Intézet
irodavezetője

Sicardus: *Mitralis de officiis* új kritikai kiadása

Sicardi Cremonensis episcopi Mitralis de officiis. Cura et studio Gábor SARBAK – Lorenz WEINRICH (Corpus Christianorum Continuatio Mediaevalis 228) Brepols, Turnhout, 2008. (I–LXIV, 1–850).

A turnhout-i Brepols kiadó gondozásában megjelenő *Corpus Christianorum Continuatio Mediaevalis* sorozat már az eddigiekben is hasznos segítséget nyújtott a liturgiátörténet és medievisztika kutatóinak Iohannes Beleth, Rupertus Tuitiensis, Guilelmus Durandus liturgiamagyarázó műveinek és a *Liber quare* megjelentetésével. Ezen kiadások sorába csatlakozott 2008-ban Sicardus, cremonai püspök (†1215) liturgiamagyarázó művének, a *Mitralis de officiis*-nek a kiadása Lorenz Weinrich, a berlini Freie Universität nyugállományba vonult professzora és Sarbak Gábor, az MTA-OSzK Fragmenta Codicum Kutatócsoport munkatársa együttműködése eredményeképpen. A kiadás német nyelvű bevezető tanulmányát Weinrich írta. Sicardus távolról sem hibátlan szövege eddig csak a Migne-féle Patrologia Latina 213. kötetében állt a kutatók rendelkezésére. A kéziratokkal történő aprólékos és hosszús kollacionálás után Weinrich Migne szövegét több mint ezer helyen tudta megbízhatóbb textusra cserélni. A nehezen értelmezhető vagy éppen romlottak tűnő kézirati locusokat a sokéves munka során a kiadók közösen egységesítették. A kritikai apparátus alakításában jelentős Sarbak hozzájárulása, de a munkamegosztásnál végeredményben arra kell hagyatkoznunk, amit Weinrich a kötet elé illesztett előzetes megjegyzésében írt, itt valójában egy *Gemeinschaftswerk*-ről van szó. A sorozat szokásainak megfelelő helyesírású és elrendezettségű szövegközlés alatt tehát a Sicardus által használt bibliai helyekre és forrásokra vonatkozó apparátust és szöveggkritikai apparátust talál az olvasó, a kötet végén elhelyezett függelék tartalmazza a Sicardus által használt szentírási helyek, források idézett helyeinek indexét, a liturgikus tételek incipitjeinek, valamint az előforduló személyneveknek az indexét és végül tárgymutatót.

A tanulmány figyelmet fordít a Sicardus által használt forrásokra, amelyek közül az idézetek mennyisége szempontjából kiemelkednek Honorius Augustudunensis *Gemma animae*, Iohannes Beleth *Summa de ecclesiasticis officiis*,

Rupertus Tuitiensis, azaz Rupert von Deutz *Liber de divinis officiis* című művei. (Az idézett szerzők egyébként éppen a modern kiadások révén lettek könnyebben hozzáférhetőek a kutatás számára!) Emellett bőséggel használt fel liturgikus forrásokat, közülük emeljük ki a *Pontificale Romanumot*, és merített nyilván saját egyháza napi liturgikus gyakorlatából is. A műfaj egyik sajátossága, hogy rendkívül sok szentírási idézetet épít be Sicardus a tárgyalás menetébe vagy olyan kifejezéseket használ, amelyek félreérthetetlenül utalnak a Szentírás valamely helyére; ez utóbbiakat a kiadás *cfr* rövidítéssel különbözteti meg a középkori értelemben pontosnak nevezhető idézetektől. Ezek megnyugtató elkülönítése nem egyszerű feladat a szövegkiadó számára.

Fontos a *Mitralis* kritikai kiadásához használt forrásokról írt fejezet. A *Patrologia Latina* 213. kötetében jelent meg először a *Mitralis* kiadása 1855-ben. Ez azonban csak egyetlen forrásra támaszkodott, egy 1845-ben készített transzkripcióra. A jelen kiadás szövege kilenc kéziratos forrásra épül. A kéziratos tradíció a XIII-tól a XIX. századig terjed. A *Mitralis* kivonatosan megjelent egy további nyomtatványban, valamint sokat felhasználta belőle művéhez Guilelmus Durandus is. A *Mitralis* szövegagyományja Beleth és Durandus liturgia-magyarázó műveinek kézirathagyományához képest csekélynek mondható. A bevezető tanulmány a forrásközlés módszerének ismertetésével zárul, ami főleg a szövegkiadás helyesírását, központozását, idézeteinek kiemelés módját taglalja. A bevezetést rövidítésjegyzék és bibliográfia követi.

A bevezető tanulmány részletesen ismerteti Cremonai Sicardus püspök (1150?–1215) életútjának állomásait, munkásságát, közli műveinek jegyzékét és kronológiáját. Fordulatokban gazdag és sokszínű érdeklődéssel megjelölt főpapi életút bontakozik ki az olvasó szeme előtt. Sicardus Bolognában egyházbjogot tanult, Mainz-ban egyházbjogot tanított, 1181-ben Cremona püspökévé választották. Püspökként aktív egyházpolitikai tevékenységet végzett, de eközben lelkipásztori feladairól sem feledkezett meg. Elutazott a Szentföldre, pápai megbízottként járt el, s mindeközben fáradhatatlanul írt: korai *Liber Mythologiae* című műve mára elveszett, *Summa decretorum* című műve (1179–1181) az egyházbjogtörténet egyik forrása (sajnos kritikai kiadása még nincsen), megírta szent Homobonus *vitáját* (1197), akinek szenttéavatásában közreműködött, írt ezenkívül még világtörténetet (*Chronica*, 1202) és különböző teológiai kérdésekről fejtette ki véleményét (*Theologiae disputationes*). Liturgikus főművét, a *Mitralis de officiis*t 1205-ben fejezte be, miután visszatért a Szentföldről.

A *Mitralis de officiis* kilenc könyvből áll, előszó vezet be és zárszó zárja. A kilenc könyv az alábbi témákat dolgozza fel: 1. *De ecclesia*, 2. *De personis*, 3. *De missa*, 4. *De officiis ecclesiae*, 5. *De tempore Adventus usque ad Epiphaniam*, 6. *De tempore Septuagesimae usque ad Pasca*, 7. *De tempore post Pasca usque ad Pentecosten*, 8. *De dominicis post Pentecosten*, 9. *De festiuitatibus sanctorum*. A liturgikus tér, a liturgikus szolgálattevők és öltözetük után a szentmise szertartásaival,

a zsolozsmával és az egyházi év rendjével foglalkozik. Az egyes könyveken belül a fejezetek élére szentírási idézetet választott Sicardus. Történeti, allegorikus, tropológikus és anagógikus magyarázatot egyaránt használ munkájában, ahogyan ezt maga is megvallja művében. Gyakran többféle véleményt is ismertet, anélkül, hogy értékelné azokat, ezek szépen megférnek egymás mellett, más esetekben elhatárolódik valamitől, sokszor hivatkozik szövegekre, szerzőkre. Forrásait egyenetlenül használja, az egyes fejezeteket nem azonos mértékben dolgozza ki.

Sicardus művének kritikai kiadása remélhetőleg gazdagítja a középkori liturgiama­gyarázatokra és liturgikus gyakorlatra vonatkozó ismereteinket, ösztönzi a kutatókat, és egyben buzdítás a jövő­dő szövegkiadóknak is a források feldolgozásának fáradtságos munkájához. A kritikai kiadás megjelenésének külön öröme, hogy egy magyar kutató szorgalmát, munkáját, kitartását is dicséri, s erre valóban büszkék lehetünk.

■ JÓZSA ATTILA

Gerhards-Krannemann: *Einführung in die Liturgiewissenschaft*

Albert GERHARDS – Benedikt KRANNEMANN, *Einführung in die Liturgiewissenschaft*, WBG, Darmstadt 2008.

2008-ban immár a második kiadásban jelent meg *Albert Gerhards* bonni liturgia­professzor és *Benedikt Krannemann* erfur­ti liturgiaprofesszor: „*Einführung in die Liturgiewissenschaft*” című könyve (ISBN 978-3-534-15742-6). A könyv több okból is érdekes. Történelmi összefüggésbe állítva leírja a liturgia sokféle elemét, ami a mai megértéséhez szükséges, ám a legteljesebb mértékben aktuális, mivel nem felejt el a liturgia ökumenikus dimenzióit sem (ahogy a *Christ in der Gegenwart* írta róla).

Bár a gyűjtemény hatalmas perspektívában szinte az egész liturgiát átöleli, mégsem egyszerűen „bevezető tanulmány” kezdő klerikusoknak, vagy érdeklődőknek, akik ismerkednek a liturgiával. A német *Einführung*, akár ebben az esetben, vagy Joseph Ratzinger híres, sokszor ismételt kiadott „Bevezetés a keresztény hit világába” című könyve, és más hasonló című könyvek esetében is a *bevezetés* inkább elmélyítést, összefoglalást jelent. Az, aki már ismeri a liturgia elemeit, fölépítésének, történetének világát, az tudja igazán értékelni a két német szerző alapos tanulmányainak egy kötetes gyűjteményét.

A könyv a liturgia értelmezéséből, funkciójából indul ki, a társadalom új-fajta rítusait, szertartásait is számba veszi, az ún. világi rítusokat (1. fejezet 1.3), hogy bevezessen a liturgika tudományába. Röviden vázolja annak történeti kialakulását (2. fejezet 2.2), Prosper Guéranger-n, Josef A. Jungmannon, Romano Guardinin és Odo Caselen át jut el a XX. század ún. *Pastoralliturgik* fogalmá-

hoz, a II. Vatikáni Zsinat liturgikus megújulásáig. Érdekes a tudományos liturgia mai leírásában a „liturgia, mint párbeszéd”, a „liturgia és az ökumené”, emellett a liturgia és a zsidóság, valamint a „nem kodifikált rituálé” összefüggései (2. fejezet 2.2.7). A 3. fejezet a római liturgia történeti vázlatát adja, kitérve a késő antik idők nagy liturgikus központjainak elemzésére (jeruzsálemi liturgia, a keleti patriarchátusok liturgiája, nem római nyugati liturgiák), elemzi a reformációt megelőző és a reformáció különféle ágainak liturgiáját, a felvilágosodás hatását a liturgiára, külön kitérve a szent zene fejlődésére. Nagy figyelmet szentel a liturgikus mozgalom állomásaira és a Zsinat elveire, valamint eredményeire (3.10.2). A liturgikus teológia első tárgyalási pontja: az Isten előtti gyülekezet, benne kiemelve a krisztológiai és a pneumatológiai szempontokat (4. fejezet). Tárgyalja a liturgiát, mint az üdvösség rendjének oikonomiáját (4.5), a közösségi liturgia és a mennyei liturgia kapcsolatát (4.6) és az ember szerepét a liturgiában (4.7). Az 5. fejezet az istentisztelet gesztusairól és a megjelenítés formáiról szól, mindezeket konkrét példákon is szemléltetve (egy oráció és a II. misekánon). E fejezet végén elemzi a gyűjtemény a liturgia nyelv(ezet)ét és helyszíneit. A kötet függelékében vázlatos, táblázatos leírásban találjuk az iniciáció, az Eucharisztia, a zsolozsma imaóráinak és a SC felépítését, valamint legvégül az Amida (Seder Raw Amram) szövegét (a 18 kéréses ima legrégebb változatát, amelyet 860 körül fogalmaztak meg, és igen nagy hasonlóságot mutat a keresztény zsolozsmával). A könyvet bőséges jegyzetanyag (493 lábjeget) és alapos névregiszter egészíti ki.

Mi az, amiben e tanulmánykötet többletet nyújt egy hagyományos liturgia-tankönyvnel? Mindenképpen a témák arányos kifejtése, a történetiség, az elemzés, a napjainkig ható állandó formálódás, alakulás nyomon követése. Ez az a többlet, amiért érdemes áttanulmányozni, és a szokványos liturgika tankönyvek, jegyzetek mellé állítani.

■ PÁKOZDI ISTVÁN

Lelkipásztori liturgikus lexikon

Lelkipásztori liturgikus lexikon, szerk. PÁKOZDI István, Vigilia, Budapest 2008, 607 oldal. (A fordítás alapjául szolgáló mű: Rupert BERGER, *Pastoralliturgisches Handlexikon*, Freiburg-Basel-Wien, 2005³.)

Az elmúlt évtizedekben többen is írtak már a magyar katolikus teológia helyzetéről és sajátosságairól (Alszeghy Z., Koncz L., Kránitz M.). Alszeghy Zoltán, a Gregoriana volt nagyhíru professzora teológiai bevezetőjében hangsúlyozza, hogy szükség van „magyar teológiára”, de továbbra is nélkülözhetetlen a külföldi teológiai kutatás eredményeinek magyar nyelvű fordítása (Bevezetés a teológiába, TKK, Róma, 96). A politikai rendszerváltás után a katolikus könyv-

kiadók is ezen a véleményen vannak. Most már korlátozás nélkül megjelentetik elhunyt és élő teológusaink műveit, de arra is figyelnek, hogy a nemzetközi teológiai irodalom alapvető kézikönyvei magyar nyelven is megjelenjenek.

Ebben a folyamatban a megújuló egyházi könyvkiadás egyre több értékes lexikkal örvendezteti meg az olvasókat. Ezek között vannak olyanok, melyeket nem magyar teológusok írtak, hanem jól ismert, értékes külföldi lexikon fordításai (Dogmatikai lexikon, Filozófiai lexikon, Egyháztörténeti lexikon). Ennek a megkezdődött sorozatnak ragyogó példája Rupert Berger Pasztorális liturgikus lexikonjának magyar kiadása, amit a Vigilia Könyvkiadónak köszönhetünk.

Magyar nyelven eddig két liturgikus lexikon jelent meg. Az első 1933-ban, amely Kühár Flóris és Radó Polikárp bencés atyáknak köszönhető. Ebből a kislexikonból röviden megismerhetjük a legfontosabb liturgikus alapfogalmakat, a II. Vatikáni Zsinat előtti szemléletmódban. A zsinat után 1988-ban megjelent a várva várt, nagy hiányt pótló új liturgikus lexikon, az Ecclesia Kiadónál, Verbényi István és Arató Miklós atyák szerkesztésében. 1989-ben újra kiadták ezt a Liturgikus lexikont átdolgozott és bővített kiadásban. Mindkét kiadás hamar elfogyott, tehát nagy szükség volt ezekre a kézikönyvekre.

A harmadik, a legújabb liturgikus lexikonra is szükségünk van. Nem teszi fölöslegessé az első kettőt, hanem jól kiegészíti azokat. A könyv nagysága és terjedelme is mutatja, hogy több és gazdagabb a tartalma a korábbiaknál, hiszen 755 címszóból áll. Nagyon sok olyan fogalommal, illetve témával találkozunk benne, melyek nem találhatók meg az előző magyar liturgikus lexikonokban (pl.: adaptáció, apológia, Asperges, naptárreform, reformáció). A szócikkek terjedelme változó, egy-két mondattól négy-öt nyomtatott oldalig. Megtalálható benne az egyes fogalmak, kifejezések szakszerű, részletes liturgikus teológiai magyarázata, tudományos igényességgel és alaposággal. Nemcsak a laikus érdeklődők, hanem a liturgikus teológiai tanulmányokat folytatók is nagy haszonnal forgathatják. Alkalmas tanításra és tanulásra, és további tudományos kutatás kiindulópontjaként is szolgálhat, hiszen a témákhoz kapcsolódóan bibliográfiát is találunk benne

Egy sokak által jól ismert lexikonról van szó, melynek hosszú, több évtizedes története van. Első változata mint kislexikon jelent meg 1969-ben (*Kleines Liturgisches Lexikon*), ami 1980-ra kibővült Adolf Adam közreműködésével „*Pastoralliturgisches Handlexikon*”-ná. Ennek a lelkipásztori liturgikus lexikonnak megjelent egy teljesen átdolgozott és bővített kiadása (1994), amelynek munkálataiban egészségi okok miatt Adolf Adam már nem vett részt. A lexikon negyedik változata is Rupert Bergernek köszönhető, aki 1999-ben jelentette meg a „*Neues Pastoralliturgisches Handlexikon*”, melynek második, 2001-ben megjelent kötetét 2005-ben még követte a legutóbbi kiadás: „*Pastoralliturgisches Handlexikon*”; ezt használták a magyar fordításhoz.

A fordítás a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola Gyakorlati Teológia Tanszékének keretében készült. Köszönet érte Pákozdi István tanszékvezetőnek, aki kezdeményezte és megszervezte a fordítást, és vállalta a magyar kiadás sok türelmet és kitartást igénylő szerkesztői munkálatait. A lexikon magyar fordításában mellőzi a speciálisan a német nyelvterület liturgikus kiadványaira vonatkozó utalásokat, viszont hozza azok magyar változatát. A magyar vonatkozású szócikkeket (Pl. Radó Polikárp, Adoremus) Füzes Ádám, Káposztássy Béla, Varga László és Verbényi István készítették. A keleti jellegű cikkeket Ivancsó István, az evangélikus utalásokat Joób Máté gondozta.

Füzes Ádám, lapunk szerkesztője ismételten állított már össze magyar liturgikus bibliográfiát. A Praeconia 2007/1-2 számában olvashatjuk a 2000-2006 közötti magyar nyelvű szakbibliográfiát, a magyarországi folyóiratokban vagy kiadóknál megjelent írások alapján. Első látásra úgy tűnik, hogy bőséges az a szakirodalom, amit az elmúlt évtizedben liturgikus témában szakembereink megjelentettek. Talán még ahhoz is elegendő, hogy valaki liturgikus témakörben szakdolgozatot írjon. Meg kell azonban állapítanunk, hogy a magyar nyelvű liturgikus szakirodalom elég szegényes. A nagy liturgiatudós, Radó Polikárp halála óta magyar nyelven alig jelentek meg alapvető liturgikus kézikönyvek. Várnagy Antal liturgikája, Dolhai Lajos liturgikus teológiája és M. Kunzler „Az Egyház liturgiája” c. tankönyvének megjelenése után szükség lenne még több manuáléra. Például egy alapos és részletes liturgiátörténetre. Azután szükség lenne olyan kiadványokra, amelyek tanítják és nevelik a papokat és a híveket a liturgia értő szeretetére. Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy az említett hiányosságokat nagymértékben enyhíti a most megjelent pasztorális-liturgikus lexikon.

■ DOLHAI LAJOS

Az MKPK Liturgikus Intézetének munkáiról

Rövid beszámoló az elmúlt idő liturgikus eseményeiről:

1. Megjelent a Gyásmise olvasmányai kötet, amelyet már régóta várt a lelkipásztorokodó papság. Külön figyelemreméltó újítást jelent, hogy a válaszos zoltároknál kétféle válasz található. Az egyik a megfelelő zoltártónusban, a másik a zoltártónushoz igazodó más, egyszerű dallamú válasz. Remélhetőleg szívesen használják a kántorok, és – a sokat emlegetett – egyhangúság is ezzel a gyakorlattal csökkenni fog.

2. A Preorátor készen van, egy éve már a Püspöki Konferencia jóváhagyta. A kottagrafikák is elkészültek, remélhetőleg rövidesen nyomdába is kerülhet a könyv, és néhány hónap múlva a papság kezében lesz.

3. A Római Misekönyv 3. kiadásának Általános Rendelkezéseit már több hónapja MKPK Titkársága elküldte Rómába jóváhagyásra. A várt jóváhagyás még nem érkezett meg.

4. Megérkezett Rómából a konszekráció formája megváltoztatásának magyar nyelvű jóváhagyása. 2009 Pünkösdjétől használatos Magyarországon.

5. A Liturgikus Intézet – és tudomásom szerint több püspökség – megvásárolta a *Missale Romanum Editio Typica Tertia Reimpressio emendata 2008.* kötetet. Folyóiratunkban ismertetést olvashatunk róla a *Dokumentumok rovatban*.

6. Az áldások könyvének anyaga folyamatosan készül. A véglegesnek tartott szövegek egyrésze már a Szakértői Testületnél van. Ehhez kapcsolódó hír, hogy Benedikcionál címmel szlovák nyelven megjelent Trnava, 2007. kiadási dátummal, 678 oldalon.

7. Az *Ordo Baptismi Parvulorum* kötetet át kell nézni és a szükséges javításokat végre kell hajtani. A mi Gyermekkeresztelés szertartáskönyvünk még az 1969. alapján készült, majd 1973-ban megjelent az *Editio Typica Altera*. Szerencse, hogy a két kiadás között csak nagyon kis eltérés van, viszont az új kiadás elengedhetetlen, mert a használatban lévő könyv *Kézirat gyanánt* szerepel. Időszerű a hivatalos magyar kiadás, amelyet – szinte biztos, hogy – Rómába is fel kell terjeszteni. A témához kapcsolódó hír, hogy a német nyelvterületre

most adták ki a 2. kiadást (Kindertaufe). Külön kihangsúlyozták, hogy a latin nyelvű Editio Typica Altera alapján készítették, amely – mint említettem – 1973-ban jelent meg.

8. Megjelent Rupert Berger, *Lelekipásztori Liturgikus Lexikon* című műve a Sapientia-Vigilia közös kiadásában. Részletes szakmai bírálata a Praeconia következő számában lesz olvasható. (Ismertetését lásd e szám Szemle rovatában, a kötetről pedig beszélgetést a szerkesztőjével alább.)

9. Az online magyar zsolozsma megkezdte működését a www.malezi.hu oldalon. Bár még csak kezdetleges tesztüzemben. A feltöltés folyamatos.

10. Az MKPK Liturgikus Szakértői Testületének 2009. első félévében lesz ülése.

■ VERBÉNYI ISTVÁN

Liturgikus cselekmények a XVI. Benedek pápa és a Szent Liturgia című budapesti nemzetközi konferencián

A XVI. Benedek pápa és a Szent Liturgia című budapesti nemzetközi konferencia programjának szerves részét alkották a liturgikus események, amelyek jól illusztrálták a szervezők gondolkodását a Szent Liturgiáról, egyúttal gyakorlati megoldások bemutatásai is voltak. A konkrét liturgikus események értékelése előtt hasznos néhány általános megfigyelés előrebocsátása.

A liturgikus alkalmak bemutatták, hogy szervezők nemcsak a szentmise méltó ünneplését tartják fontosnak, hanem a Katolikus Egyház szándékai szerint a zsolozsmát is a liturgikus élet fontos elemének tartják.

XVI. Benedek pápa *Summorum Pontificum* motu proprioja szándékának megfelelően a római rítus rendes és rendkívüli formája is bemutatásra került, bár egyértelműen a rendkívüli forma bemutatásán volt a hangsúly, ami azzal is magyarázható, hogy a szervezőket eddig is jellemezte a középkori és Trienti Zsinat utáni liturgikus hagyomány megbecsülése, a megújított liturgia celebrálásáról pedig mindenki napi tapasztalattal rendelkezik.

A szervezőknek szándéka volt a régi római rítus egyes „rétegeinek” bemutatása is, ezen a területen a római rítus rendkívüli formáját háromféle módon volt alkalom megismerni (missa lecta, missa sollemnis, missa pontificalis). Nagy hangsúly helyeződött a megfelelő énekrendre és liturgikus szolgálatokra is. Egyértelmű tanulság volt számomra, hogy a római rítus egyetlen formáját sem lehet megfelelő tudás, háttérismeret, gondos és a részletekre is odafigyelő előkészítés, gyakorlott asszisztencia nélkül ünnepelni. Fontos, hogy az adott közösség felmérje erőit, lehetőségeit, és az adott körülmények között a lehető legszebbet, és az egyház szándékával egyezőt végezze.

A szervezők tanúságot tettek a latin liturgikus nyelv megbecsüléséről, de igyekeztek megmutatni a népnyelvű homília vagy prédikáció és a népnyelvű énekek liturgikus szereplésének a lehetőségét is az adott típusú liturgikus cselekményben. Dicséret illeti a szervezőket a gondosan előkészített füzetekért, amelyben a külföldi és magyar nyelvű konferenciársztvevők szépen követhették a cselekményeket, mert a latin nyelvű főszöveg mellett megtalálható volt az angol és magyar nyelvű fordítás.

Az általános tanulságok után következzen az egyes cselekmények bemutatása.

1. *Ünnepélyes vesperás Szent X. Pius pápa és hitvalló emléknapiján a Szent István Bazilika főoltára előtt*

Főcelebráns Em. Paskai László bíboros, nyugalmazott esztergom-budapesti érsek, Exc. Juliusz Janusz érsek, Magyarország apostoli nunciusa részvételével. Az énekeket a Fővárosi Kántorátus vezette.

A vesperás latin nyelven zajlott a korábbi római rítus szövegeivel, a hagyományos vecsernyerend szerint, a szent hitvalló főpapok zsolozsmájából. A himnusz és a Magnificat polifón éneketétekkel hangzottak el, a gregorián dallamok a magyarországi gregorián repertoárból voltak kiválasztva.

2. *Ünnepélyes főpapi szentmise (missa pontificalis) a római rítus rendes formájában Szent István bazilika nép felé fordított oltáránál (altare versus populum)*

A celebrációt Exc. Dr. Bosák Nándor megyéspüspök úr, a MKPK liturgiáért felelős tagja vezette debreceni egyházmegyei asszisztenciával, néhány áldozópap koncelebrációjával. A szentmise Szűz Mária királynő emléknapijáról latin nyelven volt, az énekeket budapesti szkolák tagjai vezették a magyarországi gregorián repertoárból.

A szentmisének az általánosan elterjedt gyakorlattól különböző pontjai a következők voltak: A nép felé tekintő oltár „benedeki” elrendezése, vagyis a celebráns felé tekintő és középen elhelyezett oltárkereszt, s a mellé szimmetrikusan elhelyezett oltárgyertyák, az olvasmány és az evangélium recitálása, férfiak szolgálata a szentélyben, a középkori hagyományból beillesztett Mária-szekvencia (*Gaude Virgo mater Christi*), az énekelt egytetemes könyörgés, a római kánon előnyben részesítése a celebrációban.

3. *Boldogasszony népvécsernyéje Szűz Mária Királynő emléknapiján a Krisztinavárosi Plébániatemplomban*

A celebrációt Dr. Török József professzor, pápai prelátus vezette, az éneket pedig budapesti és gödöllői gyermekszkolák.

A vecsernye rendje az Éneklő Egyház népvecsernyéjét követte, amely a régi rítus hagyományos rendjéből és szövegeiből merít. Magyar nyelvű vecsernye hangzott el, de ez alkalomból latin nyelvű tételekkel ékesítve.

Ez az ünnep többféle tanulsággal is szolgált. Az egyik tapasztalat, hogy a gyermekek és fiatalok fogékonyak a gregorián énekre, a gyermekszkólák egyúttal közösséget is jelentenek számukra. A krisztinavárosi vecsernyén a pap-ság konvent módjára vett részt. A külföldi résztvevők megmutatták, hogy a kis doxológia alatt a meghajlás iránya a hagyományos rítus szerint a főoltár keresztje.

A krisztinavárosi vecsernye megmutatta a jelenlegi liturgikus tételrendezés néhány jellegzetes problémáját, amely kihat az asszisztencia mozgására és a celebrálás módjára is. Hogyan lehet liturgiát végezni a művészi kivitelezésű barokk főoltár, amelyen kegykép, ereklye, de üres tabernákulum található, vagy a baloldali szentélybejáratnál található barokk mellékoltár, ahol jelenleg az Ol-társzentséget őrzik, vagy a gyenge művészi színvonalú, templomhajóban elhelyezett nép felé fordított oltár között, ahol szemmel láthatólag a szentmisék többségét jelenleg celebrálják? A leheletfinom és kiváló orgonakíséret nagyban segítette a hívő nép bekapcsolódását a magyar nyelvű népvecsernyébe.

4. *Énekelt szentmise (missa cantata) a római rítus rendkívüli formájában plébániai gyakorlat szerint, Pest Belvárosi Plébániatemplom, Ft. Kovács Ervin celebrálásával*

A szentmisét XVI. Benedek pápa tiszteletére a pápáért végezték, a régi római rítus hasonló című miséjét kiválasztva (Missa pro papa). A latin nyelvű és a magyarországi gregorián forrásokból származó énekeket gyermekszkólák énekelték, az asszisztenciát a Szent Mihály Laikus Káptalan biztosította. A helyszín ugyanaz volt, ahol heti rendszerességgel régi rítusú szentmisét ünnepelnek a hívek.

E szentmise tanulságai közül kiemelhető, hogy megfelelő esetben (tégla-lap forma megfelelő szélességgel, oltárereklye jelenléte, az oltár hívek felé eső oldalán megfelelő nagyságú hely, oltárlépcső) az ún. nép felé fordított oltár is használható a régi rítusú szentmise ünneplésére, a kereszt és a gyertyatartók, valamint virágok hagyományos elhelyezésével.

Ez a szentmise jó példa volt a magyar gregorián és magyar népének megfelelő beiktatására, a latin tételek megőrzése mellett.

5. *Ünnepélyes főpapi szentmise a római rítus rendkívüli formájában (székesegyházi gyakorlat) a Terézvárosi Avilai szent Teréz Plébániatemplom főoltáránál*

A celebráns Exc. Edmond Farhat ausztriai apostoli nuncius volt, az éneket a Schola hungarica és LFZE Egyházzenei tanszékének hallgatói biztosították Dobszay László vezényletével. A prédikációt a Nuncius úr és Barsi Balázs OFM végezték.

Ez a szentmise abban az értelemben is rendkívüli, volt, hogy az elmúlt évtizedekben nem került ilyenre sor Magyarországon.

A hívek nem látták ugyan a főcelebráns felkészülését és a liturgikus ruhák felvételét a sekrestyében, de aki láthatta, annak számára elég nagy kontrasztot jelentett a ma divatos koncelebrált főpapi szentmisék előtt tapasztalható sekrestyei zsbongáshoz és hangzavarhoz képest, én legalább is még ilyen csendet és lelki előkészületet nem nagyon tapasztaltam az elmúlt évtizedben, tisztelet természetesen a kivételeknek.

A főpapi szentmise húsz fős asszisztenciáját dicséret illeti, mert nagyon sok időráfordítással és próbákkal készültek a szertartásra, amely nagyon szépen megmutatta, hogy kicsoda felszentelt püspök az Egyházban. A szentmise igényes énekrendjéből kiemelnénk az esztergomi ritusból beemelt vasárnap-i szekvenciát, az ambrozián dallamú Credot, a gregorián és polifon tételek kiváló alkalmazását, a nagyorgona és a kórusorgona váltakozó használatát, a szkóla liturgikus öltözetét és elhelyezkedését a szentély előtt. Tanulság, hogy a celebránsnak is nagyon kell ismernie a liturgia belső törvényeit. A mai celebránsok nehéz helyzetben vannak, mert a II. Vatikáni Zsinat után megújított római rítus belső szabályai nagyon sokszor lazák, könnyedek, és ellentétesek a korábbi úzus szabályaihoz képest. Így az a celebráns, aki csak alkalmilag ünnepel régi úzus szerint, mindig kísértve van a megújított úzus szokásaival. Nem könnyű a fejben és a gyakorlatban szétválasztani a két úzust. Egyúttal a papságot kiemelten kell tanítani a liturgikus éneklésre, és az énekelt liturgiára. A terézvárosi főpapi szentmisén különösen kitűntek a római rítus úzusainak egyes különbségei (pl. a celebráns gesztusai, az eltérő tér és oltárhasználat, az áldoztatás eltérő rendje). Talán kívánatos lesz a jövőben a kétféle úzus gyakorlatának a közelítése?

A terézvárosi szentmise megmutatta, hogy a liturgia nagy gondosságot és főként lelkeséget kíván meg a celebránstól, asszisztenciától, az énekesektől és a hívő néptől is. A külső és belső részvétel egyaránt fontos.

A szentmise végeztével a celebráns az asszisztenciával együtt elvégezte az illő hálaadást.

6. Csendes szentmise (*missa lecta*)

A konferencián jelenlévő áldozópapoknak a szervezők biztosították a naponkénti szentmise celebrálásának lehetőségét. Az egyetlen ministráns jelenlétében bemutatott régi rítusú szentmiséknek (*missa lecta*) a terézvárosi Plébániatemplom és a Szent István Bazilika szép mellékoltárai adtak otthont a reggeli órákban. A mai kor közösségre helyezett hangsúlya fényében talán többeknek értelmetlennek tűnik ez a gyakorlat, ugyanakkor része az egyház liturgikus hagyományának, s nagyon sok szent áldozópap életének mindennapjaihoz

hozzá tartozott. Néhány gyakorlati akadály nehezítheti csupán a csendes szentmise bemutatását (nem nagyon lehet találni oltártáblákat, manipulust, hagyományos kazulát, albát, megfelelő misekönyvet és kellő ismeretekkel rendelkező ministránst, s a papság száma is csökkent, a kanonoki élet intézménye sem működik mindenhol).

Jó volt tapasztalni a konferencia négy napján a római rítus korábbi formáját. Számomra, aki a korábbi formával eddigi életem során már nem találkozhattam, értékes tapasztalatot jelent. A római rítus története nehezen érthető csupán könyvekből a korábbi rítus gyakorlata nélkül. Úgy érzem több olyan közhelyet tanultunk meg a liturgiában, ami a korábbi gyakorlatot tapasztalva egyszerűen történetileg hamisnak látszik. A megújított liturgia körüli elméleti és gyakorlati kérdések, gyakorlat is jobban megítélhető a régi rítus ismeretével. Nemzedékünk úgy látszik abban a szerencsés helyzetben lehet, hogy a jövőben a két rítust egymás melletti gyakorlatban is tapasztalhatja, s pozitív kölcsönhatásukra is számíthatunk.

■ JÓZSA ATTILA

Konferencia: Isten igéje a liturgiában

A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia Liturgikus Intézete ünnepi szimpóziumot szervezett a Biblia éve alkalmából: **Isten igéje a liturgiában** címmel. A konferencia több előadását is közöltük e számunkban, az alábbiakban a teljes programot dokumentáljuk.

ISTEN IGÉJE A LITURGIÁBAN

2008. október 16., csütörtök

Helyszín: Budapest, VI. Városligeti fasor 42

A szimpózium programja:

9³⁰ **Megnyitó** – Bosák Nándor MKPK Liturgikus Bizottsága püspök-elnöke

9⁴⁵ I. rész: **Az Isten igéje része a liturgikus ünneplésnek**

Dolhai Lajos: Isten igéje a liturgiában

Thorday Attila: A Biblia kialakulásának, műfajának liturgikus vonatkozásai

Hollai Antal: A lectio divina

Stanco Attila: A Biblia mint a liturgikus szövegek forrása

11⁴⁵ II. rész: **Az Isten igéje a mise és a szentségek ünneplésében:**

Sulyok Elemér: A mise perikóparendje, logikája

Áment Lukács: A mise bibliai énekei

- Füzes Ádám: A szentség-kiszolgáltatások perikópái
 Rihmer Zoltán: A Nova Vulgata, mint az Egyház hivatalos liturgikus szentírási szövege
 Káposztássy Béla: Mennyire hatékony Isten Igéjének meghirdetése? Az igeliturgia befogadásának kérdései
- 14⁰⁰ III. rész: **A zsoltárokkal válaszolunk az Isten igéjére:**
 Fehérváry Jákó: A zsoltárok használata a szolozsmában (szolozsmatörténet)
 Kajtár Edvárd: A zsoltárok lelkesége a szolozsmában (lelkiségi)
 Verbényi István: A zsoltárok újszövetségi alkalmazása: a zsoltárkönyörgések
- 16⁰⁰ **Zárszó** – Bosák Nándor MKPK Liturgikus Bizottsága püspök-elnöke

ÚJ LEXIKON A LITURGIÁRÓL

– Riport a lexikon szerkesztőjével, Pákozdi Istvánnal

Február első napjaiban volt a könyvbemutatója a most már magyarul is olvasható Lelkipásztori liturgikus lexikonnak, amely a Vigilia Kiadónál jelent meg. Az eredetije?

Rupert Berger német pap 1969-ben készítette el a *Kleines Liturgisches Lexikon*t, amelyet 1980-ra kibővített Adolf Adam közreműködésével *Pastoralliturgisches Handlexikon*ná. A változások szükségessé tettek egy átalakított változatot 1994-ben, amelyben azonban egészségi okok miatt Adolf Adam már nem vett részt. A társszerző Adolf Adam, a Mainzi Egyetem liturgia professzora, 93 éves korában, 2005. december 12-én elhunyt. Rupert Berger professzor viszont átdolgozott formában, 1999-ben jelentette meg a *Neues Pastoralliturgisches Handlexikon*t, amelynek második, 2001-ben megjelent kötetét 2005-ben még követte a legutóbbi kiadás: *Pastoralliturgisches Handlexikon* címmel. Ezt használtuk a magyar fordításhoz.

Ki a szerző?

Dr. Rupert Berger plébános rajta van azon a fényképen, amelyen Georg és Joseph Ratzinger újmisésekként, fehér stólában láthatóak, mivel 1951. június 29-én együtt szentelték őket pappá. Rupert Berger 1970–1996 között a Német Püspökkari Konferencia Liturgikus Bizottságának tanácsadója volt, egyben tagja a

Liturgikus Bizottságok Nemzetközi Munkaközösségének is. Közreműködött a német *Gotteslob* énekeskönyv, a *Gyermekkereszttség* és a német *Misekönyv* készítésében. Munkájáért, életművének értékeléseként a Trieri Német Liturgikus Intézet tiszteletgyűrűjét kapta 2005. december 17-én. Laudációját Dr. Reiner Kaczynski, müncheni liturgia professzor tartotta, aki kiemelte, hogy Berger Lexikona több nyelvre fordítva terjed, és a közeljövőben magyarul is megjelenik.

■ *Egy német viszonyokat figyelembevevő kötet mennyiben segítheti a magyar liturgikus életet?*

A lexikon magyar fordításában mellőzi a német nyelvterület liturgikus kiadványaira vonatkozó speciális utalásokat, viszont megemlíti azok magyar változatát. Köszönet a Liturgikus Intézet, jelesül *Verbényi István* igazgató készsége együttműködéséért és a magyar címszavak megírásáért. Ezek a szerzőik nevének rövidítésével találhatóak a kötetben (az igazgaton kívül még *Füzes Ádám*, *Káposztássy Béla* és *Varga László* írtak szócikkeket). A lexikon tehát magyar liturgikus lexikonná vált, amelyben a helyi vonások tükröződnek.

■ *Voltak már korábban is liturgikus lexikonok.*

Igen, 1933-ban jelent meg a *Liturgikus Lexikon*, Kühár Flóris és Radó Polikárp műve, amelyet Komáromban adtak ki; valamint az erre a műre utaló, a II. Vatikáni Zsinat után hasonló címmel megjelent lexikon, *Verbényi István* és *Arató Miklós Orbán* szerkesztésében (Ecclesia Kiadó, 1988). Mindkét mű a zsinat előtti és utáni liturgia kérdéseiben való gyors tájékozódást segíti elő. Rupert Berger könyve a lelkipásztori alkalmazásra figyel, egy-egy fogalmat bővebben magyaráz, tanácsot is ad lelkipásztoroknak, egyházi munkatársaknak, ugyanakkor figyelemmel van a keleti hagyományra és a protestáns gyakorlatra is. Majdnem 850 szócikket tartalmaz a lexikon. Tehát egy kissé más, mint a korábbi hasonló kötetek.

■ *Hogyan készült a fordítás, mennyi időt vet igénybe?*

A fordítás a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola Gyakorlati Teológiai Tanszékének keretében készült külső fordítók bevonásával. Elég sokan – tizennégy fordító dolgozott rajta – és több mint három évig készült. A szerkesztés és a nyelvi korrektúra is hosszú időt vett igénybe. Hála *Zárday Tamás* és *Lukács László* piaristáknak, akik az utolsó simításokat végezték el.

■ *Kiknek hasznos ez a könyv?*

Reméljük, hogy a lexikon segíteni fogja a Zsinat utáni magyar liturgikus, pasztorális teológiai képzést és továbbképzést! Haszonnal forgatják majd a tudományos területen vagy a lelkipásztori életben dolgozók, papok, kispapok, katekéták, hittanárok és lelkipásztori munkatársak. Remélhetően az istentiszteletek és a lelkipásztori munka igényesebb művelésére ösztönöz majd!

■ *Gratulálok a kötethez és köszönöm a beszélgetést!*

■ FÜZES ÁDÁM

FÜZES ÁDÁM

Magyar liturgikus bibliográfia

2007

A 2007-es szám végén megjelent, hét év tanulmányait összefoglaló bibliográfia folytatása található itt. A kapott észrevételeket megfogadva, de a korábbi módszerek alapján, azonos beosztással, tárgyszavakkal készült ez is. Néhány történelmi folyóirattal bővült a szemlézés köre. A periodikáknál nagyobb gondot jelent az önálló kötetek, tanulmánykötetek és emlékkönyvek felkutatása. Ezekből csak azok kerültek bele az alábbi felsorolásba, amelyekről a szerkesztőnek tudomása lehetett. Köszönet mindazoknak, akik jelezték saját cikkük, könyvük megjelenését. A periodikákon kívül megjelenő irodalomból, illetve újabban feldolgozott folyóirat visszamenő szemlézésekor a 2007 előtti anyag is belekerült az alábbi bibliográfiába, hogy ne menjen feledésbe.

Az egy éves merítés nyilvánvalóan nem hozott olyan bőséges szakirodalmat, azonban öröndetes, hogy a liturgiátörténet mellett a teológiai jellegű írások is szép számban szerepelnek.

■ A BIBLIOGRÁFIA FŐ BEOSZTÁSAI

Általános vagy összefoglaló művek, alapkérdések	Házasságkötés
Betegek kenete	Jog
Biblia	Keresztség
Bibliográfia	Liturgiátörténet
Dokumentum	II. Vatikáni Zsinat és reformja
Egyházi év	Szentelek tisztelete
Egyházi rend	Szertartáskönyv
Egyházzene	Szimbólumok
Forrás	Teológia
Görög katolikus és keleti liturgia	Trentói liturgia
	Zsolozsma

■ A 2007-ES ÉV IRODALMÁHOZ FELDOLGOZOTT FOLYÓIRATOK

Aetas	Pannonhalmi Szemle
Athanasiana	Praeconia
Communio	Studia Theologica Transylvaniensa
Deliberationes	Studia Wesprimiensa
Egyháztörténeti szemle	Századok
Folia Canonica	Tanítvány
Jel	Távlatok
Kánonjog	Teológia
Katekhón	Történelmi Szemle
Magyar Egyháztörténeti vázlatok	Új Magyar Sion
Magyar Egyházzene	Vallástudományi Szemle
Magyar Könyvszemle	Vigilia
Mérleg	

ÁLTALÁNOS VAGY ÖSSZEFOGLALÓ MŰVEK, ALAPKÉRDÉSEK

1. FÜZES Ádám, „Népi jámborság összhangban a liturgiával. A direktórium összeállítása és kulcsfogalmai”, *Teológia* 41 (2007), 121–125. – A Népi jámborság direktóriumát bemutató, 2005.XI.17-i MALEZI konferencia szerkesztett előadása, benne a kialakulás szakirodalmával.
2. FÜZES Ádám, „Radó Polikárp OSB (1899–1974)”, in *Istenkereső tudósok. Magyar katolikus teológusportrék a XX. század második feléből*, (szerk.) KRÁNITZ Mihály, Új Ember, Budapest 2007, 196–208. – A liturgiatudós rövid életrajza, biblikus és liturgikus munkáinak válogatott bibliográfiája.
3. GYÖRFFY Andrea, „Csanád Béla (1926–1996)”, in *Istenkereső tudósok. Magyar katolikus teológusportrék a XX. század második feléből*, (szerk.) KRÁNITZ Mihály, Új Ember, Budapest 2007, 65–76. – A teológiai tanár rövid életrajza, munkáinak válogatott bibliográfiája.
4. KÁPOSZTÁSSY Béla, „A liturgia teremtményi dimenziói és a lélek egészsége”, *Embertárs* 2 (2004), 12–21.
5. KÁPOSZTÁSSY Béla, „A rituálisan ünnepelt liturgia és a lélek egészsége”, *Embertárs* 2 (2004), 354–365.
6. KÁPOSZTÁSSY Béla, „Az úton lévő Isten népe. Néhány a zarándoklással kapcsolatos megfontolás”, *Horizontok* 4, in *A liturgiáról ökumenikus megközelítésben*, (szerk.) XERAVITS Géza, Pápai Református Teológiai Akadémia – L’Harmattan, Pápa – Budapest 2007, 109–121. – A Pápai Református Teológiai Akadémia speciálkollégiumán elhangzott előadás. Alapfogalmak, teológiai megfontolások. Jegyzetekkel.
7. *A liturgiáról ökumenikus megközelítésben*, *Horizontok* 4, in *A liturgiáról ökumenikus megközelítésben*, (szerk.) XERAVITS Géza, Pápai Református Teológiai Akadémia – L’Harmattan, Pápa – Budapest 2007, p. 121. – A Pápai Református Teológiai Akadémia speciálkollégiumán elhangzott előadások.

8. MOHRMANN, Christine, „A liturgikus latin nyelv” (ford.: Török József), *Communio* 15 (2007), 41–60. – Jegyzetekkel.
9. VÁRSZEGI Asztrik, „Sólymos Szilveszter OSB (1920–2006)”, in *Istenkereső tudósok. Magyar katolikus teológusportrék a XX. század második feléből*, (szerk.) KRÁNITZ Mihály, Új Ember, Budapest 2007, 217–224. – A liturgikus és tanár rövid életrajza, liturgikus munkáinak válogatott bibliográfiája.

BETEGEK KENETE

10. SOLTÉSZ János, „Betegség, gyógyulás a Bibliában és a betegek kenete”, in *Porta patet. A 60 éves Török József köszöntése*, Szent István Társulat, Budapest 2007, 212–225. – A bibliikus teológia módszerével közelít a betegség és gyógyulás témájához, majd a liturgikus teológiával vizsgálja ennek megjelenését a betegek szentségében. Jegyzetekkel.

BIBLIA

11. DOBSZAY László, „A hároméves perikopa-rendszer és az új kalendárium gyengeségei”, *Studia Theologica Transsylvaniaensia* 5 (2003), 39–64. – Kritikus észrevételek.
12. GÖRGEY Etelka, „Biblia és liturgia”, *Horizontok* 4, in *A liturgiáról ökumenikus megközelítésben*, (szerk.) XERAVITS Géza, Pápai Református Teológiai Akadémia – L’Harmattan, Pápa – Budapest 2007, 1–10. – A Pápai Református Teológiai Akadémia speciálkollégiumán elhangzott előadás. A Bibliában vizsgálja a liturgikus vonatkozásokat. Jegyzetekkel.
13. KAJTÁR Edvárd, „»Effeta, azaz Nyíl meg!« Néhány szempont Isten ígéjének mélyebb befogadásához. A lectio divina, mint a liturgia forrása”, *Praeconia* 2 (2007), 7–11. – A katekumenátus Effeta, fület megnyitó szertartásának értelmezése. Jegyzetekkel.
14. KOCSI György, „A szombat ünneplése az Ószövetségben, az Újszövetségben és a zsidóságban”, *Pannonhalmi Szemle* 15 (2007) 2., 8–18. – A Tízparancsolattól a zsidóság gyakorlatán át a szombat újszövetségi említéséig tanít. Fontos előtanulmány a vasárnaphoz.

BIBLIOGRÁFIA

15. FÜZES Ádám, „Magyar liturgikus bibliográfia 2000–2006”, *Praeconia* 2 (2007), 99–135. – 25 folyóirat, számos tanulmánykötet és monográfia feloldozásából 300 annotált tétel, tárgy-, szerző- és fordítómutatóval.
16. GÁNICZ Endre, „Keleti egyházi bibliográfia magyar nyelven 2005–2006”, *Athanasiana* 24 (2006), 285–288. – A helyi terjesztésű kiadványok miatt a keleti liturgia nyomkövetéséhez fontos eszköz.
17. GÁNICZ Endre, „Keleti egyházi bibliográfia magyar nyelven 2006–2007”, *Athanasiana* 25 (2007), 255–262. – A helyi terjesztésű kiadványok miatt a keleti liturgia nyomkövetéséhez fontos eszköz.
18. GÁNICZ Endre, „Keleti egyházi bibliográfia magyar nyelven 2006–2007”, *Athanasiana* 26 (2007), 303–308. – A korábbi számban azonos címen megjelent bibliográfia alapos bővítése.
19. IVANCSÓ Bazil, *Bibliográfia Ivancsó István műveiről 1978–2006 között*, Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Liturgikus Tanszék 15, Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Liturgikus Tanszék, Nyíregyháza 2006, p. 153. – Az ezüstmise fiú ajándéka a 835 bibliográfiai tételt időrendben, majd részletesen típus szerint közli, a végén a periodikák és nevek mutatójával.

DOKUMENTUM

20. BENEDEK, pápa, XVI, „A Szentatya, XVI. Benedek pápa levele az egész világ püspökeihez az 1970-es reform előtti római liturgia használatáról szóló motu proprio bemutatásáról” (ford.: Rihmer Zoltán), *Magyar Egyházzene* 14 (2006/2007), 489–492. – A dokumentum fordítása.
21. BENEDEK, pápa, XVI, „Őszentsége XVI. Benedek pápa Summorum Pontificum motu propriója az 1970-es reform előtti római liturgia használatáról” (ford.: Rihmer Zoltán), *Magyar Egyházzene* 14 (2006/2007), 485–488. – A dokumentum fordítása.

EGYHÁZI ÉV

22. KILIÁN István, „Színjátékszerű elemek a nagyváradi jezsuiták liturgiájában”, *METEM* könyvek 62, in *Historicus Societatis Iesu. Szilas László emlékkönyv*, (szerk.) MOLNÁR Antal – SZILÁGYI Csaba – ZOMBORI István, METEM, Budapest 2007, 311–321. – Az egyházi év jeles napjaihoz kapcsolódó helyi drámai elemeket, iskolai szokásokat írja le, elhelyezve ezeket az iskola-, a dráma- és a kortörténetben. Bőséges jegyzetekkel.
23. SZELESTEI N. László, „A magyarországi Jézus Szíve-tisztelet kezdeteiről”, *METEM* könyvek 62, in *Historicus Societatis Iesu. Szilas László emlékkönyv*, (szerk.) MOLNÁR Antal – SZILÁGYI Csaba – ZOMBORI István, METEM, Budapest 2007, 245–255. – Egy XVII. századi kézirat Jézus Szíve officium kapcsán a tisztelet története és a kézirat leírása. Historiográfiai adatokkal, bőséges jegyzetekkel.

EGYHÁZI REND

24. DOLHAI Lajos, „A kisebb rendek története”, *Praeconia* 2 (2007), 23–38. – A kisebb rendek eredete, szerepe, leírása, a mai viszonyokig. Jegyzetekkel.
25. ILLYÉS Zsolt, „Szolgálatok sokfélesége a liturgiában”, *Studia Theologica Transsylvaniensia* 8 (2006), 47–65. – A liturgikus szolgálatok megközelítése nem csak az egyházi rend felől, hanem az általános papság oldaláról is. Jó liturgikus teológiai és egyháztani megfontolások, kérdésfeltevések. Jegyzetekkel.

EGYHÁZZENE

26. *Graduale Hungaricum*, A Premontrei Rend Gödöllői Kanóniája, Gödöllő 2007, p. 628. – A korábbi Introitusok, Offertóriumok és Communiók könyve anyagának egybe-dolgozása a magyar gregorián eddig elkészült más forrásaival, kiegészítve, teljes egészévé téve az egyházi évré. Az MR 1570-et alapul véve, a GR 1974-re is figyelve.
27. LINDEISZ Ferenc, (szerk.), *Kulcs a Graduáléhoz. A Graduale Romanum énekszövegei latinul és magyarul* (ford.: Szunyogh X. Ferenc – Nádasi Alfonz), Szent István Társulat, Budapest 2005, p. 452. – A GR 1974 és a GR Triplex 1979 énekszövegeinek fordítása két oszlopban: egy szó szerintiben (Nádasi Alfonz alapján) és egy magyaros változatban (Szunyogh Misszáléja alapján). Énekesek, zenészek számára.
28. *Offertóriumok könyve*, A premontrei Rend Gödöllői Kanóniája – Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom, Gödöllő 2005, p. 155. – Az elején 20 oldalas szerző nélküli bevezető tanulmány az offertóriumokról, majd az egyházi év vasárnapjaira és ünnepeire található egy recitált és egy verses offertórium (típusdallammal), annak hivatalos szövegével. Mind a régi mind az új rítusra tekintettel van.
29. RICHTER Pál, „A Szeplőtelen Fogantatás ünnepe a ferencesek liturgikus és zenei hagyományában”, *Sapientia* füzetek 7, in *A Szeplőtelen Fogantatás dogmája, Vigilia, Bu-*

dapest 2007, 81–99. – Az ünnep megjelenéstől kezdve a ferences vonatkozások vizsgálata források alapján. Jegyzetekkel és kottapéldákkal.

FORRÁS

30. IVANCSÓ István, *Görög katolikus liturgikus kiadványaink dokumentációja*, I, Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Liturgikus Tanszék 14, Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Liturgikus Tanszék, Nyíregyháza 2006, p. 1019. – 235 liturgikus könyv, énekeskönyv, imakönyv részletes leírása, kiadási dokumentációjának ismertetése időrendben. A magyar nyelvű anyagot dolgozza fel, sok jegyzettel, forrással.

GÖRÖG KATOLIKUS ÉS KELETI LITURGIA

31. BAÁN Izsák, „Addáj és Mári eucharisztikus imája”, *Horizontok* 4, in *A liturgiáról ökumenikus megközelítésben*, (szerk.) XERAVITS Géza, Pápai Református Teológiai Akadémia – L’Harmattan, Pápa – Budapest 2007, 11–21. – A Pápai Református Teológiai Akadémia speciálkollégiumán elhangzott előadás. Az euchológia szövegének közlése magyarul, liturgikus bemutatása és elemzése. Jegyzetekkel.
32. BAÁN Izsák, „»...Fölvittél a mennyekbe, és jövendő országodat ajándékoztad nekünk...«. Bevezetés a bizánci liturgiába”, *Horizontok* 4, in *A liturgiáról ökumenikus megközelítésben*, (szerk.) XERAVITS Géza, Pápai Református Teológiai Akadémia – L’Harmattan, Pápa – Budapest 2007, 23–41. – A Pápai Református Teológiai Akadémia speciálkollégiumán elhangzott előadás. Tudományos-ismeretterjesztő cikk. Jegyzetekkel.
33. IVANCSÓ István, „Miklósy István hajdúdorogi megyéspüspök liturgikus rendelkezései”, *Athanasiana* 26 (2007), 65–87. – A püspök rendelkezése a Gergely-naptár átvételéről, liturgikus szabályok és liturgikus könyvek kiadásai. A források felsorolásával és jegyzetekkel.
34. IVANCSÓ István, „Néhány fontos mozzanat a Húsvét görög katolikus megünneplésében. Forráskutatási kísérlet a Szertartási Utasítások alapján”, *Athanasiana* 25 (2007), 163–188. – 1914–2005-ig kiadott Szertartási Utasítások vizsgálata a húsvéti liturgia mozzanatai alapján. Jegyzetekkel.
35. NYIRÁN János, „Az Aranyszájú anafora autenticitásának vizsgálata. Az autenticitás kérdése a pre-sanctus ún. apofatikus hitvallásában”, *Athanasiana* 26 (2007), 155–169. – Georg Wagner és Robert Taft kutatásait összefoglalva védi meg az anafóra hitelességét. A végén összehasonlító táblázatokkal. Jegyzetekkel.
36. NYIRÁN János, „Az istenszülő siratóéneke”, *Athanasiana* 24 (2006), 69–79. – A keleti nagyheti liturgiájában a kereszt alatt álló, illetve Fiát sirató Mária liturgikus szövegeinek ismertetése és elemzése. Jegyzetekkel.
37. SZABÓ Péter, „A keleti eucharisztikus fegyelem néhány sajátossága. A szentáldozás gyakorlata”, *Studia Wesprimiensia* 9 (2007), 99–111. – A szentség kiszolgáltatója, feltevője, az áldozás helye és gyakorisága, a két szín alatti áldozás, a szentségi bőjt és a ritusközi áldozás kérdései történeti és hatályos jogi megközelítésben. Jegyzetekkel.

HÁZASSÁGKÖTÉS

38. KUMINETZ Géza, „A keresztények közötti házasság szentségi méltósága”, *Praeconia* 2 (2007), 39–73. – A házasságot egészen tág filozófiai keretbe helyezve vizsgálja, míg eljut a keresztény házasságig. Jegyzetekkel.

39. VERBÉNYI István, „»Isten színe előtt feleségül veszek – feleségül megyek hozzád«. A házasságkötés új szertartáskönyve”, in *Porta patet. A 60 éves Török József köszöntése*, Szent István Társulat, Budapest 2007, 259–276. – Az 1991-es latin editio typica altera magyar változata 2006-ban jelent meg. Ezt a kiadást ismerteti, jegyzetekkel.

JOG

40. MARÓTI Gábor, *A Redemptionis Sacramentum instrukció mint a liturgikus jogalkotás dokumentuma*, Győr 2007, p. 154. – A szerző kánonjogi licencia dolgozata.

KERESZTSÉG

41. NÓDA Mózes, „A keresztség ünneplése régen és ma”, *Studia Theologica Transsylvaniae* 8 (2006), 31–46. – Liturgikus teológiai feldolgozás, különös figyelemmel a felnöttek keresztségére. Jegyzetekkel.

LITURGIATÖRTÉNET

42. DAVIDOVICS Krisztina, „A halálbüntetés végrehajtásának liturgikus elemei. A hóhér”, in *Jogi kultúrák, processzusok, rituálék és szimbólumok*, (szerk.) MEZEY Barna, Gondolat, Budapest 2006, 46–63.
43. DÉR Terézia, „Gondolatok egy Szent István-szekvencia kapcsán”, *Aetas* 18 (2003) 2. . – A Corda voce mente pura kezdetű szekvencia latin és magyar szövegének közlése és elemzése. Jegyzetekkel. http://www.aetas.hu/2003_2/2003-2-13.htm#P1074_3568627 (2009.II.19.)
44. FEDELES Tamás, „Vallásos áhítat, közösségtudat, reprezentáció. A késő középkor körmenetének főbb jellemzői”, *Aetas* 22 (2007) 3.sz., 59–82. – A XIV–XV. századi körmeneteket mutatja be történeti források alapján, elemelve őket típusuk (introitus, asperges, szentelési ceremóniák, ünnepek, Úrnapja, lusztráció, ereklyével, betegekhez, temetési, uralkodói, stációs), a résztvevők, az útvonal és a művészi megvalósulás szempontjából. Bőséges jegyzetekkel és angol nyelvű összefoglalóval.
45. FÖLDVÁRY Miklós István, „Dialógusmise vagy énekelt népliturgia? A szövetség szerű részvétel korlátai és lehetőségei a régi római miseritusban”, *Magyar Egyházzene* 14 (2006/2007), 449–460. – Az 1600-as Caeremoniale Episcoporum 8 metszetével.
46. JÓZSA Attila, „Máriás prefáció a gyertyaszentelés szertartásában a középkori Magyarország liturgikus forrásaiban”, *Praeconia* 2 (2007), 13–21. – A prefáció szerepe, elemzése a kéziratos és nyomtatott források felsorolásával, egy Sankt Gallen-i és egy esztergomi változat összehasonlításával, a szöveg fordításával, jegyzetekkel.
47. KÁPOSZTÁSSY Béla, „Fest und Kultfrömmigkeit des jüdischen Volkes in der Historia Ecclesiastica und Vita Constantini von Eusebius von Caesarea”, in *A szent atyák nyomdokait követve. In memoriam Vanyó László*, (szerk.) BAÁN István, Bizantológiai Intézet Alapítvány, Budapest 2003, 177–184. – Jegyzetekkel.
48. KOVÁCS Andrea, „Szent Erzsébet középkori liturgikus énekei Magyarországon”, *Magyar Egyházzene* 14 (2006/2007), 393–410. – Tanulmány a magyar szent mise és zsolozsmaénekeinek kialakulásáról, két táblázattal az énekek forrásairól és egy faksimile lappal a Felvidéki graduáléból. Jegyzetekkel.
49. MIKLÓSHÁZY Attila, „A keresztény liturgia története”, *Távlatok* 75 (2007), 5–12. – Néhány oldalban foglalja össze a liturgia lényegét és törénetét. A végén úgy tűnik, hogy ez egy könyv ismertetője.

50. RIHMÉR Zoltán, „Kommentár XVI. Benedek pápának a hagyományos római rítusra vonatkozó 2007. július 7-i dokumentumaihoz”, *Magyar Egyházzene* 14 (2006/2007), 461–484. – A Summorum Pontificum motu proprio ismertetése, formai és tartalmi megjegyzésekkel. Jegyzetekkel.

II. VATIKÁNI ZSINAT ÉS REFORMJA

51. BOSÁK Nándor, „Liturgia semper reformanda?”, *Távlatok* 75 (2007), 13–23. – Keresztesné Várhelyi Ilona riportja az MKPK Liturgikus Bizottságának elnökével a magyar liturgikus helyzetről és teendőkről.
52. FÜZES Ádám, „Püspökkari rendelkezések a szentmise liturgiájának magyarországi megújításában”, in *Porta patet. A 60 éves Török József köszöntése*, (szerk.) PERENDY László, Szent István Társulat, Budapest 2007, 69–80. – Az 1960–1980 között megjelent mintegy húsz püspökkari rendelkezés ismertetése. Forrásokat ismertető felsorolás.
53. MÁTHÉ Andrea, „»A Szentlélek átvonulása«. Andrea Grillo A liturgia születése a 20. században”, *Pannonhalmi Szemle* 15 (2007) 3. sz., 91–93. – A könyv ismertetése (Pannonhalma, 2006).

SZENTEK TISZTELETE

54. IVANCSÓ István, „Magyar szentek tisztelete görög katolikus egyházunk liturgikus kiadványaiban”, *Athanasiana* 25 (2007), 23–44. – Szt. István, Szt. László és Szt. Imre tiszteletének megjelenése a magyarországi liturgiában, liturgikus szövegek fejlődése, valamint a jelenlegi gyakorlat ismertetése. Jegyzetekkel.

SZERTARTÁSKÖNYV

55. *Evangelikus istentisztelet. Liturgikus könyv*, Luther, Budapest 2007, p. 676. – A magyar evangélikus liturgikus reform gyümölcse e szép szertartáskönyv, amely a bevezető után szakkifejezések jegyzékét közöl. Minden liturgiát tartalmaz (kereszteléstől a temetésig), jól tagoltan, valódi rubrikákkal, egyszerűen történeti és gyakorlati igényességgel.
56. *Római szertartáskönyv. Ordo initiationis christianae adultorum. Felnőttek beavatása a keresztény életbe*, Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola, Budapest 2007, p. 143. – A szertartáskönyv (OICA) magyar változata 1999-ben elkészült, de az OLT nem adta ki, így Pákozdi István a Sapientia tanára jegyzet formájában közölte.

SZIMBÓLUMOK

57. NACSINÁK Gergely András, „A liturgia mint ikon”, *Horizontok* 4, in *A liturgiáról ökumenikus megközelítésben*, (szerk.) XERAVITS Géza, Pápai Református Teológiai Akadémia – L’Harmattan, Pápa – Budapest 2007, 89–107. – A Pápai Református Teológiai Akadémia speciálkollégiumán elhangzott előadás. A keleti liturgia és teológia alapján. Jegyzetekkel.

TEOLÓGIA

58. FÜZES Ádám, „Keresztény Liturgia: felajánlás és áldozat”, *Horizontok* 4, in *A liturgiáról ökumenikus megközelítésben*, (szerk.) XERAVITS Géza, Pápai Református Teológiai Akadémia – L’Harmattan, Pápa – Budapest 2007, 43–54. – A Pápai Református Teológiai Akadémia speciálkollégiumán elhangzott előadás. A katolikus liturgia egyik fő kérdését járja körül: mennyiben áldozat a szentmise, ki mutatja be. Jegyzetekkel.

59. HOPING, Helmut, „Közösségben Krisztussal. Joseph Ratzinger krisztológiája és liturgiája” (ford.: Szax László), *Communio* 15 (2007), 16–24. – 1. Jézus imája, fiúságának felismerése és a hit helye, 2. A liturgia kozmikus dimenziója és latreutikus jellege, 3. Az eucharisztia gondolati tartalma és krisztológiai centruma. Jegyzetek nélkül, irodalomjegyzékkel.
60. KERESZTY Rókus, „Az Eucharisztia. Az idő és az örökkévalóság metszőpontjában”, *Vigilia* 72 (2007), 338–342. – Részlet a szerző „A bárány mennyegzője: az Eucharisztia teológiája” c. könyvéből. Teológiai megközelítése az eucharisztikus jelenlét problematikájának, utaló jegyzetekkel.
61. NYIRÁN János, „A koncelebráció és az együttes konsekráció fogalmainak vizsgálata Jean-Michel Hanssens-től Robert Francis Taft-ig”, *Athanasiana* 25 (2007), 103–120. – Hanssens munkásságának bevezető ismertetése után a koncelebrációt vizsgálja a keleti egyházak folyamatos gyakorlata és a XX. századi teológiai reflexiók, valamint a római liturgikus szabályozások kapcsán. Jegyzetekkel.
62. NYIRÁN János, „Robert F. Taft liturgikus »törvényei«”, *Bibliotheca Athanasiana* 3, Szisztematikus Teológiai Munkák 2, in »Keleti teológusok és nyugati interpretációjuk a XX. századból« c. konferencia anyaga, (szerk.) SESZTÁK István, Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Kollégiuma Alapvető Hittani Tanszék, Nyíregyháza 2007, 77–90. – Taft munkásságának bevezető ismertetése után Anton Baumstark liturgikus törvényeit mutatja be, majd az ezekhez fűzött Taft féle nyolc törvényt. A szerző a kettőt veti össze. Jegyzetekkel.
63. RATZINGER, Joseph, *Új éneket az Úrnak! Krisztushit és liturgia korunkban* (ford.: Tóth Vencel), Jel, Budapest 2007, p. 204. – Ratzinger (a későbbi XVI. Benedek pápa) több előadását dolgozta egybe, amelyeket a liturgikus zenéről tartott. Az elején krisztológiai bevezetés található, amely megadja a teológiai keretét a liturgia és zene helyes megértésének. Eligazító jegyzetekkel.
64. THOMAS, Jean-François, „Megjegyzések Louis Bouyernál és Joseph Ratzingernél a sacrum és a liturgia kapcsán” (ford.: Török József), *Communio* 15 (2007), 25–40. – Jegyzetekkel.

TRENTÓI LITURGIA

65. RÖSER, Johannes, „Mítosz vagy misztika? Tridenti restauráció és liturgikus reform között” (ford.: Bakonyi Zsigmond), *Mérleg* 43 (2007), 197–204. – A német teológus zsinati érzelmű felháborodása, majd a további reformok és kísérletek sürgetése, melyek között a nős papság is szerepel. Eredeti: Christ in der Gegenwart.
66. VARGA Judit, „Vita a régi („új”) miséről”, *Mérleg* 43 (2007), 205–212. – Német folyóiratok visszhangjait ismerteti az összeállítás.

ZSOLOZSMA

67. DOBSZAY László, „A pálos zsolozsma múltja és jövője”, *Magyar Egyházzene* 14 (2006/2007), 17–40. – A pálos zsolozsma kialakulásának bemutatása után részletesen annak rendjét, szerkezetét ismerteti. Ez után a rend felkérésére a ma pálosainak állítja helyre a régi zsolozsmát, ismertette a restauráció elveit, az imaórák szerkezetét, a zsolotárok elosztását és az antifonálét.

BETŰRENDES TÁRGYMUTATÓ

Az egyes tételek számának feltüntetésével

- Addáj és Mária eucharisztikus imája 7, 31
 áldozás 37
 áldozat 7, 58
 antropológia 4, 5
 Aranyszájú Szent János liturgiája 35
 Baumstark, Anton 62
 Benedek, pápa XVI 20, 21, 50
 betegek kenete 10
 Biblia 7, 10, 11, 12, 13, 14
 bibliográfia 15, 16, 17, 18, 19
 bizánci liturgia 32
 Bouyer, Louis 64
 dokumentum 20, 21
 dráma 22
 egyházatyák 47
 egyházi év 11, 22, 23, 29, 34, 54
 egyházi rend 24, 25
 egyházzene 26, 27, 28, 29, 63
 énekeskönyv 26, 28
 Erzsébet, Szent 48
 Eucharisztia 31, 60
 Fájdalmas Anya 36
 fordítás 27
 forráskiadás 20, 21, 30
 görög katolikus 19, 30, 34, 35, 36, 37, 54
 gregorián 26, 27, 28
 Gyertyaszentelő B.A. 46
 házasság 38, 39
 ismertetés 53
 István, Szent 19, 43
 Jézus Szíve (ünnep, tisztelet) 23
 katekumenátus 13, 56
 keleti liturgia 7, 16, 17, 18, 31, 33, 35, 36, 37
 keresztség 41
 koncelebráció 61
 körmenet 44
 középkor 44
 krisztológia 59, 63
 latin nyelv 8
 lelkeség 4, 5
 liturgiátörténet 24, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 67
 liturgikus jog 33, 37, 38, 40
 liturgikus nyelv 8
 liturgikus reform 51, 52, 53
 magyar liturgiátörténet 43, 46, 48
 Mária-tisztelet 29, 36
 mise 7, 20, 21, 45, 50, 58, 65, 66,
 népi jámborság 1, 22
 olvasmányok 11
 ökumenizmus 7
 pálosok 67
 patológia 47
 protestáns 55
 Radó Polikárp 2
 Ratzinger, Joseph 59, 64
 régi mise 20, 21, 45, 50, 65, 66
 rendkívüli forma 65, 66
 Sólymos Szilveszter 9
 szekvencia 43
 szentek 48, 54
 szentségtan 10, 38, 41
 szertartáskönyv 30, 39, 55, 56
 szimbólumok 57
 szövegelemzés 7, 31
 Taft, Robert Francis 35, 62
 teológia 7, 25, 41, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64
 trentói liturgia 20, 21, 50, 65, 66
 zarándoklat 6, 7
 zenetörténet 63
 zsolozsma 67

SZERZŐK ÉS SZERKESZTŐK NÉVMUTATÓJA

- Baán István 47
 Baán Izsák 31, 32
 Benedek, pápa, XVI 20, 21
 Bosák Nándor 51
 Davidovics Krisztina 42
 Dér Terézia 43
 Dobszay László 11, 67
 Dolhai Lajos 24
 Fedeles Tamás 44
 Földvály Miklós István 45
 Füzes Ádám 2, 15, 52, 58
 Gánicz Endre 16, 17, 18
 Győrffy Andrea 3
 Hopping, Helmut 59
 Illyés Zsolt 25
 Ivancsó Bazil 19
 Ivancsó István 30, 33, 34, 54
 Józsa Attila 46
 Kajtár Edvárd 13
 Káposztássy Béla 4, 5, 6, 47
 Kereszty Rókus 60
 Kilián István 22
 Kocsi György 14
 Kovács Andrea 48
 Kránitz Mihály 2, 3, 9
 Kuminetz Géza 38
 Lindeisz Ferenc (szerk.) 27
 Maróti Gábor 40
 Máthé Andrea 53
 Mezey Barna 42
 Miklósházy Attila 49
 Mohrmann, Christine 8
 Molnár Antal 22, 23
 Nacsinák Gergely András 57
 Nóda Mózes 41
 Nyirán János 35, 36, 61, 62
 Perendy László 52
 Ratzinger, Joseph 63
 Richter Pál 29
 Rihmer Zoltán 50
 Röser, Johannes 65
 Seszták István 62
 Soltész János 10
 Szabó Péter 37
 Szelestei N. László 23
 Szilágyi Csaba 22, 23
 Thomas, Jean-François 64
 Varga Judit 66
 Várszegi Asztrik 9
 Verbényi István 39
 Xeravits Géza 6, 7, 12, 31, 32, 57, 58
 Zombori István 22, 23

FORDÍTÓK NÉVMUTATÓJA

- Bakonyi Zsigmond 65
 Nádaszi Alfonz 27
 Rihmer Zoltán 20, 21
 Szax László 59
 Szunyogh X. Ferenc 27
 Tóth Vencel 63
 Török József 8, 64